د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

تاریخ

یوولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ . ش

تاریخ - یوولسم ټولګی

پلورل يې په

ي.

Ketabton.com

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب، د ښوونکو د روزنې او
د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف عمومي ریاست

تــاریخ

یوولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکوالان:

دکتور فاروق انصاري

سرمؤلف عبدالغیاث غوري

مؤلف عبدالمالک عابد

علمي او مسلکي ایډیټ:

پوهنمل زلمی هوتک

د ژبې ایډیټ:

پوهنمل بریالی باجوړی

سر مؤلف امین الله نژند

دیني، سیاسي او فرهنګي کمېټه:

ډاکټر عطاء الله واحدیار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.

دکتور عبدالصبور فخري

حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کمېټه:

دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین

دکتور شیرعلي ظریفي د تعلیمي نصاب د پروژې مسوول

د سر مولف مرستیال عبدالظاهر ګلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس

طرح او ډیزان :

حمید کریمي سنجد دره یي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هېواد به تل ځلېږي — لکه لمر پر شنه اسمان
په سینه کې د اسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزير پيغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کيږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده‌کړې په بهير کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده‌کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليت په ريښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تأليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړ لیک

عنوانونه	مخونه
دافغانستان عمومي وضعه د اسلام د ظهور په درشل کې	٣-٤
افغانستان ته د اسلام راتګ او خپرېدل	٥-٨
افغانستان د امویانو په دوره کې	٩-١٢
له امویانو څخه عباسیانو ته د واک انتقال	١٣-١٤
افغانستان د عباسیانو په دوره کې	١٥-١٨
د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځي اغېزې	١٩-٢٠
طاهریان او صفاریان	٢٣-٢٨
سامانیان	٢٩-٣٤
غزنویان او سلجوقیان	٣٥-٤٢
غوریان او خوارزم شاهیان	٤٣-٤٨
مغول او ال کرت	٤٩-٥٢
تیمور ګورکاني او د ده ځیناستي	٥٣-٥٦
د مغولو او تیموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ	٥٧-٦٠
د کندهار له پاخونه مخکې د افغانستان وضعه	٦٣-٦٤
بابریان او افغانستان	٦٥-٦٦
افغانستان او صفویان	٦٧-٦٨
د حاجي میرویس نیکه تر مشرۍ لاندې د کندهار پاخون	٦٩-٧٢
په ایران کې د هوتکي دولت را منځته کېدل	٧٣-٧٦
د هوتکیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ	٧٧-٧٨
په هند کې افغاني پاچاهان	٨١-٨٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړلیک

عنوانونه	مخونه
لودیان او سوریان	۸۶-۸۵
ایران په منځنیو پېړیوکې	۹۰-۸۹
ایران په نویو پېړیوکې	۹٤-۹۱
هند په منځنیو پېړیو کې	۹٦-۹۵
هند په نویو پېړیوکې	۱۰۰-۹۷
دهند په بابري دوره کې علم، فرهنگ او هنر	۱۰٤-۱۰۱
چین په منځنیو پېړیو کې	۱۰۸-۱۰۵
چین په نویو پېړیو کې	۱۱۰-۱۰۹
د چین اقتصادي، فرهنگي او هنري وضع	۱۱۰-۱۰۹
اروپا په منځنیو پېړیو کې	۱۱۲-۱۱۱
صلیبي جگړې	۱۲٦-۱۲۱
د اروپا سیاسي اوضاع د رنسانس په عصر کې	۱۳۲-۱۲۷
په نویو پېړیو کې د اروپاعلمي او فکري بدلونونه	۱۳٤-۱۳۳
په نویو پېړیو کې داروپا سیاسي بدلونونه	۱۳۸-۱۳۵
د انگلستان صنعتي انقلاب	۱٤۰-۱۳۹
د عثماني دولت را منځته کېدل	۱٤٤-۱٤۱
د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ انقلاب	۱٤٦-۱٤۵
د امریکا د متحده ایالاتو د پر مختګ د لوړتیا لارې چارې	۱٤۸-۱٤۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

افغانستان او اسلام

تېر کال د اسلام له تاریخ سره آشنا شوئ. په دې څپرکي کې به په منځنیو او نویو پیړیو کې د افغانستان له تاریخ سره په لنډه توګه بلدتیا ترلاسه کړئ.

د شاه دو شمشیره (علیه الرحمه) جومات

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې څپرکي موخې

هيله کيږي چې زده کوونکي لاندې پوهنيزې، مهارتي او ذهنيتي موخو ته ورسيږي.

- د اسلام د ظهور په در شل کې د افغانستان له عمومي وضعې، افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دين راتګ او خپريدل، افغانستان د امويانو په دوره کې، له امويانو څخه عباسيانو ته د واک انتقال، افغانستان د عباسيانو په دوره کې او د مسلمانانو او د افغانستان د خلکو په دوارړخيزو اغيزو خبر شي.
- په افغانستان کې د مسلمانانو د بري لاملونه او همدارنګه د ځينو اميرانو پر وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅونونو د دلايل وپيژني.
- د اسلامي او تاريخي هويت او د پوهې د لاسته راوړلو سره مينه پيدا کړي.

افغانستان او اسلام
د افغانستان عمومي وضع د اسلام د ظهور په در شل کې

په دې لوست کې به د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان د وضعې او حالت له څرنګوالي او هغو لاملونو سره په لنډه توګه بلدتیا ومومئ چې اسلام ته زموږ د هېوادوالو د لېواتیا سبب ګرځېدلي وو.

د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان شرایط پایداره نه وو او سیاسي، اقتصادي او ټولنیز تینګښت یې نه درلود چې په لنډه توګه به د ځینو برخو په تشریح پیل وکړو.

۱- سیاسي وضعه

د شپږمې میلادي پېړۍ په دویمه نیمایي کې څه وخت چې د یفتلیانو دولت مخ په ځوړ روان شو د ایراني ساسانیانو او د ماوراءالنهر د ترکانو لاسوهنه په ترتیب سره د افغانستان شمال لوېدیځ، شمال او شمال ختیځ ته وغځېدله او تسلط یې وموند. پاتې هېواد په ملوك الطوایفي حکومتونو ووېشل شو او ډېر سیمه ییز حکومتونه رامنځته شول. د بېلګې په توګه په غور کې د سوریانو کورنۍ، په بامیانو کې د (شېران)، په کابل کې د (رتبیلان) او په غزني اوګردیز کې د (لاویکیانو) سیمه ییز حکومتونه په پښو ودرېدل.

۲- اقتصادي او ټولنیزه وضعه

د اسلام د ظهور څخه پخوا افغانستان د سوداګریزو مالونو د وړلو او راوړلو لاره وه. د وریښمو مشهوره لاره له دې سیمې څخه تېره شوې وه او سوداګریز کاروانونه به له چین او هند څخه ایران، عراق، ترکیې، لوېدیځو هېوادونو او ختیځ روم ته رسېدل، همدارنګه د کرنیزو ځمکو، پریمانه اوبو، مساعدې هوا او انساني قوې شتوالي لا ځلولی و.

خو د اسلام د ظهور په وخت کې یې د یوه سیاسي او اداري مرکزیت د نشتوالي له کبله شرایط د ویجاړۍ لوري ته مخه کړه، چې کله به یې یوه او کله به یې بله سیمه یرغل او چور کوله.

له بلې خوا، د ټولنې زیاتره وګړي په کرنې، مالدارۍ او کسبګرۍ بوخت وو، د خپلو عایداتو یوه برخه به یې د عبادت ځایونو ساتونکو ته ورکوله او دغه کړنلاره د دوی د زیاتې بیوزلۍ سبب کېدله.

همدارنګه د وخت په تېرېدو سره د ځینو بزګرو ځمکې د لویو ځمکوالو لاسته ورغلې، یوې ډلې ته د شتمنۍ لاسته ورتلل او د بلې ډلې بیوزلي د دې سبب شول چې سخته مالي او اقتصادي نانډولي رامنځته شي.

۳- پوهنیزه، ادبي او دیني وضعه

دین چې د یوې ټولنې د یووالي پیاوړی لامل شمېرل کېږي، په افغانستان کې یې د اسلام د پیداښت په درشل کې د ټولنې د خلکو په باور کې خپل حیثیت له لاسه ورکړ او په خپله د بې اتفاقۍ سبب وګرځېد. څرنګه چې د هېواد لوېدیځه برخه چې د ساسانیانو تر سیاسي، ادبي او دیني نفوذ لاندې وه، نو زردشتي دین ډېره وده کړې وه. خو په مرکزي سیمو، زابلستان، دکابل سیند وادي (ګندهارا)، د ارغنداب وادي د هندوکش د غرونو تر لړیو او د هېواد تر شماله پورې او همدارنګه د سند تر څنډو پورې بودایي او برهمني دینونه دود وو. لمر لمانځنې او بت لمانځنې هم د هېواد په شاو خوا کې پیروان درلودل.

د یادو شوو دینونو څخه هر یو د ځانګړو عبادت ځایونو او اړوندو ادارو لرونکي وو. چې په دې کې زیاتره ساتونکو او رهبانانو کار کولو او مزدوري یې اخیستله.

د هېواد د جغرافیوي موقعیت له مخې چې د جګو غرونو د سلسلې پواسطه په ډېرو درو وېشل شوی و هره دره د ځانګړې ژبې او لهجې لرونکې وه.

څرګندونې

۱- يفتلي يا هپتالي په چيني ژبه کې (يي- تي- لي- دو)، په يوناني او رومي ژبو کې (افتهاليت)، په پهلوي، عربي اوفارسي کې (هيطل يا هيفتا ل يا هياطله) او په هندي او سانسکريټ کې (شوته هونه) بلل شوې ده.

۲- ماوراءالنهر د أمو سند په شمال کې پراخه سيمه ده چې د نوموړی سند او سير دريا تر مينځ واقع شوې وه. د بخارا، سمرقند، خوقند،خجند او نور ...... مهم ښارونه په دې سيمه کې موقعيت درلود او اوس د ازبکستان د هيواد په قلمرو کې شامل دی.

لکه څرنګه چې د اسلام د ظهور په وخت کې ډېرې ژبې لکه پښتو، دري، تخاري، سانسکريت د هېواد په بېلابېلو برخو کې دود وې.

د (۲۱- ۴۰ ق/ ۶۴۲- ۶۶۱ ز) کلونو ترمنځ د افغانستان خلکو رياضي، نجوم او طب ته لاس رسی درلود او د يوناني او ساماني دوديزو علومو او هندي فلسفې سره هم بلد وو.

له ټولنيز پلوه هم د مشرې او رعيت طبقو شتوالی او د وينې او نژاد په اصالت باندې باور خلک له ستونزو سره مخ کړي وو. د کورنی جوړښت او بنسټ پياوړې پايه نه درلوده او ښځې له خپلو انساني حقوقو څخه محرومې وې. شرايط همداسې وو چې د اسلام دين غړ زموږ هېواد ته راورسېد. هغه دين چې ټول يې د يوه خدای (ج) لوري، يووالي، خپلواکی، عدالت، ورورولی او برابری ته بلل.

د اسلام دين د مجاهدينو او دعوتګرو لومړنی ډله د دويم خليفه په زمانه (۲۲ ق/ ۶۴۳ز) کې زموږ د هېواد پولو ته ورسېده او د اسلام د سپيڅلي دين د خپراوي لامل شول.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندينو څلورو موضوعاتو په هکله له خبرو اترو وروسته، د موضوعاتو پايلې دې د ډلې يو غړی له نورو سره شريکې کړي.

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان سياسي وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان ټولنيزه وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان اقتصادي وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان پوهنيزه وضع.

پوښتنې

۱. د دينونو زياتوالي د ټولنې په يوالي کې څه اغېزه کوله؟ څرګندونې پرې وکړې.

۲. د اسلام د پيدا ښت په وخت کې زموږ د هېواد خلکو په کومو ژبو خبرې کولې، أيا تراوسه هم په هماغو ژبو خبرې کېږي؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په نظر هغه دلايل کوم وو چې زموږ خلکو د اسلام دين سره نږدېوالی وښود؟ يو مطلب برابر کړئ او مخکې له راتلونکي لوست څخه يې په ټولګي کې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته د اسلام راتگ او خپرېدل

په دې لوست کې به افغانستان ته د اسلام له راتگ او خپرېدو سره بلد شئ. او همدارنگه هغه لاملونه به هم وپېژنئ چې د هېواد په بېلابېلو برخو کې د دې اسماني دين د نفوذ لامل وگرځېدل.

(۱۵۰۰) کاله مخکې افغانستان ته د اسلام راتگ د پام وړ او د تاريخ مهمه پېښه بلل کېږي. افغانستان ته د اسلام راتگ او پاتې کېدو، دغه هېواد له يوې دورې څخه يوې بلې تاريخي دورې ته بوتلو او پرته له ځينو لرغونو عناصرو لکه ژبه او ځينې دودونه چې په هر وخت کې وو په خپل حالت پاتې شول، نور د هېواد ټول کلتوري، اقتصادي او ټولنيز جوړښتونه له بنسټيزو بدلونونو سره مخ شول او يا په بله وينا، اسلام زموږ هېواد ته نوی روح او هويت وباښه نو څرنگه اسلام په افغانستان کې خپور شو؟

د اسلام خپرېدل

هغه گړنديتوب او ثبات چې د مسلمانانو له فتوحاتو سره همغاړي و، د نړۍ په تاريخ کې سارى نه لري، نو له دې کبله په ځای ده چې الهي معجزه يې وبولو ځکه د دې بريدونو او فتوحاتو رښتينى لامل او اصلي محرک هغه اسماني پيغامونه او لارښوونې وې چې د نوي دين په قالب کې د حضرت محمد (صل الله عليه وسلم) له خوا مسلمانانو ته ورسول شول.

په (۱۲ ق) کال کې د مثنى تر قوماندې لاندې چې د حارث زوی و د لومړي ځل لپاره د جزيره العرب په ختيځو سيمو باندې يرغل وکړ چې په پايله کې مسلمانانو د فرات سيند په لوېديځه څنډه کې د حيره ښار لاندې کړ. له دې فتحې سره مسلمانانو ته د بين النهرين د فتحې کلى لاسته ورغله.

وروسته له دې مسلمانانو د يوې لسيزې په درشل کې د ساساني ايران د نيولو کار بشپړ کړ او په ځانگړې توگه د نهاوند جگړه (نهاوند د همدان په سويل او د اوسني ايران مرکز ته نژدې يو ښار دی). په (۲۱ ق) کال کې مسلمانانو د ساساني ايران لښکرې او دولت په بشپړه توگه له منځه يوړل چې مسلمانانو د فتح الفتوح په نامه ونوموله.

نو په دې توگه هغه حايل چې د خراسان او اعرابو ترمنځ و، له منځه لاړ او اسلامي مجاهدينو خپل ځانونه د دې سيمې پولو ته ورسول او د خليفه فرمان ته سترگې په لار پاتې شول.

دغه فرمان په(۲۱ ق) کال کې د حضرت عمر (رض) له لوري صادر شو، مسلمانانو د احنف بن قيس تر مشرى

لاندې حرکت وکړ او د اوسني ایران په سویل ختیځ کې د طبس د نیولو وروسته د هرات لور ته یې مخه کړه او دغه ښار یې په زور ونیوه. هغه بدلونونه چې د خلافت په مرکز کې د حضرت عثمان (رض) د ځایناستي په سر رامنځته شول، زموږ په هېواد کې یې د مسلمانانو پرمختګ لږ څه وځنډاوه خو دا ځل د مسلمانانو خلیفه،(عبدالله بن عامر بن کریز) د ختیځو سیمو د فتحې مشر وټاکه او نوموړي په دې برخه کې ډېرې هڅې وکړې.

یوه څرګندونه

وایي کله چې د لومړي ځل لپاره د عربو او ایرانیانو لښکرې سره مخ شوې دواړو لوریو د جګړو له پیل څخه مخ ګرزاوه. په دې موده کې د دواړو لوریو استازي په تګ او راتګ کې وو. د دې مذاکراتو له ډلې څخه، په یوه غونډه کې رستم د مسلمانانو له استازي څخه د دوی د موخې په هکله پوښتنه وکړه.

ځواب یې ورکړ:

زموږ موخه، د اسلام خپرېدل دي، چې تر ټولو مهم ارکان یې د خدای (ج) په یووالي او د اسلام د پیغمبر په نبوت شهادت او همدارنګه د قرآن کریم قبلول دي.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

هغه سړي وویل: د خدای (ج) د بندګانو دعوت د مسلمانانو له عبادته څخه د خدای (ج) د عبادت په لور.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

د مسلمانانو استازي وویل:

او دا چې ټول خلک د آدم او حوا اولاده او ټول له یوه مور او پلار څخه دي.

عبدالله هغه ښارونه چې له اسلام څخه یې مخ اړولی و، بېرته تسلیم کړل او په ځانګړې توګه د نیشاپور له فتحې وروسته په (۳۰ ق) کال کې د نوموړي لاره د افغانستان د بېلابېلو ښارونو لوري ته خلاصه شوه. زموږ د هېواد مهم ښارونه لکه هرات، فاریاب، جوزجان، تخار او بلخ د مسلمانانو لاسته ورغلل. د نوموړي تره (عبدالرحمن بن سمره) هم د افغانستان د سویلي سیمو د فتحې کار په غاړه واخیست او سیستان چې په هغه وخت کې غزنی، زمین داور او کندهار یې شامل وو ونیول او له هغه ځایه د کابل په لور وخوځېد.

په کابل کې مسلمانان له ډېرو ستونزو او کړاوونو سره مخ شول او کابلیانو د اسلام د لښکرو په وړاندې سخت مقاومت وکړ خو په پای کې یې ماتې وخوړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پام وړ خبره دا ده چې له دې لشکرکشیو سره یوځای، یو زیات شمېر اعرابو په قبیلوی توګه مهاجرتونه وکړل او زموږ د هېواد په هغو سیمو کې مېشته شول چې له جزیره العرب سره یې ورته والي درلود.

سره له دې لومړنیو فتوحاتو، زموږ د هېواد په ځینو برخو کې د مسلمانانو په وړاندې مخالفتونه له منځه ولاړل نشول او په ځانګړې توګه د ځینو بنی امیه و قبیلې د پلویانو چلند د خلکو د ځورېدو او نارامۍ لامل وګرځېد او پاڅونونه یې وزېږول، او په پای کې د یوه پاڅون په ترڅ کې چې د ابومسلم خراساني تر مشرۍ لاندې ترسره شو خلافت د امویانو څخه یوې بلې نرمې عربي ډلې یعنې عباسیانو ته چې ځان یې د پیغمبر(ص) له کورنۍ او دهغه سیاسی نظام وارث باله چې دهغه حضرت په واسطه جوړ شوی و، ولیږدیده.

د مسلمانانو د بریالیتوب دلایل

۱- په پاک خدای (ج)، د قیامت په ورځ، د اسلام په پیغمبر(ص) او قرآنکریم باندې پیاوړی ایمان د مجاهدینو د بریالیتوب تر ټولو مهم دلیل ګڼل کېږي. ځکه دې عقیدې دوی ته ډېره لوړه روحیه ښښله او دوی یې لا زیات فعالیت او خوځښت ته هڅول.

جهاد، شهادت او جنت له معنوي پلوه تر ټولو هغه اساسي ارزښتونه وو چې د دې سبب شول ترڅو مسلمانان په نه تصور کېدونکې توګه له خپل ځانه مېړانه، نه ستړې کېدل او جرئت وښيي.

۲- د مسلمانانو پیاوړې نظامي مشرۍ او له اغیزمنو جګړه ییزو تکتیکونو څخه ګټه اخیستنه او همدارنګه د مجاهدینو ترمنځ د جګړې د مشر د امر منلو روحیه.

۳- برسېره پر دې، مادي انګیزې هم باید له یاده ونه باسو. ځکه د اسلام د قوانینو سره سم د غنیمتونو یو پر پنځمه برخه اسلامي دولت او څلور پر پنځمه برخه د مجاهدینو حق ګڼل کېده.

٤- زموږ د هېواد د خلکو له خوا د اسلام عدالت غوښتنې او مساواتو د شعارونو بدرګه کول، ځکه زموږ خلک د اشرافي نظامونو له شتون څخه ناراضه او تر پزې رسیدلي وو.

٥- د عربو په مقابل لورې کې اداري ضعف او د تیت او پرکې اداري او مذهبي وضعي شتون په ځانګړې توګه زموږ د هېواد د خلکو ترمنځ، مسلمانو عربو ته دا زمینه برابره کړه، ترڅو ګټه ترې واخلي. ځکه چې په دې وخت کې په افغانستان کې پیاوړی واحد حکومت او یو دین شتون نه درلود چې خلک سره راټول کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦- د واحدې نظامي مشرۍ نشتوالی او د اسلامي لښکرو پر وړاندې ګډه وډه دفاع د اسلامي مجاهدینو د بریالیتوب بل دلیل شمېرل کېږي.

٧- په اسلامي لاربښوونو او تمدن کې د ژوند د بشپړ پروګرام شتون او په سیمه کې د پخوانیو حاکمو ادیانو د ټولنیز په زړه پورې او پراخه پروګرام نشتوالی.

د پورتنیو څوګونو دلایلو او ځینې نورو لاملونو له مخې، اسلامي لښکرې وتوانیدې چې افغانستان یا د هغه وخت خراسان تر خپلې ولکې لاندې راولي.

پوښتنې

١. ستاسو په نظر کوم دلیل یا دلیلونه وو چې اسلامي مجاهدینو د ختیځ لور ته لښکرکشي وکړه؟

لاندې تش ځایونه ډک کړئ

٢. په کال .... هجري مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د .... تر مشرۍ لاندې په ایران برید وکړ او په ترڅ کې یې .... مهم ښار د مسلمانانو تر ولکې لاندې راغی.

٣. اسلامي لښکرې د کوم خلیفه په وخت کې خراسان یا افغانستان ته ورسیدې؟

٤. ستاسو په نظر عربي مسلمانانو ولې له جزیره العرب څخه زموږ سیمو ته کډوال شول؟

٥. د مسلمانانو د خلیفه حضرت .... فرمان په .... کا ل کې د خراسان پر لور د مجاهدینو د پرمختګ په هکله صادر شو.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په افغانستان کې د اسلامي مجاهدینو د بریالیتوب د لاملونو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د امویانو په دوره کې

په دې لوست کې به د امویانو د اداري کولو له څرنګوالي او په هغه وخت کې د افغانستان د اقتصادي او سیاسي وضعې سره بلد شو.

امویانو په (٤١ ق / ٦٦١ ز) کال کې اسلامي خلافت ترلاسه کړ. دوی (٩٠) کاله په اسلامي نړۍ واکمني وکړه او کابو د افغانستان په ډېرو سیمو واکمن شول.

دوی چې د قبیلوی نظام بنسټ تر یوه حده ساتلی و د فتحه شوو سیمو د ساتلو لپاره یې د قوم د متنفذو خلکو څخه ګټه اخیسته چې نوموړي مشران به د ډېر واک خاوندان وو.

د امویانو په دوره کې زموږ هېواد د وربښمو د لارې، پراخه کرنیزو ځمکو، بهیدونکو سیندونو، مساعدې هوا او انساني قوې په لرلو سره د ښه اقتصادي وضعیت لرونکی و. خو د امویانو د دربار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مصارفو زیاتوالې چې د مالیاتو له لارې تامینیدل، نه یوازې دا چې د کسبګرو او بزګرانو د نارامۍ لامل وګرځېدل بلکې د ډېرو خمکو لرونکي هم ناراضه شول. ځکه چې د ټولنې د لوړې طبقې سیاسي حقوق هم محدود شول او د بزګرانو د ورځنیو مالیاتو زیاتوالی د سیمه ییزو اشرافو د عوایدو د کمښت لامل وګرځېدل. په دې توګه د اموي دولت په دوره کې د خراسان کلني مالیات څلوېښت مېلیونه درهم ته ورسید.

د عربو په منځ کې هم د اموی دولت له سیاست څخه ناراضی زیاتې شوې. د قریشو یوه بله څانګه عباسیان وو چې له امویانو سره به یې سیالي کوله، د عباسیانو پلویان ورځ په ورځ زیاتېدل. ځکه چې دوی به خلکو ته وعدې ورکولې چې د بریالیتوب په صورت کې به د مالیاتو اندازه او بېګاري کارونه راکم کړي. سیمه ییزو ځمکوالو ته به یې هم وعده ورکوله چې د دوی سیاسي حقوق به په پام کې نیسي او دوی ته به د دولت په اداره کې برخه ورکوي.

په دې ترتیب د امویانو او عباسیانو ترمنځ مخالفت زیات شو، څرنګه چې په خراسان کې د اسد بن عبدالله (١١٤- ١١٧ ق / ٧٣٥- ٧٣٨ ز) په دوره کې د عباسیانو د پلویانو له ډلې څخه څو پټ کسان ونیول شول، لاس اوپښې یې پرې او غوڅې شوې. د امویانو بل والي نصر بن سیار هم په خراسان کې د عباسیانو پلویان په سخته توګه وځارل. خو هېڅوک ونه توانېدل چې په زور او شکنجه د خلکو د ناراضی مخه ونیسي او د هرې ورځې په تېریدو سره د خلکو ناراضی زیاتېدلې.

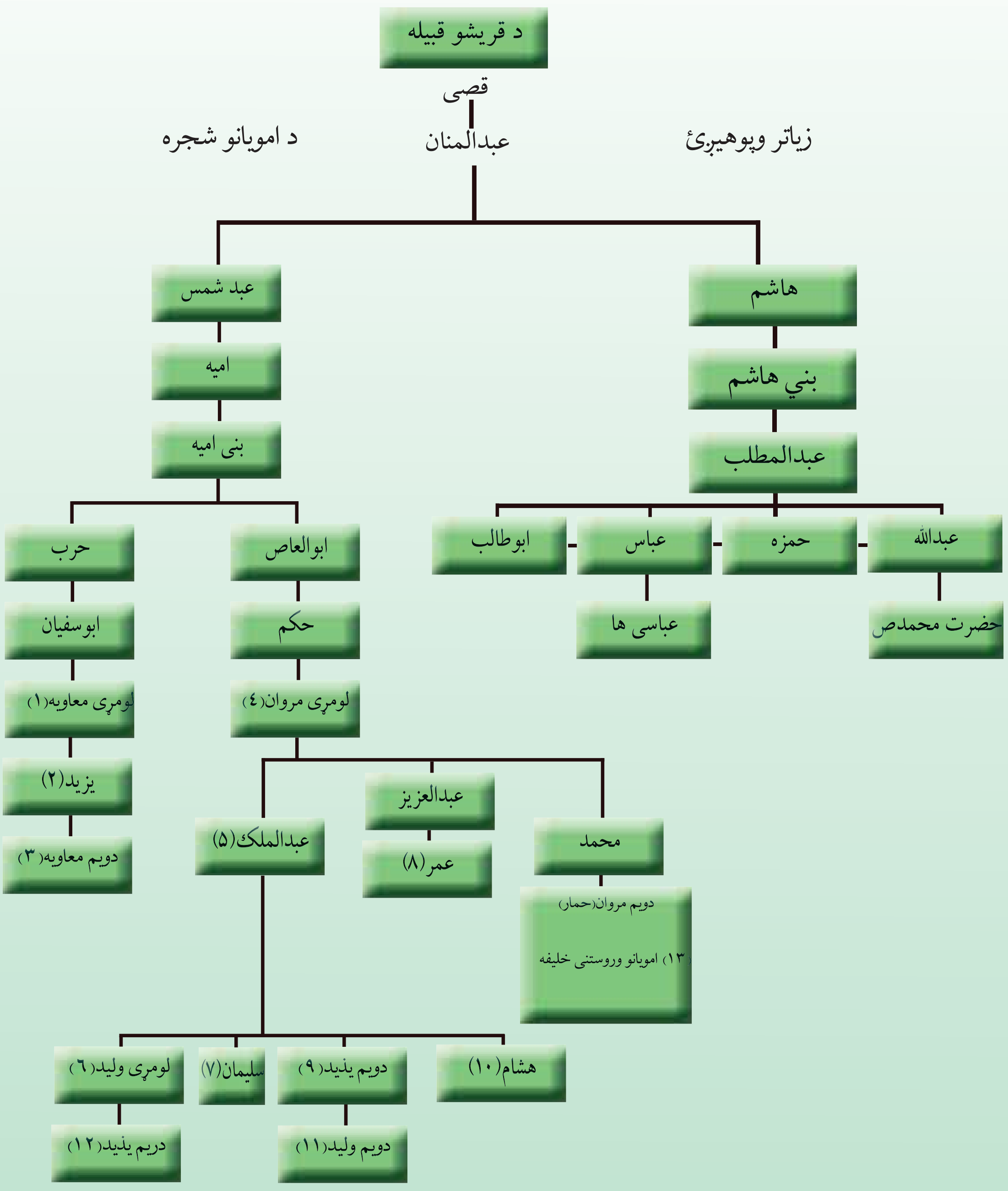

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ولسي پاڅونونو لاملونه

د بني اميه دولت په دوره کې نارضايتي زموږ په هېواد کې زياته شوه. دوی حاکم، قاضي او امام د عربي توکمه خلکو څخه ټاکل. دولتي مهمې دندې په عربي توکمه خلکو پورې اړه لرله. سياسي مخالفين په سختۍ سره ځپل کېدل. اسلامي ساده دربار په مجلل دربار بدل شو. د دربار او لښکر د لګښتو زياتوالی چې د ماليې له لارې په اخيستل کېده او همدارنګه بېګار اجباري کارونه د دې لامل وګرځېدل چې د خلکو د بېوزلۍ کچه لوړه او بالاخره د زياتې ناراضی لامل وګرځي.

زموږ خلکو د ځينو متعصبو له خوا د بې عدالتۍ او له توپيره ډک چلند ته په کتو سره، په داسې حال کې چې په اسلام يې ټينګ ايمان درلود او دهغه په پراختيا کې يې قرباني ورکړې وې خو د نوموړو کسانو د تسلط پر وړاندې يې پاڅون وکړ، لکه د ابومسلم خراساني پاڅون.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې له لاندې موضوعګانو څخه يوه وټاکي، خبرې اترې پرې وکړي او بيا دې يو تن په لنډه توګه د ډلې معلومات نوروته وړاندې کړي.

- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد سياسي وضعيت،
- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد اقتصادي وضعيت،

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ

۱- د امويانو په دوره کې د مالياتو او بيګار د زياتوالي لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه يې واضيح کړئ.

۲- د ځينو عربو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون اساسي علتونه په ګوته کړئ.

۳- بيګاري او حشر يو تر بله څه توپير لري؟ په دې هکله څرګندونې وکړې.

٤- اموي واليانو اسد او نصر په خراسان کې د خپلو سياسي مخالفينو سره څه وکړل؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسويه آند د افغانستان د هغو ولسي پاڅونونو لاملونه چې د عباسيانو په ګټه تر سره کېدل څه وو؟ په دې هکله يو مطلب برابر کړئ او وروسته له اجازې يې د ښوونځي د دېوال په جريده کې وځروئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له امویانو څخه عباسیانو ته د واک لېږد

په دې لوست کې به زده کړو چې واک څه ډول له امویانو څخه عباسیانو ته ولېږدیده او په دې برخه کې د ابومسلم خراساني او د غوري مشرانو ونډه څه وه؟

ابو مسلم خراساني او د واک په لېږد کې د هغه ونډه

عبدالرحمن ملقب په ابو مسلم د ماشومتوب د دورې نوم یې (بهزادان) او د پلارنوم یې بنداد هرمزد و. نوموړی په (۱۰۰ ق / ۷۲۱ ز) کې د سفیدنج (یا سپید دژ چې د جوزجان د انبار له مضافاتو څخه دی) په کلي کې زیږېدلی دی. په لومړي سرکې یې تحصیل ته مخه کړه او عربي ژبه یې زده کړه. د ژوند په ترخو شیبو کې یې غم او په خوږو کې یې خوښي نه ښکاره کوله. په ۱۹ کلنۍ کې یې د سیاست ډګرته و دانګل. د سلیم عقل، د هېواد پالنې احساس او پیاوړي عزم په لرلو سره ډېر په بیړه د ولسي فعالیتونو په سرلاری او مخکښ بدل شو. نوموړي په ۲۳ کلنۍ کې کوفې ته سفر وکړ، په مکه کې یې له ابراهیم عباسي سره ولیدل او د بني عباس له پټ ګوند سره یې اړیکې ټینګې کړې. څه وخت چې هېواد ته راستون شو، د علوي سیدانو یحی بن زید له شهادته وروسته یې په خراسان کې د امویانو په وړاندې د پاخون مشري په غاړه واخیسته.

د پاخون په لومړیو ورځو کې ډېرې ډلې له ده سره یو ځای شوې، تر هغه پورې چې د (۱۲٦ ق / ۷٤۷ ز) کال په کوچني اخترکې د سفیدنج په کلي کې یې د امویانو بیرغ کوز او د عباسیانو تور بیرغ یې پورته کړ.

د ابو مسلم د دعوت په پایله کې هم د خراسان په خلکو کې او هم د عباسیانو په ملاتړو عربو کې د عباسیانو پلویان زیات شول او په بیړه سره د هرات، بادغیس، تالقان، سرخس، مرو، طوس، غور، نیشاپور، بلخ، تخارستان او د نورو سیمو زیات شمېر خلک د نوموړي مرستې ته حاضر شول. پیاده او سپاره خلک به له ابومسلم سره یو ځای کېدل.

د خراسان والي نصر بن سیار چې له ابومسلم سره یې مقابله کوله ونه توانېد چې د پاخون کوونکو په وړاندې ټینګ شي. د ابومسلم پواسطه د مروې له نیولو وروسته نصر نیشاپور ته شاتګ وکړ. د ابومسلم ځواکونو د سیار لښکر و ځاره او ماتې یې ورکړه.

د امویانو امیر مروان حمار ډېره هڅه وکړه چې دا پاخون وځپي. د دې لپاره نوموړي نوري لښکرې برابرې کړې او ابراهیم عباسي یې هم وواژه. خو پاخون کوونکو څو ځله د مروان ځواکونوته په عراق کې سخته ماتې ورکړه او د امویانو د خلافت مرکز دمشق یې ترې ونیو او په (۱۲۸ ق / ۷٤۹ ز) کال یې د کوفې د ښار په جامع جومات کې ابوالعباس سفاح خلیفه اعلان کړ، مروان د مصر په لور و تښتید او هلته ووژل شو.

په دې ترتیب عباسیان د امویانو پرځای واک ته ورسېدل. خو د خلکو او پاخون کوونکو د ژوند ښه کولو لپاره یې ګام پورته نه کړ او خپلو وعدوته یې شاکړه. ابومسلم د خراسان والي وټاکل شو خو عباسي مشرانو ابومسلم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو پاڅون کوونکو ته په ښه سترګه نه کتل نو ځکه يې دله منځه وړلو لپاره لاسونه بډ وهل. ترڅو په (۱۳٤ ق/ ۷٥٥ ز) کال کې المنصور، ابومسلم په ټګۍ د خلافت مرکز ته وغوښت او مړيې کړ. د ابومسلم وژنې خلک بيا وخوځول، څرنګه چې پاڅون کوونکو په لومړي سرکې د ((سنباد)) بيا د استاد ((سيس)) او وروسته د ((مقنع)) په مشرۍ پاڅونونه پيل کړل.

امير فولاد او امير کروړ او همدارنګه د واک په ليږديدنه کې د هغوی ونډه

امير فولاد د ملک شنسپ بن خرنګ له اولادې څخه و، شنسپ د افغانستان په مرکز کې د غورله مشرانو څخه و چې د غور د غرونو په شاوخوا کې يې واکمني درلوده. څه وخت چې نومورې واورېدل چې د افغانستان خلکو د امويانو په وړاندې پاڅون کړی، ده هم پاڅون وکړ او په عباسي ګوندکې يې د ابومسلم خراساني سره يوځای د خلکو په راغونډولو پيل وکړ.

امير کروړ د امير فولاد زوی و. په کال (۱۲۹ ق/ ۷٦۰ ز) کې په غور کې امير شو. نومورې و توانېده چې د غور په شاوخوا کې د واکمنۍ لمنه و غوړوي ځکه چې دی يو باتدبيره، زړه ور او مېړنی سړی و او دخپل پلار په څېر نوموړی د ابومسلم خراساني سره يوځای د عباسی ګوند سره په مرسته کې فعاله ونډه واخيسته. همدارنګه نوموړی يو زړه ور باتدبيره او پوخ شاعر و چې لومړنی پښتو شعر ده ويلی دی.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي او عباسيانو ته د واک د رسېدو په برخه کې دې د لاندې شخصيتونو په اړه له يو له بل سره خبرې اترې وکړي، د خبرو اترو پايله دې بيا د ډلې د يوه غړي له خوا وړاندې شي.
(ابومسلم خراساني، امير فولاد غوري او امير کروړ غوري).

پوښتنې

۱- عباسي خليفه ولې ابومسلم ووژه؟
۲- ستاسو په اند، هغه خوځښتونه چې د ابومسلم خراساني له وژنې راپيدا شول، څه ځانګړتيا وې يې لرلې؟
۳- له امويانو څخه عباسيانو ته واک څه ډول انتقال شو، په لنډه توګه يې شرحه کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په اند، ابومسلم ولې ابوالعباس سفاح واک ته ورساوه او خپله يې د خلافت واګې ترلاسه نه کړې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم لوست

افغانستان د عباسیانو په دوره کې

په دې لوست کې به د عباسیانو په دوره کې د هېواد په سیاسي، اقتصادي او فرهنګي وضع وپوهېږو، په دې برخه کې به د طاهر فوشنجي او د برمکي کورنۍ په ونډه پوه شئ.

عباسیان د اسلام د پیغمبر د اکا (تره) عباس له اولادې څخه دي او د قریشو د بني هاشمو له قبیلې څخه شمېرل کېږي، د دویمې هجري پېړۍ په وروستیو کې د سیاست ډګر ته راووتل او څه وخت چې د خراسان له ناآرامې وضعې څخه خبر شول، په (۱۰۶هـ / ۷۲۲ ز) کې يې خپل مبلغان او دعوت کوونکي دې سیمې ته ولېږل.

د افغانستان خلکو د دوی د موخو څخه ملاتړ وکړ او د وینې په بیه يې د امویانو په ځای عباسیان په (۱۲۸هـ / ۷۴۹ ز) واک ته ورسول. د عباسیانو دوره (۵۲۳) کاله اوږده شوه اوپه پای کې د مغولو له خوا په (۶۳۷هـ / ۱۲۵۸ ز) کې د دوی خلافت ړنګ شو.

د عباسیانو په دوره کې د افغانستان مالیات کابو له خلوېښتو میلیونو درهم څخه اویا میلیونو درهمو ته لوړشول، په همدې دلیل په افغانستان کې د بزګرانو ډېر یا خونونه د عباسیانو د مالیاتي زورزیاتیو په وړاندې رامنځته شول. اویه ځانګړې توګه د هېواد د شمالي او لوېديځو ولایتونو خلکو ډېر کلونه مبارزه وکړه ترڅو لږ تر لږه يې ځانونه د دوی له درانه باره وژغورل.

عباسیانو نه شوای کولی د افغانستان د خلکو له سیاسي او اقتصادي پاڅونونو سره په یوازیتوب بریالیتوب ترلاسه کړي، نوله دې امله چې په دې برخه کې بریالیتوب ترلاسه کړي د سیمه یېزو اشرافو او مشرانو مرسته يې ځانته را جلب کړه او د ګډو ګټو ترسیورې لاندې يې خپل تسلط ته دوام ورکړ.

په دې دوره کې د افغانستان کرنه او د اوبولګولوسیستم قانوني بڼه ځانته غوره کړه. له هریرود او د هلمند له سیند څخه نوي کانالونه او ویالې وغزیدې. په بلخ کې له (۷۰) زیاتې د اوبو ژرندې او په سیستان کې بادي ژرندې جوړې شوې. په بلخ کې د غلو دانو له ډلې څخه غنم او وریشې کرل کېدې. په بادغیسات او غور کې مالدارۍ او کرنې پرمختګ وکړ. تالقان او مرغاب د پشمي منسوجاتو د تولید مهم مرکزونه شمېرل کېدل او بلخ د سوداګرۍ

عمده مرکز و. د وربښمو صنعت او کسب هم زموږ. د هېواد په ځینو برخوکې دود و. په غور کې او سپنه او مس استخراج کېدل. د غور وسلو په ګاونډیو هېوادونو کې ډېر شهرت درلود. په تخارستان کې سرب او نور فلزونه، د هېواد په شمالي نورو ولایتونوکې اوسپنه، سپین زر او سره زر استخرا جېدل او همدارنګه د پنجشیر سپین زر مشهوره وه.

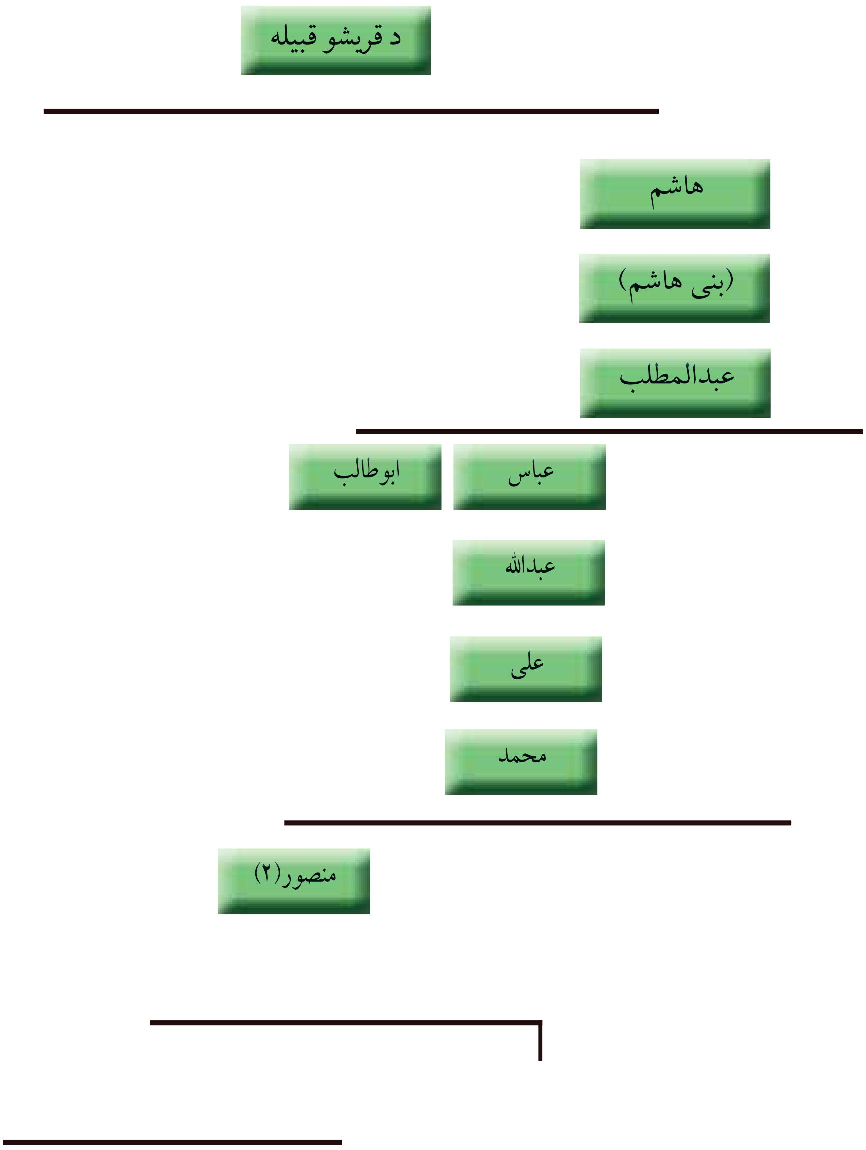

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګ او ادب له پلوه هم د هغه وخت افغانستان د داسې ځلېدونکو شخصیتونو لرونکی و چې د ادبي او پوهنیزو اثارو په پنځولو سره یې خپل نومونه زموږ د هېواد په تاریخ کې تلپاتې کړل. د بېلګې په توګه د موسی بن شاکر خراساني زامن هریو محمد، احمد او حسن او همدا رنګه ابو معشر جعفر بن محمد بلخي په ریاضیاتو کې لوی لاس درلود، بشار بن بدر تخارستاني شاعر او ابو زید احمد بن سهل بلخي ادیب، فیلسوف او جغرافیه پوه.

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ.

د عباسیانو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاخون دلایل توضیح کړئ.

برمکیان

برمکیان په اصل کې د برمک په نامه د یوه شخص زامنو له ډلې څخه دي. برمک د بلخ د نوبهار د زردشتي اتشکدې ملا و. د دې کورنۍ لومړنی مشهور شخص خالد د برمک زوی و چې د اموي وروستني خلیفه مروان حمار په چوپړ کې و. نوموړي وروسته د عباسي منصور د وزیر او سلاکار په توګه هم دنده ترسره کوله. له خالد څخه وروسته یحی د ده زوی د دې کورنۍ پوه او بانفوذه شخص ګڼل کېږي. نوموړی د مهدي له خوا د هارون الرشید د پالنې او روزنې لپاره وګمارل شو. نوموړي د هارون الرشید په زمانه کې د عباسي خلافت ټولې چارې په غاړه لرلې او له دوو زامنو سره یې د دوی لپاره کار کاوه.

څه موده وروسته هارون الرشید په دوی بدګمانه شو او په (۱۷۸ هـ / ۸۰۳ ز) کې یې د خلیفه د امر سره سم دیحي زوی جعفر مړ او پخپله دی سره د کورنۍ له نورو غړو یې زنداني کړ. او د برمکیانو ټول مالونه یې هم ضبط کړل.

طاهر فوشنجي (طاهر ذوالیمینین)

طاهر بن حسین فوشنجي په (۱۵۹ هـ / ۷۷۶ ز) کې په فوشنج یا د هرات په اوسني زنده جان کې وزیږېده. طاهر د ځوانۍ له پیل څخه په سیاسي او ټولنیزو فعالیتونو کې ګډون کاوه. نوموړی باتدبیره سړی و. د دوو عباسي وروڼو مامون او امین د اختلاف په برخه کې ده د مامون الرشید چې د بادغیسی مور څخه زیږېدلی و ملاتړ وکړ او په (۱۹۵ق / ۸۱۱ ز) کې یې امین الرشید ووژه.

څه وخت چې مامون الرشید خلافت ته ورسېده. طاهر د ده له پلوه د خراسان والي وټاکل شو. طاهر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲۰۷ ق / ۸۲۲ ز) کال کې د جمعې په ورځ همدلته د خطبې په مهال د خلیفه نوم د خطبې څخه لرې کړ او د خپلواکۍ اعلان یې وکړ. خو په سبا ورځ ووژل شو. وروسته له ده د پنځوسو کلونو موده لپاره د ده اولادونو په افغانستان کې واکمني درلوده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي، هره ډله دې بیا له لاندې موضوعګانو څخه یوه موضوع وټاکي له خبرو اترو وروسته دې د ټولګي یو تن بیا د خپلې ډلې نظریات او معلومات نورو غړو ته وړاندې کړي.

- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان سیاسي وضعیت.
- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان اقتصادي وضعیت.
- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان پوهنیز وضعیت.

پوښتنې

۱- عباسیانو څه وخت او څه ډول خپل سیاسي فعالیتونه په افغانستان کې پیل کړل؟
۲- طاهر څوک و او څه ډول واکمنی ته ورسید؟
۳- برمکیان د کوم ځای وو او په څه ډول یې د عباسیانو دربار ته لار وموندہ؟
٤- ستاسو په اند ولې هارون الرشید په برمکیانو بدګمانه شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

په افغانستان کې د امویانو او عباسیانو کړه وړه، ورته والی او توپیرونه په لنډ ډول سره پرتله کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځۍ اغیزې

په دې لوست کې به زده کړو چې اسلام په څه ډول زموږ خلکو ته اسلامي هویت ورکړ، یووالی یې وروباښه او د پوهې دروازې یې خلاصې کړې او په بدل کې زموږ د هېواد خلکو او پوهانو د اسلام د پرمختګ په لاره کې څه قرباني ورکړې او اسلامي نړۍ ته یې څه پوهنیز او فرهنګي خدمتونه وکړل؟

د اسلام د سپیڅلي دین په راتګ او خپریدو سره، زموږ د هېواد تاریخ یو نوي پړاو ته ورننوت. څکه اسلام مونږ ته نوی اسلامي هویت وباښه او دغه اسلامي هویت زموږ د خلکو د یووالي سبب شو او ټول قومونه او قبیلې د یوه دین او عقیدې خاوندان شول. همدارنګه د اسلام دین د پوهې د لاسته راوړلو په لاره کې خنډونه او د پوهې انحصار له منځه یووړ نو په دې دلیل پوهې او زده کړې پراختیا ومونده.

همدا چې زموږ خلکو په لومړۍ هجري پېړۍ کې اسلام ومانه د عربی ژبې په زده کړه او دیني علومو لکه قران شریف، حدیث، او فقې په تحصیل کې یې لوې لوې بریالېتوبونه تر لاسه کړل او تدریجمې پېړۍ پورې یې ډېر مشهور پوهان لکه نعمان بن ثابت، امام اعظم ابو حنیفه(رح)، امام حنبل مروزي، ابو داود سجستانی (سیستاني) او داسې نور راښکاره شول چې د اسلام د دین لپاره یې د قدر وړ خدمتونه وکړل.

همدارنګه په دې دوره کې سیستاني عالمانو او پوهانو له دې سیمې نه سر پورته کړ او د پوهې په بېلابېلو څانګو کې یې تآلیفات رامنځ ته کړل. په دې ځای کې د ځینو هغو لیکوالانو یادونه اړین بولو چې د دویمې هجري پېړۍ له نیمایي څخه یې د کتابونو په لیکلو پیل وکړ:

ابو زید بلخي ادیب او جغرافیه پوه، ابو مشعر بلخي ریاضی پوه، محمد بن موسی د هندسې عالم بشار بن برد، تخارستانی شاعر او ابو نصرفارابی (چې د لرغوني نړۍ د طب، جغرافیې، فلسفې، نجوم او ادبیاتو تر ټولو لویو عالمانو له ډلې څخه شمېرل کیږي) څخه عبارت دي. د دوی له اثارو څخه په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې د نړۍ په ژوندیو ژبو په اروپا کې وژباړل او بیا خپاره شول.

زموږ خلکو د خپلو پیاوړو کورنیو او خلکو په واسطه د افغانستان تهذیب د خپلو ژباړونکو په وسیله عربي ټولنې او د اسلام د تمدن نړۍ ته د ننه کړل. د برمکیانو کورنی په دویمه هجري پېړۍ کې د طب په برخه کې د (منکه) کتاب، د نجوم او فلکیاتو په برخه کې د (سند هند) کتاب او د سند باد کیسه په عربي وژباړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه زموږ خلکو د اسلام د پراختیا او خپرېدو په لاره کې ډېرې قربانۍ ورکړې او اسلام يې د هېواد تر ختيځو پولو يعنې هند پورې خپور کړ.

په دې ترتيب د عربي مسلمانانو او زموږ د هېوادوالو ترمنځ اغېزې دوه اړخيزه وې. اسلام زموږ خلکو ته نوی اسلامي هويت ورکړ، يووالی يې ورويابنه د پوهې دروازې يې زموږ پرمخ پرانيستې. په بدل کې د افغانستان خلکو هم د علمي او فرهنګي خدمتونو او همدارنګه د وينې په بيه په اسلامي تمدن کې د اسلام د خپرېدو په لاره کې فعاله ونډه واخيسته او په ځانګړې توګه پوهانو او عالمانو په دې برخه کې ارزښتناکه ونډه درلوده.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي، يوه ډله دې د عربي مسلمانانو اغېزې زموږ په هېواد والو او دويمه ډله دې زموږ د هېوادوالو اغېزې په عربي ټولنه او اسلامي نړۍ تر خبرو اترو لاندې ونيسي او د خبرو اترو پايلې دې يوه له دوی څخه بيا د ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د عربي مسلمانانو او د افغانستان د خلکو تر منځ ګډې اغېزې څه ډول وې؟ په دې هکله څرګندونې وکړې.

۲- زموږ د هېواد پوهانو او عالمانو اسلامي نړۍ ته کوم خدمتونه کړي دي؟ په لنډه توګه يې واضح کړئ.

۳- ستاسو په آند د بلخ برمکي ډلې د اسلام په تمدن کې کوم مقام درلود؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

افغانستان ته د اسلام تر ټولو مهم خدمت په هکله يوه مقاله وليکئ او په راتلونکي لوست کې يې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

په افغانستان کې وروسته له اسلام څخه خپلواک حکومتونه

په دې څپرکي کې به د هغو حکومتونو سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ چې افغانستان ته د اسلام له راتګ څخه وروسته جوړ شول.

حضرت علی(کرم الله وجهه) روضه په مزار شریف کې

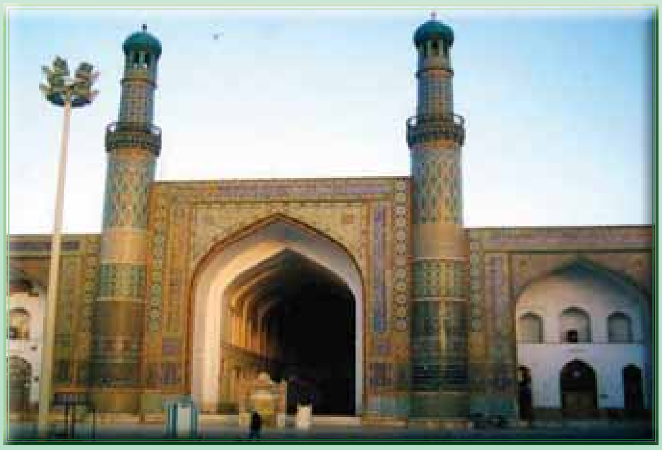

د هرات جامع جومات

د څپرکي موخې

۱. له سیمه ییزو واکمنو کورنیو او د هغوی د حکومتونو د رامنځته کېدلو له لاملونو سره د زده کوونکو بلدول؛

۲. له درېمې نه تر اوومې هجري پېړۍ پورې د هېواد د خپلواکۍ غوښتونکو څېرو سره د زده کوونکو بلدول؛

۳. د سیمه ییزو حکومتونو یو له بل سره د اړیکو او د بغداد د خلافت سره د هغو مناسباتو په څرنګوالي د زده کوونکو بلدول؛

٤. زموږ په هېواد باندې د تیموریانو او مغولو د یرغلونو د علتونو او انګیزو او همدارنګه د هغو په پایلو باندې د زده کوونکو پوهیدل؛

٥. له درېیمې نه تر لسمې هجري پېړۍ پورې زموږ د هیواد له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

٦. په یاده شوې دوره کې د هیواد له تاریخي او فرهنګي څېرو، عالمانو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدتیا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاهريان او صفاريان

ايا پوهېږئ چې له اسلام څخه وروسته د خپلواکۍ هڅه لومړی طاهر فوشنجي تر سره کړه او وروسته د طاهر د نيمه خپلواک دولت د منځته راتلو څخه صفاريانو د عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ اخيستلو په لاره کې د پام وړکارونه کړي؟

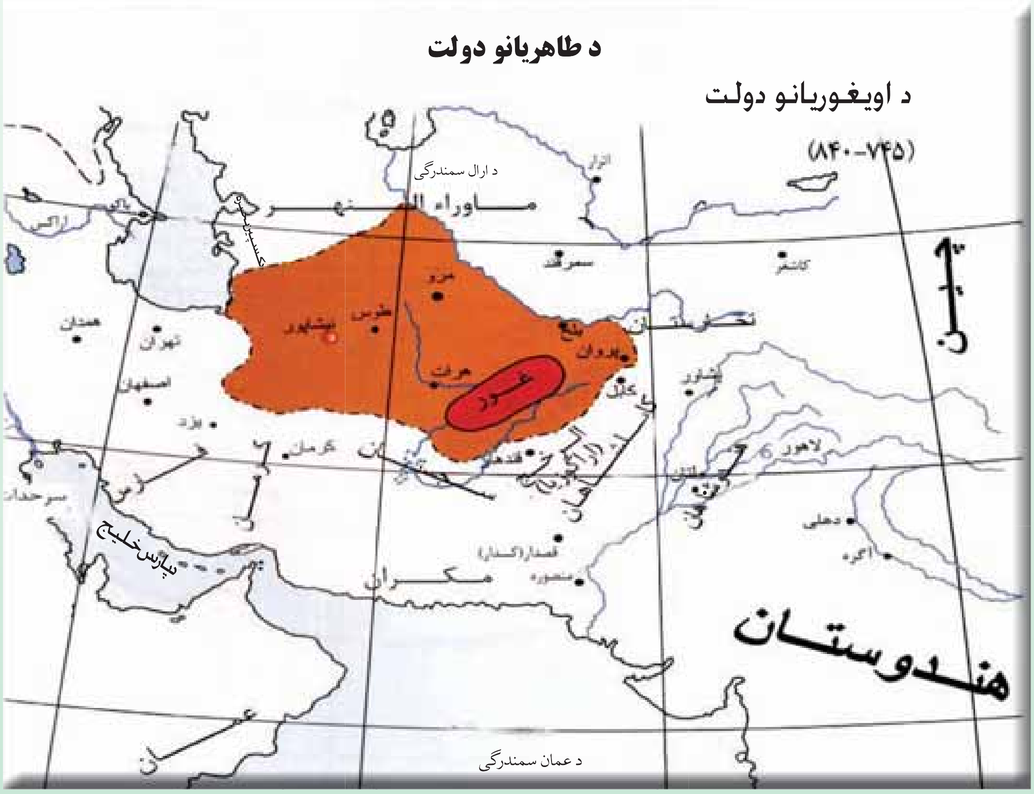

زموږ د هېواد په تاريخ کې طاهريانو او صفاريانو هغه دوه دولتونه و چې له عباسيانو سره يې مخالفت کاوه. که هر څومره طاهريان د حکومت تر پايه په نيمه خپلواکه توګه پاتې شول خو صفاريانو د دوی په پرتله خپلواکه سياست غوره کړ او په همدې علت د عباسي خلفاوو سره په شخړو کې ښکيل شول. د ملي فرهنګي هڅو له پلوه هم صفاريان د ملي فرهنګي ملاتړ لرونکو څخه شمېرل کېږي. په دې لوست کې به له پورته مطالبو سربېره د دې دوو کورنيو د هغه وخت له ډېرو نورو سياسي، اقتصادي او فرهنګي موضوعاتو څخه خبر شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاهريان

د دغې کورنۍ نوم د حسين د زوی طاهر له نوم څخه اخيستل شوی چې اصلاً د پوشنگ يا فوشنج (د هرات زنده جان) اوسېدونکي دي او د هرات له لرغونو کورنيو څخه شمېرل کيږي. د طاهر نيکه (مصعب) په عباسي نهضت کې ګډون وکړ نو څه وخت چې عباسيانو برى وموند، د پوشنگ د ښار مشري يې ده ته وسپارله.

له دې وروسته دا مقام د دوی په کورنۍ کې پاتې شو او طاهر هم د ځوانۍ په پيل کې دا دنده لرله.

طاهر د دوو ورونو هر يو امين او مامون د اختلاف په مسئله کې د عباسي مامون پلوي وکړه او د امين له وژلو څخه يې وروسته د مامون خلافت ته زمينه برابره کړه. که طاهر وروسته له دې هرڅومره د عباسي خلافت په لوړو مقامونو کې دنده ترسره کړه، خو تل به دا سوچ ورسره و چې د مامون د ورور (امين) د وژلو په مسئله کې خليفه راته په غوسه نه شي نو په همدې دليل يې نه غوښتل چې په بغداد کې زيات پاتې شي. او له بله پلوه په (۲۰٤ ق) کال کې له خراسان څخه بغداد ته د مامون په راتلو سره، نوموړي بايد دغه سيمه يوه تکړه کس ته سپارلې وای، ترڅو د عباسي خلافت پر وړاندې احتمالي پاڅونونه وځپي او د مامون الرشيد په نظر طاهر وړکس و. نو له دې امله خراسان ته د طاهر د راتلو دلايل په لاندې توګه وړاندې کولی شو:

۱- د خراسان سيمه د طاهر په خبر د يوه پياوړي او تکړه سړي په شتون کې د عباسي خلافت ضد پاڅونونو څخه خوندي پاتې کېدله.

۲- طاهر چې د مامون د ورور (امين) او په عباسي خلافت کې د امين د نورو پلويانو په وژلو يې په بغداد کې ځانته د اوسېدو ځای نه ليده، نو داېي ښه وګڼله چې له بغداد څخه لیرې وي.

۳- طاهر د خراسان د مشرۍ په منلو سره، د مامون د ملاتړې عوض ترلاسه کاوه.

نو په دې ترتيب طاهر په (۲۰۵ ق ذوالقعدې / ۸۲۲ اکتوبر) کا ل د مامون څخه د خراسان حکومت د مشرۍ فرمان ترلاسه کړ. په دې هکله ويل کيږي چې عباسي خليفه په پټه سره د طاهر د کړو وړو د څارلو لپاره يو څوک ګمارلی وو. او هغه وخت چې نوموړي له عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ نيت څرګند کړ، د ده کاريې يو طرفه کړ او له پښو يې وغورځاوه.

برسېره پردې چې د لمانځه له خطبې يې د مامون نوم ايسته کړ په هغو سکو کې هم د عباسي خليفه نوم نه ليدل کيږي چې د (۲۰٦ ق) کاله را پاتې دي. او دا د حسين د زوی (طاهر) مينه دخپلې سيمې د خپلواکۍ په باره کې ښيي.

د طاهر زامن

د بغداد له دربار سره د طاهر د زامنو اړيکې د طاهر په پرتله ښې وې، د طاهر له مړينې سره جوخت د ده زامنو هر يوه عبدالله او طلحه په عراق او خراسان کې ښه منصبونه ترلاسه کړل. له دې وروسته داسې ريوټ نه دی اورېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی چې له خپلواکۍ سره د طاهر د اولادونو مینه وښیي.

له طاهر وروسته د طاهریانو د حکومت ترټولو لویه سیاسي ځانګړتیا د بغداد د عباسي خلافت څخه ملاتړ او مرسته شمېرل کېږي. او دوی د عباسي خلفاوو د خدمت لپاره ملاوې تړلې وې او په دې توګه د عباسیانو او طاهریانو ترمنځ اړیکو دوام وموند.

هغه پاڅونونه به چې قصداً د عباسي خلافت پر وړاندې د خوارجو یا علویانو له خوا ترسره کېدل د طاهریانو له خوا به ځپل کېدل.

په افغانستان باندې د طاهر زامنو (۵۵) کاله واکمني وکړه خو دغه واک بیا صفاریانو په سیستان کې له طاهریانو څخه تر لاسه کړ چې وروسته بیا په افغانستان کې د دوی د واک او حکومت پراختیا د طاهریانو دولت د له منځه وړلو لامل وګرځېده او د دې کورنۍ وروستی سړی محمد بن طاهر په نوموړي (۲۵۹ ق) کال کې د یعقوب لیث صفاري له خوا ونیول شو او د نوموړي په زندان کې یې ساه وختله.

طاهري مشران

طاهر بن حسین (۲۰۶ – ۲۰۷ق)

طلحه بن طاهر (۲۰۷ – ۲۱۳ ق)

عبدالله بن طاهر (۲۱۳ – ۲۳۰ق)

طاهر بن عبدالله (۲۳۰ – ۲۴۸ ق)

محمد بن طاهر (۲۴۸ – ۲۵۹ق)

صفاریان

یعقوب د صفاري حکومت بنسټګر او د ده درې ورونه هر یو عمرو، علي او طاهر د لیث زامن وو. پلار یې په سیستان کې د صفارۍ یا ټټارۍ په کسب بوخت و. او په همدې دلیل دوی د صفاریانو (ټټارانو) په نوم مشهور شول.

سیستان د دریمې هجري پیړۍ په لومړۍ نیمایي کې د بېلابېلو ټولنیزو ډلو د رامنځته کېدو شاهد و. پرته له خوارجو چې افراطي ډله شمېرل کېده بله ټولنیزه ډله، عیاران نومېدله چې د ټولنې د ټیټې او بیوزلو خلکو په منځ کې د ډېر نفوذ لرونکې شوه او یعقوب چې پخپله هم د ټولنې د ټیټې طبقې څخه و په ځوانۍ کې له دې ډلې سره یو ځای شو او د خپلې وړتیا او لیاقت په مټ ډېر ژر د دې ډلې د افسرۍ او مشرۍ درجې ته ورسېد، د سیستان خلکو د (۲۴۷ ق محرم په ۲۵ / ۸۶۱ ز) بیعت ورسره وکړ، له هغه وروسته یعقوب لیث صفاري زموږ د هېواد د ډېرو سېمو په نیولو پیل وکړ.

یوله هغو علتونو څخه چې په سیستان کې یې د یعقوب بریالیتوب ته مرستندوی واقع شو هغه د ده له لښکرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره دګڼ شمېر خوارجو يوځای کېدل وو چې ده د هغوی په ملګرتوب ټول سيستان چې مهم ښارونه يې بست او کندهار وو ونيول، دغه راز کرمان، هرات او کابل يې هم ونيول او په دې خاطر چې مخالفان له ده سره يوځای شول نو له دې امله د ده تر ولکې لاندې سيمو کې ښه امن رامنځته شو. نوموړی په (۲۰۹ ق ۸۷۲ ز) کې

د صفاريانو دولت

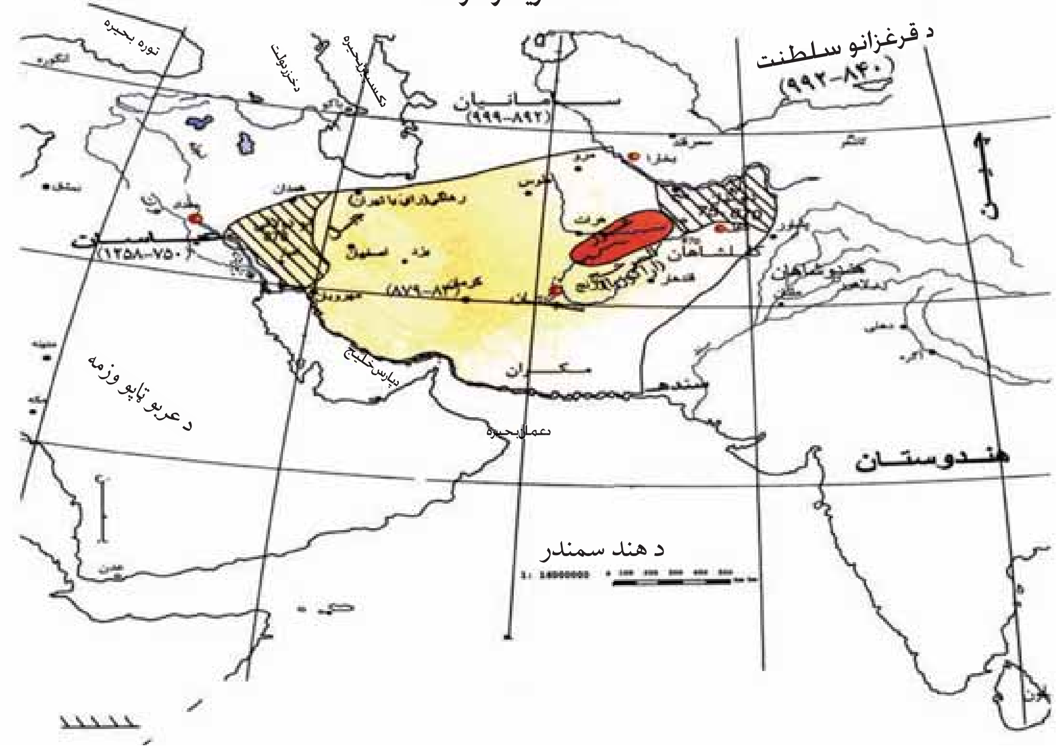

د طاهري حکومت مرکز نيشاپور ونيو خو ونه توانېده چې د ايران په شمال کې طبرستان هم تر ولکې لاندې راولي.

د يعقوب او عباسي خليفه اړيکې

د خلافت د انقلاب او بيلابيلو پاڅونونو له امله د خلافت د واکمنۍ په سيمو کې او همدارنګه د ترکانو اغيزه د عباسي دربار په د ننه کې، د عباسي خلفاوو ځواک کمزوره کړی و نو ځکه د يعقوب ليث صفاري په وخت کې د اسلامي قلمرو ځينې سيمې تر خپلې ولکې لاندې راوستې خليفه د امارت منلو پرته بله لاره ونه ليده.

يعقوب ليث صفاري هم چې د عباسي خليفه له دې دريځ څخه خبر و، د خپل حکومت د نفوذ د سيمې پراختيا په خاطر له خليفه سره له درنښته ډک چلند کاوه. او ځينې وخت به يې ډالۍ هم ورلېږلې. لکه چې يو ځل يې ډېرې قيمتي ډالۍ د پنځوسو په شمېر د سرو او سپينو زرو بتان چې له کابل څخه لاسته ورغلي وو، خليفه معتمد عباسي ته ولېږل او معتمد هم د خپل ورور (موفق) پواسطه د بلخ، تخارستان، سند او سيستان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت فرمان ورولېږه. خو وروسته له دې، یعقوب په (۲۶۲ هـ/ ۸۶۷ ز) کال څه وخت چې يې وغوښتل خپله واکمني د عباسي خلافت تر لمنې ورسوي او د بغداد د اداري غوښتونکی شو نو له عباسي خليفه سره په جګړه کې ښکيل شو. او په پايله کې د خليفه د ورور (موفق) د چل پواسطه چې د دجلې اوبه يې په صفاري لښکرو ورخوشې کړې او هغوی يې له ډېرې سختې ماتې سره مخ کړل له دې وروسته عباسي خليفه د صفاريانو دمخالفينو يعني سامانيانو د ملاتړ سياست ځانته غوره کړ.

د صفاريانو د حکومت پای

یعقوب لیث صفاري ته د عباسي خلیفه له خوا د ماتې نه څه موده وروسته، نوموړی په (۲۶۵ ق/ ۸۷۹ ز) کې مړ شو، له هغه وروسته د ده ورور عمرو د واکمنی ډګر ته راووت. که هرڅو د عمرو او د بغداد د حکومت اړيکې په لومړي سر کې څه نا څه ښې وې او هغه قيمتي ډالۍ د خليفه لپاره وروليږلې خو دغه اړيکې تر ډېرې مودې پاتې نه شوې دا ځکه چې عباسي خلافت په اصل کې له صفاريانو سره د زړه نه مينه نه لرله او د نوموړي د اطاعت په هکله يې شک درلود. ځکه په (۲۷۱ق ۸۸۴ ز) کال کې د بغداد خليفه د خراسان حاجيان ځانته وروغوښتل او د هغوی ترمخ يې دغه اعلان وکړ چې عمرو ليث مې له ټولو مقامونو او منصبونو څخه لېرې کړی دی. دغه مسئله له یوه پلوه د صفاريانو په سيمه کې پاڅونونه رامنځته کړل او له بل پلوه د صفاريانو کمزوری ته يې لاره اواره کړه. په دې ترڅ کې، په ماوراٴالنهر کې د سامانيانو واک چې د بغداد د عباسي خلافت له ملاتړ څخه هم برخمن وو، د عمرو ليث صفاري وېره يې لازياته کړه. نو له دې امله يې د هغوی د مقابلې لپاره ترتيبات ونيول او په (۲۸۷ ق/ ۹۰۰ ز) کې د دوی په وړاندې جګړې ته ووت. خو بلخ ته نږدې د اسماعيل ساماني د لښکرو له خوا يې ماته وخوړه. امير اسماعيل ساماني نوموړی يې بغداد کې د خليفه معتمد حضور ته ولېږه هلته زنداني شو او په (۲۸۹ق) کې ووژل شو.

له دې وروسته د صفاريانو پاتې خلکو يوه پېړۍ په سيستان کې واکمني وکړه او د دوی وروستی مشر د خلف ابن احمد په نامه په (۳۴٤ - ۳۹۹ ق/ ۹۵۵- ۱۰۰۸ ز) کې د سلطان محمود غزنوي له خوا ووژل شو.

د طاهريانو او صفاريانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

په هغه وخت کې زموږ د خلکو د اقتصاد اصلي بنسټ کرنې تشکيلاوه. او د کرنې کار ته پاملرنه د طاهري مشرانو، په تېره بيا د طاهر زوی عبدالله د مهمو او مثبتو اقداماتو څخه و.

ځکه ده برسېره پردې چې د کښتونو د له منځه وړلو په برخه کې به يې د خپلو عسکرو مخه نيوله، د کرکيلې د ښه والي لپاره يې ځيني ارزښتناک کارونه هم ترسره کړل. عبدالله بن طاهر د اوبو لګولو سيستم د جوړولو په برخه کې د ټولو په سرکې يادولی شو. زموږ د هېواد مشهور تاريخ ليکونکی عبدالحی بن ضحاک ګرديزي د ريوړټ له مخې، نوموړي د خراسان ټول فقها راغونډکړل او له هغوی څخه يې وغوښتل چې د اوبو لګولو په برخه کې شرعي موازين وضع کړي او دوی د (کاريزکتاب) يا (کتاب القنی) په نامه يو کتاب وليکه. دغه موضوع زموږ په هېواد کې د ډېرو کاريزونو او همدارنګه د پر مختللي اقتصاد ښودونکې ده. دغه ذکر شوي کارېزونه زياتره د پرديو

د يرغلونو په پايله کې ړنګ شول.

همدارنګه د عبدالله بن طاهر په توصيو او سپارښتنو د ښارونو کارګرانو (کاريوهانو)ته د کرنې په هکله سپارښتنه شوې ده. طلحه بن طاهر هم د کرنې په وده کې د خپل ورور د سياست پلوی و. په پايله کې په اقتصادي برخه کې د پام وړ ښه والی راغی. بېلابېلې مېوې او غلې کېدلې، همدا رنګه د هرات انګورو، با دامو او پستې، د سيستان خرما، د بست زعفران او د بلخ او مروې انارو ډېر شهرت درلود او زموږ هېواد ته يې ښه شتمني برابره کړه. خو صفاريانو د پاچاهۍ ډېر وخت په جګړو او همدارنګه د سيمو او ايالتونو د لاسته راوړلو په برخه کې تېرکړ د هېواد د اقتصاد لپاره يې روښانه پروګرام نه درلود خو په فرهنګي برخه کې د ملي ادبياتو مينه وال و او دا يې غوره ګڼله چې پارسي ژبه بايد د عربي ژبې او ادبياتو ځای ونيسي.

ويل کېږي چې يعقوب ليث صفاري د پيغامونو مدير مسؤول محمد بن وصيف سګزي څخه وغوښتل چې د عربي ژبې په ځای په پارسي ژبه شعر وليکي. نوموړي د يعقوب په ستاينه کې يوه پارسي قصيده وليکله. خو طاهريانو عربي ژبه ومنله، د طاهر يو زوی طلحه پخپله د عربي ژبې د نحوې عالم و. د طاهري امرينو له ډلې څخه يو څو نور هم د پوهانو او اديبانو د ملاتړ په برخه کې مشهور وو.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو کې د طاهريانو فرهنګي او اقتصادي خدمتونه وشمېري.

پوښتنې

۱- خپل اصلي سيمې ته د طاهر د راګرځېدو مهم دليل څه دی؟
۲- ايا د عباسي خليفه په وړاندې د طاهر سياست د ده د اولادونو له خوا وپالل شو؟
۳- د يعقوب ليث صفاري د کار په پيل کې، د ده د شهرت علت څه و؟
٤- د طاهريانو په دوره کې کرنې او زراعت ولې وده وکړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د خپل هېواد تاريخ او فرهنګ ته د طاهر او يعقوب د خدمتونو په هکله يو لنډ مطلب چمتو او په راتلونکي لوست کې دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانیان

په دې لوست کې به د سامانیانو د واکمنۍ کورنۍ سره آشنا شئ هغه چې د بغداد د عباسي خلفا وو د سیاست په ملاتړ یې په افغانستان او د هغه د اوسنیو ګاونډیو هېوادونو کې یو پیاوړی او پراخه حکومت رامنځته کړ او په دې به هم وپوهېږئ چې د دوی د واکمنۍ په مهال ولې زموږ هېواد له علمي او فرهنګي غوړېدا سره مخ شو؟

د سامانیانو دولت

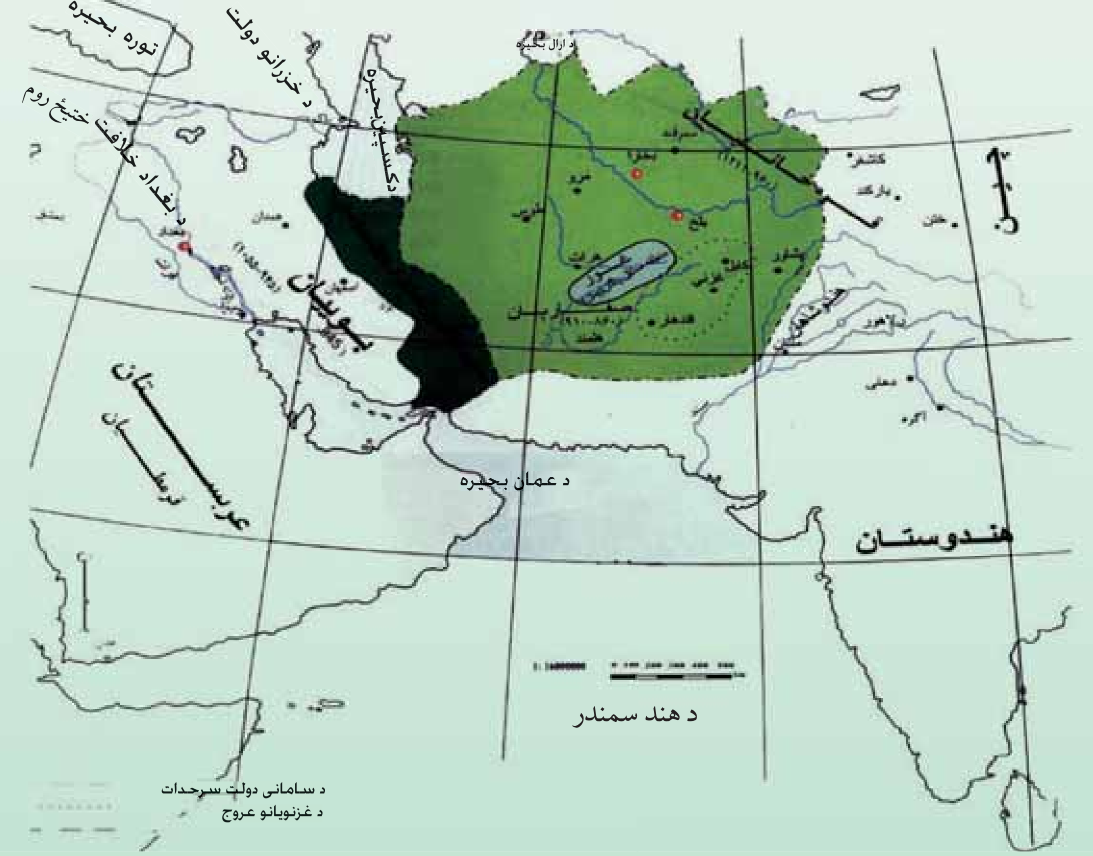

سامانیان د ختیځو اصلي کورنیو له ډلې څخه دي چې ریښه یې له اسلام څخه مخکې وختونو ته رسېږي. دوی د عباسي خلفاوو په پلوۍ خپل سیاسي موقعیت د افغانستان، ایران او مرکزي آسیا په اسلامي ختیځ کې ټینګ کړ. سره له دې چې سامانیانو له خلفاوو سره ښې اړیکې لرلې خوبیایې هم مالیات او خراجونه بغداد ته نه لېږل. د دوی د حکومت شکل ((امارت استکفاً استیلا)) (معنا دا چې خلیفه د عزل او نصب، دمالیاتو اخیستل، د ځایناستي ټاکلو او ... کې به لاسوهنه نه کوي) پېژندل شوی دی. د سامانیانو دوره د اسلامي فرهنګ او تمدن د غوړېدنې دوره بللی شو. په ځانګړې توګه عقلي علومو د دوی په دوره کې ډېره وده وکړه.

سامانیان

سامانیان د سامان خدات په نامه د یوه سړي له نوم څخه اخیستل شوي دي. زموږ د هېواد د مشهور تاریخ لیکوونکي عبدالحی ګردېزي په وینا سامان خدات له مغان یا زردشتي روحانیونو څخه شمېرل کېږي او د ماوراءالنهر په ځنډوکي یې استوګنه کړې ده.

د سامان خدات پلرونه له اسلام څخه د مخه د ماوراءالنهر له مشرانو څخه وو. او له اسلام څخه وروسته هم په ماوراءالنهر کې د رسوخ او نفوذ خاوندان وو. سامان خدات د اموي هشام بن عبدالملك په زمانه کې مسلمان شو او د اسد بن عبدالله په نامه د خراسان د اموي حاکم تر ملاتړ لاندې واقع شو. نوموړي وروسته د ابو مسلم خراساني په نهضت کې برخه واخیسته او د ابومسلم له ملګرو څخه شو. چې په عباسي دولت کې یې هم د ښه نوم ازانګې پورته شوې.

د دویمې هجري (اتمې میلادي) پېړۍ په پای کې هغه اختلاف چې د هارون الرشید د زامنو تر منځ د ځایناستی په مسئله رامنځته شو، مامون الرشید سره په مروه کې خلکو بیعت وکړ مامون الرشید له ځینو بانفوذه کورنیو لکه طاهریانو او سامانیانو څخه د مرستې غوښتنه وکړه او د دوی د مرستې په بدل کې یې بیا وروسته ډېر مهم حکومتي مقامونه دوی ته وسپارل. له همدې وخته وروسته د عباسیانو او سامانیانو تر منځ اړیکې سره نژدې شوې او څه وخت چې مامون الرشید له مروې څخه بغداد ته لاړ نو د عباسي خلافت په ختیځ کې یې د څلورو مهمو ښارونو مشري د سامان څلورو زامنو ته وسپارله: نوح بن اسدته یې سمرقند، احمدبن اسد ته یې فرغانه، یحیی بن اسدته تاشکند او الیاس ته یې هرات وسپاره.

د صفاریانو په را څرګندېدو سره چې د بغداد له خلافت سره یې چندان ښې اړیکې نه لرلې. د بغداد د خلفاوو او سامانیانو اړیکې یوې نوې مرحلې ته د اخلې شوې او د بغداد خلافت چې د مخالفینو د شتون له امله یې د سامانیانو ملاتړ ته اړتیا لرله، هڅه یې کوله چې د دوی حکومت ته په غاړې اېښودو سره، سامانیانو ته سیاسي مشروعیت وبښي. سامانیانو هم چې دې ډول تائید ته اړتیا لرله نو د خلافت په تائید سره یې د عامه خلکو په ذهنونو کې ډېر ښه ځای ونیو.

د ساماني لړۍ لومړی بنسټګر، اسماعیل

د ساماني لړۍ بنسټګر اسماعیل بن احمد بن سامان خدات دی. نوموړی په (٢٣٤ق، ٨٤٨ ز) کال په فرغانه کې وزیږېد. امیر اسماعیل په پوره ډول، په ماوراءالنهر کې هغه وخت واکمني ترلاسه کړه چې د ده ورور (نصر (٢٧٩ق، ٨٩٢ ز) کال کې مړشو خو د ده شهرت او اعتبار هغه وخت زیات شو چې صفاریانو ته یې په جګړه کې ماتې ورکړه او عمرو بن لیث صفاري یې ونیوه. دغه پېښه د (٢٨٧کا ل د ربیع الاول په ١٥ ق/ ٩٠٠ میلادي کال د اپریل ١٩ ز) کې رامنځته شوه. وروسته له دې پېښې یې عباسي خلیفه معتضد ته د حکومت فرمان ولېږه، ځکه چې د صفاریانو (د خلافت له اوامرو څخه د سرغړوونکو) په ماتې سره سامانیانو په عباسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بخارا په ښار کې د امیر اسماعیل سامانی قبر

خلافت کې ډېر محبوبیت ترلاسه کړ.

امیر اسماعیل ساماني د عباسي خلافت د ملاتړ په لاره کې د نورو مخالفانوسره هم جگړې وکړې لکه د طبرستان له علوي ساداتو سره یې جگړه وکړه او د هغوی مشر محمد بن زید علوي یې وواژه، طبرستان او ری (اوسنی تهران) او لږ وروسته یې زنجان او قزوین هم ونیول اوپه دې ترتیب یې د خپلو فتوحاتو لمنه له افغانستان څخه واړوله او د اوسني ایران ترلویدیځو څنډو ورسېد.

د امیر اسماعیل ساماني په وخت کې، د ساماني دولت پلازمېنې یعني د بخارا ښار ښه پرمختگ وکړ او په ختیځ کې د اسلامي ښارونو په یو مهم مرکز بدل شو. امیر اسماعیل کابو وروسته له اتو کلونو امارت، په (۲۹۵ق، ۹۰۷ ز) کال مړ شو.

د امیر اسماعیل ځایناستي

د امیر محمد اسماعیل زوی دویم احمد د ده ځایناستی شو. د ده د واکمنی په دوره کې چې پنځه نیم کاله اوږده شوه، د ساماني دولت عسکرو په سیستان کې د صفاریانو د پاتې شوو او همدارنگه په ماوراءالنهر کې یې له ترکانو سره نښتې وشوې. په دې نښتو کې ساماني دولت بری وگاټه خو احمد ساماني ډېر ژر په (۳۰۰ق- جمادي الاخر

/ ۹۱٤ ز جنوري) کې د خپلو مريبو له خوا ووژل شو. وروسته له ده ځخه د نومووړي زوی (نصر) واکمنی ته ورسېد. که هر څو د نومووړي د پاچاهی پيل په هغو ولايتونو کې چې د ساماني دولت تر ولکې لاندې وو، له شخړو سره لاس اوګريوان و خو نومووړي د خپل عالم او تکړه وزير (ابوعبدالله جيهاني) او د لښکرو د وفادار مشر (حمويه بن علي) په مرسته بېرته خپل هېواد ته امنيت او ټيکاو (ثبات) راوست. په اصل کې د نصر د پاچاهی دوره (۳۰۱ نه تر ۳۳۱ ق / ۹۱٤ نه تر ۹٤۲ ز) کلونو د ساماني لړۍ د حکومت د دبدبې د اوج دوره وه.

د نصر له مړينې وروسته ساماني حکومت تر (۳۹۵ ق / ۱۰۰۵ ز) کال پورې پاتې شو اوپه دې موده کې اوه تنه ساماني مشران واکمنی ته ورسېدل. خو د ساماني دولت ځوړتيا هغه مهال پيل شوه چې زيات واک سيمه ييزو مشرانو ته په لاس ورغی. له دې مشرانو څخه يو هم الپ تګين نومېده چې په لومړيو کې د ترک غلامانو څخه و. نومووړي په غزنه کې په ۳۵۱ / ۹٦۲ ز کا ل کې د ترک مريبو په ملاتړ د غزنويانو د نوي حکومت بنسټ کيښود. ساماني حکومت او دولت يو سلو دوه کاله او شپږ مياشتې اوږد شو.

د سامانيانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د سامانيانودوره چې د ختيځې نړۍ په تاريخ کې د اسلامي رنسانس په توګه تعبير شوی د اقتصاد له پلوه په ځانګړې توګه زموږ د هېواد د روښانه دورو څخه شمېرل کېږي. د اقتصاد او صنعت په برخه کې د پر مختګ دوه عمده لاملونه په لاندې توګه بيانولی شو:

لومړی د درنو مالياتو او باجونو نشتوالی او دويم لازم کورنی ثبات او همدارنګه بهرنی سوله. د پورته دوه عواملو په ترڅ کې ښه اقتصادي وده رامنځته شوه. د خلکو اقتصادي وړتيا لوړه، قصرونه، باغونه او ظريفه صنايع را منځته شول. د خلکو توليداتو وده وکړه ترهغه ځايه چې په يوه کا ل کې د سامانيانو لخوا د ټول هېواد نه څلوېښت ميليونه درهم راټولېدل.

په هغو کشفياتو کې چې بيا وروسته د پولنډ او سکانډيناوي هيوادونو په ځنډوکې ترسره شوي، د سامانيانو د وخت نقره يي سکې لاسته راغلې او دا خبره څرګندوي چې د ساماني دولت او ختيځې اروپا تر منځ د سوداګريزو توکو راکړه ورکړه کېدله.

له بزګرانو څخه د ساماني دولت د ملاتړ په سيوري کې کرنې او زراعت هم ښه وده وکړه. او په ځانګړې توګه په ګڼ مېشتو سيمو لکه بادغيس، هرات، پوشنګ د سيستان ځينو برخو او بُست کې د مېوو، غلو اونباتاتو بيلابيل ډولونه پيدا کېدل. د څارويو په ځانګړې توګه د اسانو او اوښانو د ساتنې مرکزونه په تخارستان او بلخ کې موجود وو او په هرات او بست کې ورېښم هم توليديدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د سامانیانو سیمې ته د ترکانو راتګ او بیا لوړو حکومتي او سیاسي مقامونو ته د دوی لاس رسی، دغه پروسه څه نا څه زیانمنه کړه خو داسې ربوټ نه دی لاسته راغلی چې اقتصادي وضعه یې له خطر سره مخ کړې وي.

د فرهنګ او تمدن په برخه کې مهم یون رامنځته شو ځکه د سامانیانو په لاس د یوه پیاوړي نظام د بنسټ اېښودو سره، فرهنګ او تمدن وده وکړه او د استعدادونو د راڅرګندېدو لپاره مناسب چاپېریال رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نظم او نثر په برخه کې ډېر لوی بدلون رامنځته شو.

دسامانیانو په دوره کې د پوهنو د پراختیا مهم علت، د عقیدې آزادي او همدارنګه د ساماني مشرانو حوصله او نرمي وه. په دې دوره کې له تعصبه ډکه فضا نه وه موجوده. د بېلا بېلو فکري او دیني کړنلارو او همدارنګه د نظر او فکر دخاوندانو لپاره یو ډاډمن چاپیریال موجود و. ساماني مشرانو هڅه کوله چې له ځان پالنې او عقیدتي استبداد څخه ځان وژغوري. او همدا کار د بېلا بېلو فکرونو د راڅرګندېدو لامل شو. محمدخوارزمي او ابو ریحان البیروني په ترتیب سره په خپلو کتابونو (مفاتیح العلوم) او (آثارالباقیه) کې دهغه وخت د بېلا بېلو فکري او عقیدتي ځانګو او ډلو څخه خبر راکوي او په زین الاخبار کې د عبدالحی ګردېزي په وینا، د سامانیانو پوه وزیر ابو عبدالله جیحاني په امر د ساماني دربار د کړنلارو ټاکلو او همدارنګه د هېواد د اداري لپاره، د هغه وخت د نړۍ د ټولو دربارونو کړنلارې بې له تعصبه راټولې کړې چې د دوی له منځ څخه د هغو هېوادونو قوانین غوره کړي چې پرمختللې انساني بڼه ولري. نوموړي وروسته امر وکړ چې د دربار او دېوان ټول غړي نوموړو کړنلارو عملي کولو ته غاړه کېږدي. نوله دې کبله ډېر پوهان او د فکر خاوندان وهڅېدل تر څو خپلې پوهې او فکرونه ټولنې ته وړاندې کړي.

په دې ترتیب د اسلام د تمدن طلایي دوره وځلېده او لوی اسلامي فیلسوف ابونصر محمد بن محمد فارابي، د ختیځو سیمو د حکیمانو خاتم شیخ الرئیس ابوعلي حسین بن عبدالله بن سینا، لوي متفکر ریاضي پوه او تکړه ستوری پېژندونکی ابوریحان محمدبن احمد خوارزمي، د دري پارسي شاعرانو لوی استاد جعفربن محمد رودکي، شاعر، استاد او تکړه حکیم ابوالحسن شهید بلخي، د امیر منصور ساماني وزیر او د بلعمي تاریخ لیکونکی محمد بن عبدالله بلعمي، د لومړي منصور ساماني تکړه وزیر، جغرافیه پوه او اشکال العالم د کتاب لیکونکي ابو عبدالله احمد بن محمد جیهاني، وروسته له اسلامه د دري پارسي لومړنۍ شاعره رابعه بلخي چې پلارېې د زینت العرب لقب ورکړی و او لسګونو نورو پوهانو او هوښیارانو په دې دوره کې استوګنه درلوده او کتابونه یې وړاندې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په ډله ییزه توګه د نقشې پر مخ ساماني قلمرو په ګوته کړي او د دې دورې د پوهانو او عالمانو نومونه دې ولیکي.

پوښتنې

۱- زموږ په هېواد کې سامانیانو څه ډول سابقه لرله؟

۲- د سامان خدات اولادونو ولې لوړې حکومتي څوکۍ ترلاسه کړې؟

۳- د سامانیانو تر ټولو مشهور پاچا څه نومېده او په څه ډول یې ساماني دولت د بدبې اوج ته ورساوه؟

٤- د بغداد د عباسي خلفاوو او سامانیانو ترمنځ څه اړیکه موجوده وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د سامانیانو د فرهنګي سیاست په هکله یوه مقاله ولیکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ترلوستلو وروسته ترټولو غوره مقاله وې د ښوونځي په تابلو کې وځړول شي، چې نور زده کوونکي ورنه ګټه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنویان او سلجوقیان

ترکان د هغو قومونو له ډلې څخه وو چې په مرکزي آسیا کې اوسېدل، له یادو شوو قومونو سره د سامانیانو د حکومت په دوره کې ډېرې اړیکې ټینګې شوې نو له دې کبله د ترکانو ځینې ډلې د اسلام په سپېڅلي دین مشرفې شوې او د ترکانو ځینې سرداران او مشران د ساماني دولت د چوپړ په لاره کې لوړو حکومتي مقاماتو او په ځانګړې توګه نظامي منصبونو ته ورسېدل.

یو هم له دې مشرانو څخه الپ تګین نومېده چې د سامانیانو له خوا د خراسان یا افغانستان د سپه سالارۍ دنده ورته سپارل شوې وه.

نوموړی د غزنویانو د لړۍ بنسټګر بلل کېږي.

زموږ دهېواد په تاریخ کې د ترکانو په نامه درې لړۍ (غزنویان، سلجوقیان او خوارزم شاهیان) مشهور دي: په دې لوست کې به د ترکانو دوې مهمې کورنۍ (غزنویان او سلجوقیان) وپېژنئ.

د غزنویانو دولت

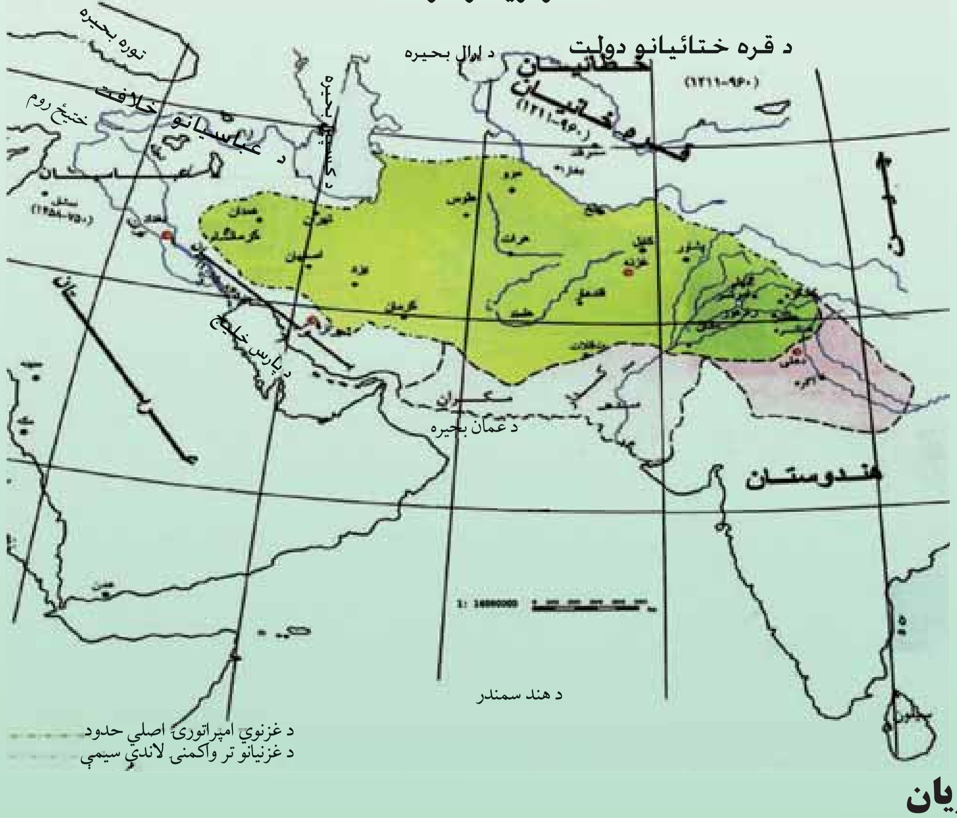

غزنویان

زموږ په هېواد کې د غزنه (غزنین یا غزني) ښار په ځانګړې توګه هغه وخت د اهمیت وړ وګرزېد چې د سامانیانو ترکي سردار الپ تګین په (۳۵۰ ق/ ۹۶۱ ز) کال د امیر عبدالملک بن نوح د مرګ په وخت کې په هغه توطیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ګډون وکړ چې غوښتل يې د خپلې خوښې شهزاده د واک ګدۍ ته ورسوي خو ونه توانيد نو ځکه له خپلو لښکرو سره غزني ته لاړ او دغه ښار يې د خپل مرکز په توګه غوره کړ خو د غزنويانو واک د سبکتګين په نامه د يوه بل ترکي غلام پواسطه تثبيت شو. دغه سړی چې په اصل کې د مرکزي آسيا له ترکانو څخه و، له زنداني کېدو وروسته د الپ تګين له خوا و اخسيستل شو او د نوموړي د هوښيارۍ له کبله د الپ تګين د پام وړ وګرزېد، تر هغه ځايه چې د نوموړي د ساتونکو مشري ور په غاړه شوه او د الپ تګين له لور سره يې واده هم وکړ.

سبکتګين

په (٣٥٢ق/٩٦٣ ز) کال کې د الپ تګين له مړينې وروسته د ده زوی ابو اسحاق ابراهيم درې کاله او بيا د ده وروسته بلکاتګين د لسو کلونو لپاره د غزني اداره په غاړه لرله او دوی د الپ تګين خلاف د سامانيانو سره خپلې اړيکې ټينګې کړې.

خو د غزني کمزورې ادارې او په غزني باندې د لويکيانو اونورو مخالفينو احتمالي لاس برې، ترکي افسران او سرتېري دې ته وهڅول تر څو سبکتګين د الپ تګين زوم د خپل امير په توګه وټاکي.

د نوموړي د واکمنۍ موده په (٣٦٦ق، ٩٧٦ ز) کې پيل او په (٣٨٧ق،٩٩٧ ز) کا ل کې د ده له مړينې سره يو ځای پای ته ورسېده او نوموړي په دې دوره کې د غزنويانو حکومت ځواکمن کړ.

سبکتګين بُست او قصدار په خپل قلمرو کې دننه او همدارنګه د دې حملو په ترڅ کې يې د افغانستان مشهور پوه او اديب ابوالفتح بستي هم خپل چوپړ ته حاضر کړ.

دهندوستان په لور يې هم لښکر کشۍ وکړې. چې برسېره پر ديني اعتبارُ غزنويانو ته ډېر غنيمتونه هم په لاس ورغلل. او د حکومت ساحه يې د هندتر جيپال پورې ورسېده.

سبکتګين د هېواد د ادارې لپاره، ايالتونه د خپلې کورنۍ د غړو ترمنځ ووېشل چې ډېر مهم ښار (نيشاپور) يې خپل زوی ابوالقاسم محمود، بُست يې بل زوی نصر او همدارنګه غزني او بلخ يې بل زوی اسماعيل ته وسپارل.

سلطان محمود غزنوی

سلطان محمود غزنوي

د سبکتګين له خوا اسماعيل (د سبکتګين د لور له خوا لمسي) ته د بلخ او غزني حکومت سپارل، د ده او محمود غزنوي (چې يو تکړه او په کار پوه سړی و)، د اختلاف لپاره يې زمينه مساعده کړه. نو په دې توګه څه وخت چې په (٣٨٧ق/٩٩٧ ز) کا ل سبکتګين مړشو، نوموړي خپل ورور له واکه لېرې کړ او د غزنوي دولت اداره يې پخپله غاړه واخيسته. د محمود غزنوي منظم سياست په افغانستان او د هغه په شاوخوا کې د سيمه ييزو حکومتونو په له منځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځلو ولاړ و او دې کار د ده واکمني ځواکمنه کړه. په دې توګه چې سیستان، غرجستان (هزاره جات)، ګوزګانان (جوزجان)، چقانیان او خوارزم د غزني دربار اطاعت ته غاړه کېښوده.

فتوحات

زموږ د هېواد په تاریخ کې محمود غزنوي ځکه د ستر فاتح په توګه پېژندل شوي چې ده زیات فتوحات په ځانګړې توګه د هندوستان په لوري تر سره کړي دي.

نوموړي د بېلابېلو دلایلو له مخې په هندوستان باندې یرغلونه تر سره کړل، د اسلام خپرېدل او هغه قیمتي غنیمتونو چې د هندوستان په معبدونو او بت خانو کې ساتل کېدل لاسته راوړل.

نوموړي په (۳۹۲ق،۱۰۰۱ ز) په جیپال، په (۳۹۵ق،۱۰۰٤ ز) بهاطیه، په (۳۹۸ق،۱۰۰۹ ز) په بهیم، په (٤۰۰ق، ۱۰۰۹ ز) په نارین، په (٤۰٤ق، ۱۰۱۳ ز) په ناردین او په (٤۰۵ق،۱۰۱٤ ز) کا ل په تانېشر یرغل وکړ.

د دې یرغلونو په پایله کې یې په هندوستان کې د اسلام د سپېڅلي دین رېښې وغځولې او همدارنګه ډېر زیات غنیمتونه د غزنوي ترکانو سرتېروته لاسته ورغلل. په ځانګړې توګه د هندوستان په ګوجرات کې په (٤۱٦ق/۱۰۲۵ ز) کې د سومنات بت فتحه کړ چې د هند د ډېرو لویو او مشهورو بتانو له ډلې څخه و. د غه کار د سلطان محمود غزنوي او د ده د سرتیرو د ډېر شهرت لامل وګرځېد.

د هند په لور د لشکر کشیو په اړه د پام وړ خبره دا ده چې داکار د غزنوي دولت د سرتېرو لپاره بوختیا وه چې په دې توګه غزنوي دولت له هغو خطرونو څخه په امن پاتې شو کوم چې د سرتېرو او افسرانو له پلوه ورته متوجه و.

په هرحال، د سلطان محمود غزنوي فتوحات چې په هره انګېزه تر سره شوي، د هندوستان په سیمه کې په تېره بیا د اسلام د خپرېدو په برخه کې ډېر اغېزمن وو او د اسلام دین چې مخکې تر ملتانه رسېدلی و، د غزنویانو په دوره کې د هند تر ډېرو سیمو پورې ورسېد.

د سلطان محمود غزنوي ځایناستي

سربېره پر دې چې سلطان محمود غزنوي د خپل حکومت په منځنیو کلونو کې د مسعود په هکله مناسب نظر درلود او نوموړی یې خپل ولیعهد وټاکه خو د ژوند په وروستیو کلونو کې په مسعود باندې بدګمانه شو او د ده په ځای یې خپل بل زوی (محمد) ولیعهد وټاکه، د دې لپاره چې د ده زړور او مېړنی زوی (مسعود) له مرکز څخه لیرې لاړ شي نو د ری او (تهران) او جبال (د ایران لویدیځ) ایالتونو مشر یې وټاکه.

سلطان محمود غزنوي په (٤۲۱ ق/۱۰۳۰ ز) کال مړشو او محمد د خپل پلار په غوښتنه په غزني کې پر تخت کښېناست.

محمد له خپل ورور (مسعود) سره د واک د وېش غوښتنه رد کړه خو مسعود په بریالیتوب سره له تهران څخه د نیشاپور په لور پرمختګ وکړ او د (روژې۲۱ ٤ق / سپتمبر ۱۰۳۰ ز) کال کې څه وخت چې د غزني لښکرو خبر ترلاسه کړ چې د خراسان لښکرو مسعود د پاچا په توګه اعلان کړی نو د دې خبرې په اوریدو سره یې بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غزني کې د غزنویانو تاریخي منار

څنډه محمد له واکه لېرې کړ.

مسعود غزنوي د خپلې پاچاهۍ په وخت کې له مخالفینو او سرغړوونکو سره زیاتې جګړې وکړې.

نوموړي د خپل پلار ډېر شمېر هغه ملګري ووژل او یا یې زنداني کړل چې د ده په اند د نوموړي د خیاناستي په نه قبلولو کې یې د ده له پلار سره سلا وه. په حکومت کولو کې یې هم استبدادي لاره غوره کړه او په خلکو یې زیاتې مالیې و ټاکلې. دغه خبره له یوه پلوه او له بلې خوا د سلجوقي کورنۍ په مشرۍ د اغز د ترکمنانو نوي واک نوموړی لاکمزوری کړ او په پای کې په هغه جګړه کې چې په (روژې ۴۳۱ق/۱۰۴۰ ز) کال کې د یادوشوو ترکمنانو او غزنویانو ترمنځ سرخس ته نژدې د دندانقان په سیمه کې وشوه. غزنویانو سخته ماته وخوړه مسعود غزنوي له دې ځایه د غزني په لور تېښته وکړه او څرنګه چې نوموړي فکر کاوه چې د ترکمنانو تر څارنې لاندې نه شي، نو څکه له خپلې کورنۍ او خزانو سره د هند په لور وتښتېد. مسعود په (۴۳۲ق/۱۰۴۱ ز) کال په هغه توطیه کې ووژل شو چې د نوموړي د ورور محمود له خوا ورته برابره شوې وه. له دې وروسته غزنویان د (۱۳۰) کلونو لپاره په واک کې پاتې شول خو د دوی واکمني د افغانستان په ځینو سیمو او همدارنګه د بلوچستان او پنجاب په یوې برخې پورې محدوده شوه.

غزنوي پاچاهان

نوم	د حکومت موده
الپ تګین	۳۵۱ ق
سبکتګین	۳۶۷ - ۳۸۷ق
اسماعیل بن سبکتګین	۳۸۷- ۳۸۹ق
سلطان محمود غزنوي	۳۸۹-۴۲۱ق

محمد بن محمود	٤٢١-٤٢١ق
سلطان مسعود	٤٢١ - ٤٣٣ق
مودود بن مسعود	٤٣٣ - ٤٤٠ق
مسعود بن مودود	٤٤٠-٤٤٠ق
بهاالدوله علي بن مسعود	٤٤١-٤٤٤ق

سلجوقيان

سلجوقيان په اصل کې د اغز له ترکمنانو څخه شمېرل کېږي چې د اتمې هجري پېړۍ په ترڅ کې يې د خوارزم (ارال) بحيرې لور ته او همدارنګه د سير سند په سيمې کې کډې واړولې. د مسلمانانو تاريخ ليکونکو له ډلې.

د (تاريخ الرسل والملوک) کتاب خاوند طبري په (٢٠٥ق/٨٢١ ز) کال کې د غزان يرغل د اشروسنه په نوم يادوي.

د سلجوقي کورنۍلوی نيکه د قاق (تقا ن) نومېده. نوموړی

د سلجوقي دولت د واکمني سيمې

د ترکي پاچاهانو په خدمت کې حاضر و او سلجوق هم د همدې د قاق زوی د ترک پاچاهانو په خدمت کې شپې ورځې تېرولې. ويل کېږي چې دی او کورنۍ يې په (٣٨٢ق/٩٩٢ ز) کال کې مسلمان شول. د سلجوق درې زامن د اسرائيل، ميکائيل او موسی په نومونو د ماوراءالنهر لورته کډوال شول او هلته يې د سامانيانو خدمت ته غاړه کېښوده. خو د سلطان محمود غزنوي له خوا د اسرائيل نيول او د هندوستان کالنجر په زندان کې وروسته له اووکلونو بند څخه د ده مړينه، د ترکمني سلجوقيانو او ترک غزنويانو تر منځ اړيکې خرابې کړلې او د سلطان مسعود ځانګړو سياستونو دوی ته دا زمينه برابره کړه چې سياسي او نظامي واکمني ترلاسه کړي. دوی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴۲۹ق/ ۱۰۳۸ ز) کال کې د خراسان مشهور ښار نیشاپور ونیو. او وروسته یې د دندانقان په سیمه کې د جګړې په بهیر کې د سلطان مسعود غزنوي ځواکونو ته سخته ماتې ورکړه، په دې جګړه کې د سلجوقیانو د جګړې مشري د مېکائیل زوی طغرل بېګ په غاړه لرله چې نوموړي برسېره په نېشاپور د ماوراءالنهر، افغانستان او ایران نور مهم ولایتونه هم لاسته راوړل.

طغرل بیګ د سلجوقي حکومت د لړۍ بنسټګر ګڼل کېږي او تر (۴۵۵ق/ ۱۰۶۳ ز) کا ل پورې یې واکمني وکړه. له (۲۶) کلونو واکمنۍ وروسته د ده له مړینې سره سم د نوموړي وراره الپ ارسلان واکمنی ته ورسېده نوموړي خواجه نظام الملک خپل وزیر وټاکه د دې پوه وزیر په هڅو سره یې دولت او سلجوقي نظام له ښه کورني ثبات څخه برخمن شو او په بهرنۍ برخه کې یې په (۴۶۲ق/ ۱۰۷۰ ز) کال کې د وان او ارزروم د بحیرې په منځ کې د ملازجرد په مشهوره جګړه کې رومیانو ته ماتې ورکړه. د روم قیصر دیوژن رومانوس یې اسیر او کوچنی آسیایې تر لاسه کړه.

الپ ارسلان په (۴۵۶ق/ ۱۰۷۳ ز) کال کې د خوارزم په لاره کې ووژل شو او له ده څخه وروسته د نوموړي زوی ملک شاه سلجوقي د خواجه نظام المُلک په هڅو واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي نه یوازې په کورنیو ګډوډیو برلاسی شو، بلکې د سلجوقي دولت ترواک لاندې سیمه یې د ختیځ لورته ترچینه او لویدیځ لورته د مدیترانې ترسینده پورې ورسوله.

د ملک شاه حکومت د خواجه نظام الملک په ایسته کولو او د تاج الملک قمي په راوستلو سره د کمزورۍ خواته روان شو او په (۴۸۵ق/ ۱۰۹۲ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم د ده د کورنۍ د غړو ترمنځ د واکمنۍ د لاسته راوړلو په موخه جګړې پیل شوې او دغه جګړې د دې لامل شوې چې د سلجوقیانو سیمې د شهزاده ګانو ترمنځ ووېشل شي او هر شهزاده د خپل وزیر او سرپرست چې (اتابک) به ورته ویل کېده، په مرسته ولایت اداره کاوه.

اتابکانو هم له څه مودې وروسته د خپلواکۍ خوبونه ولیدل او همدارنګه د ایران په آذربایجان او لرستان کې یې خپلواکه لړۍ رامنځته کړه. د سلجوقیانو د واکمنۍ ختیځ سیمې، افغانستان چې د سلطان سنجر تر واک لاندې راغی او نوموړي وروسته له ډېر اخ او ډب مروه خپله پلازمېنه وټاکله. خو وروسته له (۴۲) کلونو واکمنۍ په (۵۵۲ق/ ۱۱۵۷ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم، د ختیځو سلجوقیانو کورنۍ هم کړه لاره ځانته غوره کړه او څرنګه چې سلطان سنجر ځایناستي نه درلود، نو د نوموړي خوریي رکن الدین محمود په (۵۵۷ق/ ۱۱۶۲ ز) کا ل کې د افغانستان او ماوراءالنهر په ځینو برخو واک وچلاوه. خو په دې کا ل د یوه سلجوقي سردار له خوا ونیول شو او بیا ړوند شو.

له دې وروسته افغانستان او ماوراءالنهر د غوري او خوارزم شاهي پاچاهانو ترمنځ د کړکېچونو ډګر شو.

په دې دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د سلجوقیانو د دورې یو آثار

د محمود غزنوي فتوحاتو په ځانګړې توګه په غزني کې د اسلام دین په خپرېدو برسېره، ډېره شتمني هم غزنویانو ته ورکړه. ځکه د دې یرغلونو په ترڅ کې ډېر غنیمتونه د دوی په برخه شول. چې د دې شتمنیو په وسیله د غزني ښار ودان او آباد شو، د غزني په ښار کې ډېر جوماتونه، کتابتونونه او ماڼۍ ورغېدې. د غزني جومات د دبدبې په هکله ویل کېږي چې د بغداد له جومات سره برابر و.

د غزنویانو په وخت کې د ماڼیو جوړول هم دود وو او ویل کېږي چې سلطان مسعود غزنوي یوازې د اوو میلیونو درهمو په بیه یوه ماڼۍ جوړه کړه چې د ختګرۍ کارونو موده یې د څلورو کلونو پورې دوام وکړ. د پلونو جوړولو په برخه کې هم د پام وړکارونه تر سره شول او د سلطان محمود غزنوي له خوا د جیحون رود پر سر د زنځیرونو د پیوسته کولو پواسطه په (۱۶-٤۱٥ق/٢٥-١٠٢٤ ز) کال کې د زورقي پل جوړول د غزنویانو د دورې له غوره نوښتونو څخه ګڼل کېږي.

زموږ په هېواد کې د کرنې په برخه کې د غزنویانو څخه د مخکنیو دورو په پرتله زیات توپیر ترسترګونه شو خو د غزنویانو له خوا د حاصل خیزو ولایتونو لاندې کولو او د پریمانه غنیمتونو لاسته راوړلو د غزنوي دولت د عوایدو کچه لوړه کړه دغه عواید څه د پاسه په کال کې سلو مېلیونو درهمو ته ورسېد. له فرهنګي پلوه د غزني د ښار پرمختګ، د علومو د غوړېدو او دودېدو عامل وګرزېد، په داسې کچه چې د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د غزني ښار د دارالعلم حکم ترلاسه کړ او ویل کېږي چې برسېره د پوهانو تر څنګ د ده په دربار کې څلور سوه شاعران هم اوسېدل.

د غزنویانو دورې د نامتو پوهانو اوشاعرانو له ډلې څخه د لاندې کسانو نومونه د یادونې وړ دي. د نجوم، څمکپوهنې او عقایدو په برخه کې نامتو پوه ابوریحان البېروني، ریاضي پوه ابوالحسن علي بن احمد نسوي، ابوالقاسم حسن عنصري، ابوالنجم احمد منوچهري، عبدالعزیز عسجدي مروزی.

سلجوقیان هم سره له دې چې د فرهنګ او تمدن له پلوه بیرته پاتې وو او تراوسه یې خپل قبیلوي خوبونه نه وو هېر کړي دوی هم د سیمه ییزو وزیرانو او پوهو شخصیتونو څخه غوښتنه وکړه ترڅو د حکومتدارۍ په برخه کې ورسره مرسته وکړي، په دې توګه یې غوښتل چې د قبیلوي نظام د زیانونو کچه راټیټه کړي.

په دې دوره کې املاک او کرنیزې ځمکې د واکمنو له خوا هغو خلکوته ورکړل شوې چې په سلجوقي کورنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې يې اړه لرله، له دې کبله د کرنې برخه زيانمنه شوه. خو په دې دوره کې د جوماتونو او قبرونو بيا رغونه د ځانګړې مذهبي ارزښت لرونکې وه، د ښوونې او روزنې لپاره د (نظاميه) په نامه مدرسې هم د هېواد په بېلابېلو برخو کې جوړې شوې. د دوی د آبادیو له ډلې څخه د جوزجان په سرپل کې د امام خرد زيارت، د بلخ په دولت آباد کې يو منار او په بلخ کې د بابا حاتم زيارت يادولی شو. د نورو فرهنګي بدلونونو له ډلې څخه د ترکي اداري اصطلاحاتو دودېدل لکه کوتوال (د کلاګانو سرمشر)، باسقاق (د ماليې اخيستلو مامور) او همدا راز د رنګارنګ او ارزښتمنو جامو دودېدل.

همدارنګه سلجوقيان د دري او فارسي ژبې د جدي خدمت کوونکو څخه شمېرلی شو څکه نومورې ژبه د دوی له خوا عراق، اذربايجان او کوچنی آسيا (اوسنی ترکيې) ته ورسېدله.

د سلجوقي دورې د مشهورو فرهنګي او علمي څېرو نومونه په لاندې توګه يادولی شو.

حکيم مجدود چې په سنايي غزنوي مشهورو، خواجه عبدالله انصاري، شيخ محمد غزالي او همدارنګه شاعره او هنرمنده مېرمن منيژه مهستي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي، د الف ډله دې د غزنويانو په دوره کې د غزني د پرمختګ او آبادی د علتونو او (ب) ډله دې د سلجوقيانو په دوره کې زموږ د هېواد د فرهنګي پراختيا د علتونو په برخه کې يو له بل سره خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱- ولې سلطان محمود غزنوي په هندوستان کې له فتوحاتو سره مينه لرله؟

۲- د سلطان محمود غزنوي ځایناستی څه نومېده او سلطان مسعود څه ډول ماته ورکړه؟

۳- سلجوقيان په اصل کې له کومو خلکو څخه دي او په څه ډول يې دولتي واکمني ترلاسه کړه؟

٤- د سلجوقي دولت تر ټولو مهم وزير څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د ابوريحان البيروني او خواجه عبدالله انصاري د آثارو په هکله يوه مقاله وليکي او په راتلونکي غونډه کې دې يې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوریان او خوارزم شاهیان

غوریان او خوارزم شاهیان زموږ د هېواد او سیمې د تاریخ هغه واکمنې لړۍ ګڼل کېږي چې د ځانګړي ارزښت او نقش څخه برخمن وو.

غوریانو څه وخت چې په غور کې د سلطنت بنسټ کېښود، نو هندوستان یې هم تر خپلې ولکې لاندې راوست. خوارزم شاهیان سره له دې چې د ترکي سلسلو او د ماوراُ لنهر په شمال کې خوارزم ته منسوب وو خو زموږ هېواد یې هم تر واک لاندې و.

زموږ په هېواد کې د یادو شوو لړیو ترولکې لاندې، د وضعې څېړنه د دې لوست موضوع ده چې ورسره آشنا به شئ.

د غوریانو دولت

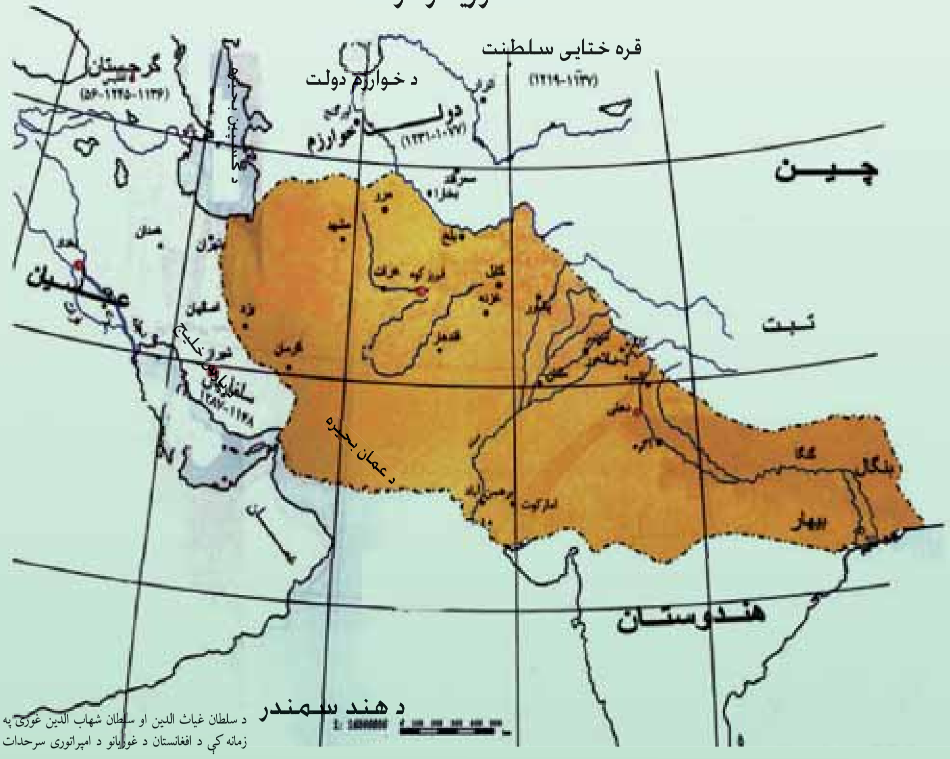

د سلطان غیاث الدین او سلطان شهاب الدین غوري په زمانه کې د افغانستان د غوریانو د امپراتورۍ سرحدات

غوریان چې زمونږ د هېواد افغانستان په مرکز کې له غور څخه پاڅېدل، په اصل کې یې ریښه ملك شنسب ته رسېږي. نوموړي په غور کې امارت درلود، منهاج السراج جوزجاني د طبقات ناصري په کتاب کې د ملك شنسب په اړه ویلي دي. نوموړی د اسلام په لومړیو کې ژوند کاوه او په داوطلبانه توګه یې د حضرت علي (رض) په دوره کې د نوموړي په واسطه د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو او همدارنګه د امارت دوه سمبولونه (عهد

او لوا) ده ته ورکړل شول.

غوري شاهان د ځانګړي جغرافيوي موقعيت او د سيمې د ډېرو لوړو ژورو په لرلو سره، له هماغه لومړيو څخه د نسبي خپلواکۍ لرونکي وو، ډېر پاچاهان او هېواد نيوونکي و نه توانېدل چې دا سيمه لاندې کړي. غوريانو له عباسي نهضت سره فعاله ونډه واخيسته او امير فولاد غوري له ابومسلم خراساني سره مرسته وکړه.

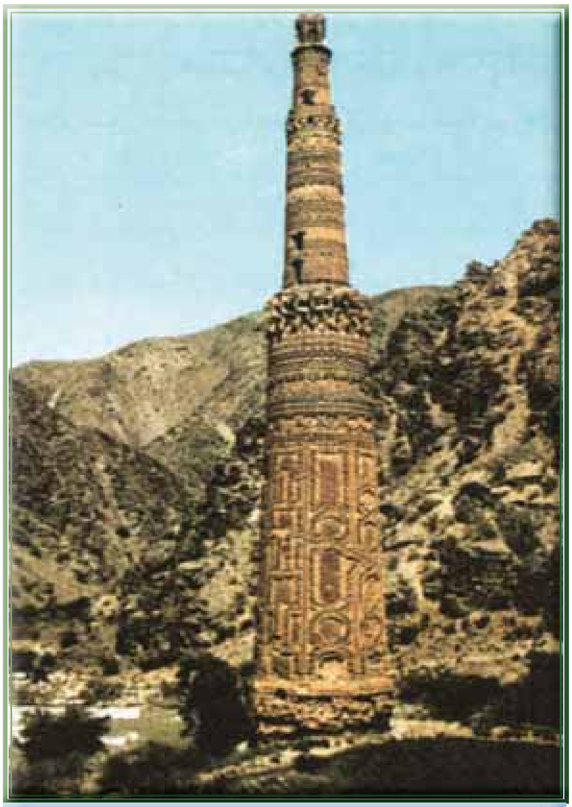
د غور منار جام

خو لومړی کس چې له هارون الرشيد څخه يې عهد او لوا ترلاسه کړل، امير بنجي نهاران نومېده. نوموړی وروسته له امير فولاد څخه د غور دويم ځواکمن امير بلل کېده.

د غور له اميرانو څخه محمد سوري د سبکتګين او د ده د زوی سلطان محمود غزنوي هم عصره و چې په کلکه به د دې زوی او پلار د يرغلونو په وړاندې درېده. په پای کې سلطان محمود غزنوي په (۴۰۱ق/۱۰۱۱ ز) کا ل کې په محمد سوري يرغل وکړ او هغه يې ونيوه. او د سلطان محمود غزنوي په بند کې له منځه لاړ خو د غور ولايت واکمني د سلطان محمود غزنوي له خوا د هغه زوی شيث ته ورکړل شوه. وروسته له دې غوريان د غزنويانو تر ولکې لاندې راغلل. سره له دې چې په خپله سيمه کې خپلواکه وو، خو غزنويانو ته به يې خراج ورکاوه. دغې وضعې د سلطان بهرام شاه غزنوي او سلطان سنجر سلجوقي تر پاچاهۍ پورې دوام وکړ. په دې دوره کې غوريانو د علاوالدين حسين تر مشرۍ لاندې په (۵۴۷ق/ ۱۱۵۲ ز) کال کې له سلطان سنجر سلجوقي سره جګړه وکړه. خو علاوالدين حسين له سلطان سنجر سلجوقي له خوا ماتې وخوړه، بيا د غور مشرۍ ته ورسېد.

علاوالدين حسين له څه مودې وروسته پر غزني يرغل وکړ او غزني يې ونيو، خپل ورور سيف الدين يې د بهرام شاه غزنوي پر ځای په غزني کې حاکم وټاکه. له څه مودې وروسته د غزني خلکو د هغه پر ضد پا څون وکړ او د سيف الدين په وژلو سره يې يوځل بيا بهرام شاه غزنوي د پاچاهي پر تخت کېناوه.

علاوالدين حسين د غزنويانو د دې عمل څخه د غچ اخيستلو په نيت په (۵۵٦ق، ۱۱٦۰ ز)کا ل کې هغه وخت چې د بهرام شاه زوی خسرو شاه واکمن و، په غزني يرغل وکړ. غزني يې ونيو او وېې سو ځاوه. له دې وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی په علاوالدین جهانسوز مشهور شو.

له علاوالدین څخه څه موده وروسته د هغه وراره غیاث الدین بن سام د غور واکمن شو او نوموړي د خپل زړور ورور شهاب الدین محمد بن سام په مرسته غزان ته چې د غزني حاکم و، ماتې ورکړه او د غوریانو تر لاس لاندې سیمه یې له سند څخه تر کرمان پورې ورسوله سلطان شهاب الدین په (۵۷۹ق/ ۱۱۸٤ ز) کال کې لاهور هم ونیو او د غزنویانو سلطنت یې په بشپړه توګه له منځه یوړ. د شهاب الدین د اقداماتو په ترڅ کې د غوریانو هېواد ډېر پراخه شو. په دې ډول د کسپین(خزر) سمندر له څنډو څخه نیولې بیا په هند کې د جمنا تر ساحله او له جیحون څخه تر بلوچستان پورې خطبه د سلطان غیاث الدین په نامه ویل کېده.

سلطان غیاث الدین غوری

په (۵۹۹ق/ ۱۲۰۳ ز) کال کې د سلطان غیاث الدین له مړینې وروسته د نوموړي ورور شهاب الدین محمد چې د معزالدین په لقب مشهور و، پر تخت کېناست. خو دی په مرکزي آسیا کې د یوه بل ځواک سره مخامخ شو چې خوارزم شاهیان نومېدل. چې په پایله کې یې غوریانو ته ماتې ورکړه او سلطان شهاب الدین هم په (۶۰۲ هـ/ ۱۲۰۶ ز) کال د یوه مخالف له خوا ووژل شو.

د غوري حکومت کمزوري د غیاث الدین محمد د زوی غیاث الدین محمود له زمانې راپیل شو او امپراطوري یې د دوه ټوټې کېدو په لور روانه شوه.

څرنګه چې قطب الدین ایبک په ډهلي او ناصر الدین په سند کې د خپلواکۍ بیرغونه اوچت کړل نو وروو غوري دولت یوازې په غور پورې محدود شو.

خوارزم شاهیان

خوارزم چې په لرغونو متنونو کې هوا زرمیا راغلي د هغې سیمې نوم دی چې د جیحون سیند د لوړې برخې او د کسپین (خزر) د بحیرې شمالي څنډې ترمنځ پرته ده. او خوارزم شاهیان د دې سیمې او سېدونکو ته ویل کېږي. دوی هم د سیمه ییزو اسلامي حکومتونو د پاڅونونو په موده کې د خپلواکۍ بیرغ اوچت کړ او د ځانګړې حکمرانۍ لړۍ یې رامنځته کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوارزم شاهيانو لومړنی څېره انوشتګين غرجه نومېده چې په اصل کې د افغانستان په مرکز کې له غرجستان (اوسني هزاره جات) څخه و، نوموړی د هغو خدمتونو په بدل کې چې سلجوقي دولت ته يې ترسره کړل. لوړو مقامونو ته ورسېده چې په پای کې حتی د خوارزم امارت ور په برخه شو. د انوشتګين غرجه له مړينې وروسته د ده زوی محمد په (٤٩١ق/ ١٠٩٨ ز) کال کې د سلطان سلجوقي له خوا د خوارزم حکمران وټاکل شو.

همدغه کس (محمد) د لومړي ځل لپاره په ځان (خوارزم شاه) نوم کېښود او د ټول عمر لپاره يې خپل حکومت د (سلطان سنجر سلجوقي) په ملاتړې پر مخ بوتلو خو د ده زوی (اتسز) چې پوه او د فضيلت خاوند و، څه

د خوارزم شاهيانو د دولت پرچم

وخت چې په (٥٢٢ق/ ١١٢٨ ز) کال کې د خوارزم مشر شو، نو د سلجوقي حکومت څخه د خپلواکۍ په لاره کې يې هڅې وکړې.

نوموړي په (٥٣٥ق/١١٨١ ز) کال کې د سلجوقيانو نوم له خطبې او سکې ايسته کړ او په بشپړه توګه يې خپله خپلواکې اعلان کړه او هڅه يې وکړه چې د نويو سيمو په لاندې کولو سره خپله تر لاس لاندې جغرافيوي سيمې پراخه کړي.

د خوارزم شاهيانو پياوړي اميران عبارت وو له علاوالدين تکش او علاوالدين محمد څخه، په ځانګړي توګه د

علاوالدین د حکومت په دوره کې د خوارزم شاهي دولت تر ولکې لاندې سیمې خپل اعظمي حدته ورسیدې.
د غوریانو حکومت هم په (۶۰۲ق/۱۲۰۶ ز) کال کې د علاوالدین له خوا رنګ شو. او په دې توګه د سند سیند تر څنډو پورې د خوارزم شاهیانو واکمني وغزېده. سره له دومره پراختیا، بیا هم خوارزم شاهي دولت ډېره موده پاتې نشو. ځکه له یوه پلوه یې له عباسي خلیفه سره خرابې اړیکې لرلې چې په پایله کې (الناصر الدین الله(۵۷۵ - ۶۲۲ق، ۱۱۷۹- ۱۲۲۵ ز) کلونو د خوارزم شاهیانو له مخالفینو څخه ملا تړ وکړ او له بله پلوه مغولانو د چنګېزخان تر مشرۍ لاندې د دوی سیمه په (۶۱۷ق/۱۲۲۱ ز) کال کې تر یرغل لاندې ونیوه. مغولو د خوارزم ښار ونیوه چې په دې ترتیب د خوارزم شاهي د دولت او واکمنۍ د له منځه وړلو موده راورسېده.
علاوالدین محمد خوارزم شاه له مغولو څخه وتښتېده او د مازندران سیند یوې جزیرې ته یې پناه یوړه. او هماغلته مړ شو، خو مخکې تر مړینې یې خپل زوی جلال الدین خپل ځایناستی وټاکه. نوموړي د مغولو پر وړاندې ډېر مقاومت وکړ خو د پروان په جګړه کې یې له دوی څخه ماتې وخوړه او سند ته وتښتېد. یو ځل بیا یې سند ته نژدې د چنګېزخان له خوا ماتې وخوړه او ډهلي ته یې پناه یوړله، یو ځل بیا یې د کرمان او شیراز له لارې ځان اصفهان او آذربایجان ته ورساوه خو په پای کې په (۶۲۷ق/۱۳۳۰ ز) کال کې د کردانو له خوا ووژل شو او خوارزم شاهي حکومت هم د ده له مرګ سره دتاریخ یوه برخه وګرزېده.

اقتصادي او فرهنګي وضعه

د پرله پسې یرغلونو، لښکر کشیو او دوامداره جګړو په دلیل که څه هم دا سیمه دومره د اقتصادي ودې او غوړېدنې لپاره مناسبه نه ده خو بیا هم زموږ خلکو به په دې دوره کې د کرنې، زراعت او تولید له لارې خپلې لومړنۍ اړتیاوې پوره کولې. وربشې، غنم، وریجې، پنبه، انګور، ممیز، بادام، پنیر یې تولیدیدل. همدارنګه د هېواد له ځینو کانونو څخه سره زر، سپین زر، اوسپنه، مس، سرب او نوشادر استخراجېدل. او کوچنۍ صنایع لکه نساجي، چرم جوړونه، قالین او بدنه او وسله جوړول دود (رواج) وو، خو د پوهې او فرهنګ په برخه کې، دا دوره د ساماني او غزنوي دورو ادامه بللې شوې ده. سره له دې ټولو، په ځانګړې توګه غوریانو ودانیو او آبادیو ته پاملرنه وکړه او ځینې جوماتونه، کلاګانې او ودانۍ یې جوړې کړې.
د دوی د ودانیو له ډلې څخه د پام وړ عمرانات یو هم د هرات جومات دی چې د غیاث الدین محمد غوري په دوره کې یې کار پیل شو. بل په غور کې د جام منار چې ۶۴ متره لوړوالی لري د محمد غوري په نامه د یوه ډبرلیک په لرلو سره د غور په جام سیمه کې واقع دی چې د نړۍ له لویو منارونو څخه ګڼل کېږي.
له بلې خوا غوریان د مذهبي تسامح (آسانۍ) په برخه کې مشهور وو او د دوی دربار د بېلابېلو دیني او مذهبي ډلو او فرقو د پوهانو او عالمانو د ټولېدو ځای ګڼل کېده. د پوهانو او عالمانو د جدي ملاتړو له ډلې څخه بلل کېدل. دوی پوهانو او عالمانو ته په درنه او دقدر په سترګه کتل. غوري امیرانو د علم او ادب سره دومره مینه لرله، څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت چې علاوالدین جهانسوز د محمود غزنوي او د ده د ځیناستو ښایسته ودانۍ ړنګولې په همغه حال نومورې هغه شعرونه چې د دې ماڼیو په هکله ویل شوي وو، ټول یې په سرو زرو واخیستل او په خپل کتابتون کې یې کېښودل.

خوارزم شاهیانو هم د ادیبانو او شاعرانو د ملاتړ سیاست وپاله او دا خبره مشهوره ده چې استز خوارزم شاه، د خپل انشا د دېوان مشرۍ لپاره رشید الدین محمد وطواط بلخي غوره کړ.

او دغه هنرمند شاعر چې په عربي او فارسي، نظم او نثر کې یې لوی لاس درلود، (حدائق السحر في دقایق الشعر) کتاب یې د ده په لارښوونې ولیکه. دغه کتاب د معاني، بیان او د وینا د لفظي او معنوي صنایعو په برخه کې ولیکل شو. همدارنګه سیده بېګم (علویه) د کمال او فضل خاونده او د دېوان لرونکې شاعره په همدې وخت کې اوسېدله. نومورې د وطواط بلخي د شعرونو په ځواب کې شعرونه ویلي دي.

علاوالدین محمد سره له دې چې یو بې رحمه او د تدبیر او سیاست نه لرونکي څېره وه خو د یو علم پال او ادب پالې څېرې په توګه پېژندل شوی او ویل کېږي چې نومورې دینداره او علم دوست پاچا و.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې، له جغرافیوي نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره د غور په تاریخي ارزښت خبرې وکړي.

پوښتنې

۱- غوریانو ولې په عباسي نهضت کې ګډون وکړ؟

۲- د غور د مهمو امیرانو نومونه واخلئ.

۳- د سلطان سنجر سلجوقي په څنګ کې د انوشتګین غرچه او علاوالدین حسین د سیاستونو توپیر څه و؟

۴- رشیدالدین وطواط بلخي په کومه زمانه کې اوسېده او ترټولو مهم کتاب یې څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د افغانستان په تاریخ کې د غوریانو د اهمیت په هکله مقاله ولیکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې یې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغول او آل کرت

زموږ په هېواد باندې د مغولو یرغلونه زموږ د سیمې د تاریخ له مهمو پېښو څخه ګڼل کېږي. دغه یرغلونه چې د مغولو په برلاسی او بریالیتوب پای ته ورسېدل زموږ د ټولنیز، سیاسي، اقتصادي او فرهنګي ژوند په بېلابېلو برخو کې یې بېلا بېلې پایلې رامنځته کړې. د مغولو د برلاسی څرنګوالی او د دوی د واکمنۍ په دوره کې د کرتي دولت رامنځته کېدل، هغه موضوعګانې دي چې په دې لوست کې به یې ولولئ.

د مغولو د لومړنۍ واکمنۍ جوړښت

مغولو په اصل کې د زېړ پوستو قومونو څخه وو چې د مرکزي، ختیځې آسیا په ځینو برخو کې اوسېدل، دغه قوم له بېلابېلو ډلو څخه جوړ شوی دی او ترټولو مهمې ډلې یې عبارت دي له: تاتار، قیات، جلایر، قنقرات او کرائیت. دوی قبیلوي او د کډوالی ژوند کاوه. او تر هغه پورې چې یسوکابها در (د چنګیزخان پلار) په شپږمه هجري/ دولسمه میلادي پیړۍ کې دوی سره متحد کړي نه وو، په جګړو او شخړو کې ښکېل وو.

وروسته د ده له مړینې، د نوموړي زوی (تموچین) د مغولي مشري ترلاسه کړه. تموچین د شپږمې پېړۍ په پای کې د مغولي قومونو په لویه غونډه کې د چنګیز خان لقب ترلاسه کړ. نوموړی وتوانېد چې د (اوومې هجري/ دیارلسمې میلادي) پېړۍ تر لومړیو پورې په منځنۍ آسیا کې زیاتره مغولي قومونه د ځان تابع کړي.

په چین کې د مغولو د پرمختګ او لاس اچونې خبر د سلطان محمد خوارزم شاه ترغوږه هم ورسېده او همدارنګه د چنګېزخان له پلوه یو پلاوی هم د خوارزم شاه دولت ته ولېږل شو چې په پایله کې په (٦١٥ق/ ١٢١٩ ز) کال د چنګېزخان د استازي او سلطان محمد خوارزم شاه ترمنځ تړون لاسلیك شو. خو د اترار ښار حکمران له خوا چې د سلطان محمد خوارزم شاه له خپلوانو څخه و، د مغولي سوداګریز کاروان چورکول او د سوداګرو وژل، چنګېزخان ته ښه بهانه په لاس ورکړه چې په خوارزم شاهي دولت یرغلونه وکړي. نو په دې توګه په (٦١٦ق/١٢٢٠ ز) کال یې د یرغل فرمان ورکړ شو او په لسګونو زره مغولي سرتېري اسلامي سیمې ته ننوتل. وروسته د بخارا، سمرقند، خوارزم او مروې ښارونو د لوټولو او وژنو څخه زموږ د هېواد ځینې مهم ښارونه لکه هرات، غزنې، کابل او بامیان د مغولو په واسطه په سخته توګه ویجاړ او خلك یې ووژل شول. چې په دې توګه مغولي قومونه په افغانستان برلاسي شول او زموږ د هېواد په تاریخ کې یوه توره دوره رامنځته شوه.

د چنګیز خان له خوا دخوارزم شاهي دولت تر لاس لاندې سیمو د نیولو وروسته په (٦٢١ق/١٢٢٤ ز) کال کې بېرته مغولستان ته وګرزېد. نوموړی په (٦٢٤ق/١٢٢٧ ز) کال کې د تبت د شمال له نیولو وروسته د (٧٢) کلنۍ په عمر مړشو. د چنګېزخان د ځایناستو له ډلې څخه یو ځل بیا په (٦٤٨-٦٥٧ق/١٢٥٠- ١٢٥٩ ز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کا ل کې د منګوقاآن د واکمنۍ په وخت کې هلاکوخان ته دنده وسپارل شوه چې په اسلامي نړۍ یرغل وکړي. نوموړي خپل ماموریت په (٦٥١ق/١٢٥٣ ز) کا ل پیل کړ. هولاکوخان په (٦٥٦ق/١٢٥٨ ز) کا ل د عباسي خلیفه (المستعصم باالله) په وژلو او د بغداد په نیولو سره د عباسیانو د خلافت ٥٢٥ کلنه واکمني ختمه کړه. وروسته له عراقه یې همدارنګه ګرجستان، ارمنستان او د کوچنۍ آسیا (اوسنۍ ترکیې) ښارونه هم ونیو. هلاکوخان په (٦٦٣ق/١٢٥٣ ز) کا ل کې وروسته له دې چې له جیحون نه د مصر ترپولو یې خلک د مغولو تابع وګرزول، مړشو.

له دې وروسته د اوسني ایران او د افغانستان د لویدیځ یوه برخه د هلاکوخان د اولادونو یعنې مغولي ایلخانانو په لاس ورغله خو ماوراءالنهر او افغانستان (تخارستان، بلخ او زابل) د یوې بلې مغولي ډلې (جغتائیانو) په لاس کې ورغلې. د افغانستان په نورو برخو کې سیمه ییزو مشرانو واکمني چلوله.

آل کرت

د آل کرت دولت

د مغولو په دوره کې یوله هغو سیمه ییزو حکومتو څخه چې د افغانستان په لویه برخه یې واکمني کوله آل کرت یا کرتیان وو. د کرتیانو اصل او نسب په هکله اختلاف موجود دی. ځینې دوی په غوریانو پورې تړي او ځینې نور مورخین بیا د ربیع فوشنجي د هغه شعر له مخې چې د ملک فخرالدین کرت په ستاینه کې یې ویلې، نوموړي په سلجوقي او ترکمني پاچاهانو پورې تړي. د فوشنجیانو هغه شعر په لاندې ډول دی.

قاعـــده دوده سنـــجر تـــویی	واسطه ملک ســکنــدر تویی
دوده سنجر زتو خواهد نوید	ملک سکندر به تو دارد امید

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال، ملک رکن الدین د دې کورنۍ له مشهورو شخصیتونو څخه و. نوموړی د تاج الدین مرغني چې د غوریانو له خوا په قلعه خیسارکې ګمارل شوی و د هغه زوی و.

د مغولو د یرغلونو په وخت کې، هغه د غور او غزني د ځینو برخو سر لښکر و او څرنګه چې د چنګېزخان د فتوحاتو اوازه یې واورېده نو د اطاعت لاره یې غوره کړه چې په دې توګه نوموړي ته د غور ولایت او شاوخوا سیمو حکومت وسپارل شو.

ملک رکن الدین په خپله (۲۶) کلنه واکمنۍ په موده (۶۴۳-۶۱۷ق/ ۱۲۲۰- ۱۲۴۵ ز) کې د لور له پلوه لمسي (شمس الدین کرت) ته ډېره پاملرنه وکړه اونوموړی یې خپل ځایناستي وټاکه. او همدغه شمس الدین کرت چې وروسته له خپل نیکه واکمنۍ ته ورسېد، د کرتي امیرانو او مشرانو د لړۍ پیل بلل کېږي.

ملک شمس الدین هم دخپل نیکه په څېر د مغولو ملاتړی وو او مغولو د نوموړي د دې کار په بدل کې ده ته د مهمو ختیځو ایالتونو مشري وسپارله چې د افغانستان یوه مهمه برخه د سند تر سینده هم په کې شامله وه.

د ملک شـمس الدین زیاتره اولادونو او ځایناسـتو د مغولو سره د مرسـتې سیاست ته دوام ورکړ. ملک معزالدین حسین کرت که هر څو له مغولو څخه د خپلواکۍ په لاره کې ګامونه پورته کړل خو د مخالفینو په ورانـدې د نـاوړه چلنـد په لړلو سـره او د بلخ،بادغیس او شبرغان د خلکـو وژلـو او لـه وتولـو په سـبب د ډېرو پاخونونو سـره مخ شـو او پـه پای کـې د غوري حکومت له خوا له واکه وغورځـول شـو. د دې کورنۍ وروسـتی مشـر

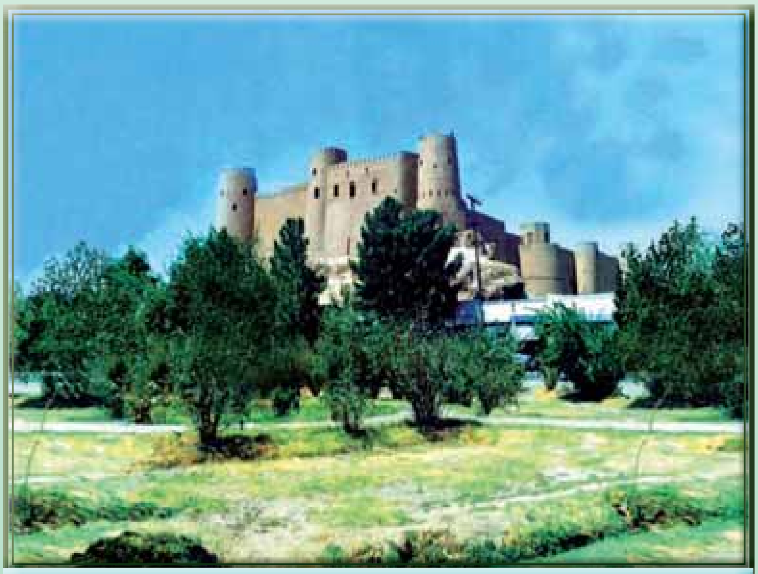

په هرات کې د اختیارالدین کلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملك غياث الدين د ملك حسين زوی و چې امير تيمور گورکاني له راښکاره کېدو سره سم يې ژوند کاوه. په (٧٨٤ق/١٣٨٣ ز) کال کې د تيمور په امر ووژل شو او په دې ترتيب د آل کرت دولت هم د تاريخ يوه برخه وگرزيده.

د آل کرت اميرانو شمېر اته کسان وو او (١٣٠) کاله يې واکمني وکړه.

پوښتنې

١- د مغولو د مهمو قبيلو نومونه واخلئ.
٢- مغول د لومړي ځل لپاره د کوم تاريخي شخصيت په مشرۍ سره راغونډ شول؟
٣- د مغولو او کرتيانو ترمنځ څه اړيکې موجودې وې؟
٤- د مغولو په وړاندې د کرتيانو د سياست په هکله خومره پوهېږئ څرگندونې وکړئ.
٥- عباسي خلافت څه وخت او د کوم مغولي کس له خوا له منځه لاړ؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې، د قبايلي ژوند د ځانگړتياوو په اړه مقاله وليکي او د ټولگي په راتلونکې درسي ساعت کې دې يې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیمور گورکاني او د ده ځایناستی

تیمور گورکاني هم د منځنۍ آسیا د غوسه ناکو نرۍ نیوونکو څخه و چې د چنګېزخان په څېر یې په سلګونو زره کسان مړه او د سمرقند په مرکزیت یې یوه پراخه امپراطوري رامنځته کړه، خو اولادونه یې په ځانګړې توګه هغه چې زموږ په هېواد یې واکمني وکړله، د پلار پر خلاف علمي او فرهنګي شخصیتونه وو او همدارنګه زموږ په هېواد کې د ښکلاببلو پوهنو او هنرونو د رواجونکو څخه وو. په سیاسي او نظامي برخه کې د تیمور گورکاني تېولې کار نامې او د هرات د تیموري دولت رامنځته کېدل به د دې لوست موضوع وي چې ورسره بلد به شئ.

مورخینو د تیمور نسب تومنای خان ته رسولی چې نوموړی د چنګېزخان له کورنۍ څخه و. تیمور په (۷۳۶ق/۱۳۳٦ ز) د ازبکستان، سمرقند ته نژدې د کش په ښار کې وزیږېد. تر (۷٦۲ق/۱۳٦۱ ز) کال پورې د تیمور د ژوند په هکله سمه اطلاع نه لرو، پرته له دې چې ویل شوي نوموړي په هلکتوب کې علم او ادب زده کړل او په غیشو ویشتلو بوخت شو خو په ځوانۍ کې یې د امیر حاجي بر لاس په اداري دستګاه کې خدمت کاوه. څرنګه چې امیر حاجي په مرکزي آسیا کې د داخلي رقابتونو په لړکې، په (۷٦۲ق/۱۳٦۰ ز) کال کې افغانستان ته وتښتېده، دی هم ورسره و. تیمور ډېر ژر ماوراءالنهر ته راوګرزېد او دا ځل د کاشغر له خان سره یو ځای شو. نوموړي ته د کاشغرخان د کش ښار اداره وسپارله. له دې نیتې وروسته د ده شهرت زیات شو او د نوموړي واکمني د ماوراءالنهر په ډېرو برخو کې پراخه شوه. ګورکاني (زوم) لقب یې هغه وخت غوره کړ چې د ماوراءالنهر د یوه امیر (امیر حسین قزغني) خور یې په نکاح کړه.

تیمور په (۷٦٦ق/۱۳٦۵ ز) کال کې د امیر حسین قزغني په مرسته له ماوراءالنهر څخه د جغتايي ترکانو لاسونه لنډ کړل او څرنګه چې په (۷۷۱ق/۱۳۷۰ ز) کال کې یې د بلخ په شاوخوا کې امیر حسین او د ده زوی ووژل نو د ماوراءالنهر په ځواکمن مشر بدل شو او سمرقند یې خپله پلازمېنه وټاکله.

د تېمور یرغلونه

تیمور د (۱۳۳۳/۷۳۳ او ۷۸۱ق/۱۳۸۰ ز) کلونو په منځ کې څلور ځله د خوارزم په هېواد پسې لښکرې وایستې او هغه یې ړنګ کړ. مغولستان او قبچاق دښته یې فتح کړل او په (۷۸۲ق) کـال یې خپل ځوارلس کلن زوی (میران شاه) د خراسان (افغانستان) لاندې کولو پسې ولېږه او په خپله هم پسې ورغلو، نوموړې په ځانګړې توګه، په هرات کې په پراخه ورانکاریو لاس پورې کړ. د ښار ټولې ودانۍ یې ړنګې کړلې پرته د اختیارالدین له ارګ څخه او د یادولو ده چې ډلې ډلې د نامه او اعتبار خاوندان لکه عالمان، فقیهان او پوهان یې په جبري توګه د سبز ښار ته ولېږل.

ملک غیاث الدین کرتي که هر څو په لومړیو کې د تیمور له غوسې په امان پاتې شو خو په (۷۸۵ق/ ۱۳۸۳ ز) کال کې د تیمور په امر ووژل شو او د آل کرت د لړۍ پاڼه هم واوښته.

تیمور له (۷۷۸ق/۱۳۷۷ز) کال نه بیاتر مرګه (۸۰۷ق/۱٤۰٤ ز) پورې په خپله (۲۹) کلنه واکمنی کې د خپلو ډېرو سختو یرغلونو او حملو په پایله کې په سلګونو زره انسانان ووژل او له چین څخه تر مدیترانې او همدارنګه د روسیې او مسکو د استپونو څخه تر ډهلي پورې سیمې یې ونیولې او د لویې امپراتورۍ بنسټ یې کېښود. د تیمور د لښکرو اصلي هسته جغتایي ترکانو تشکیلوله. د ده په لښکرو کې ځینې ښځې هم وې تیمور په (۸۰۷ق/۱٤۰٤) کا ل د (۷۱) کلونو په عمر مړ شو.

د تیمور ځایناستي

د مړینې په وخت کې یې ۳٦ زامن او لمسیان لرل. د دې لپاره چې د ده نه وروسته یې د اولادونو ترمنځ په واکمنۍ جګړې پېښې نه شي. په ژوند یې فتح کړې هېوادونه د دوی ترمنځ ووېشل. سره له دې هم، د تیمور له مړینې څخه وروسته د ده د دوو زامنو او لمسي ترمنځ اختلاف رامنځته شو. او دواړو زامنو یې ورو ورو د خپلو ورېرونو له خوا نیول شوې سیمې ترلاسه کړې. دوی دوه نسبتاً پراخه دولتونه رامنځته کړل. یو یې د میران شاه او د ده د زامنو دولت په عربي عراق، د ایران په لویدیځ ګرجستان، ارمنستان او الجزایر کې او دویم دولت د شاهرخ په خراسان، افغانستان او ماوراءالنهر کې رامنځته کړ چې مرکز یې د هرات ښارو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له یوه پلوه د میران شاه دولت، د نوموړي د لېونتوب، د ده د زامنو ترمنځ د اختلاف او د قراقویونلو ترکمنانو او همدارنګه د ایران د آل جلایر د واک نیولو په دلیل له منځه لاړ خو له بله پلوه د شاهرخ دولت د ده او د نوموړی د درباریانو کفایت او پوهې له برکته دوام وکړ.

د ده دوره د افغانستان په تاریخ کې چې مرکز یې هرات و، روښانه دوره بلل کېږي. نوموړي (٤٣) کاله واکمني وکړه. د ده په دوره کې هرات نه یوازې دا چې د لوی کتابتون چې د شاهرخ په امر جوړ شوی و، لرونکی شو. بلکې د پوهانو او عالمانو د غونډېدو مرکز وګرزېد. د ده له مېرمنو څخه یوه ګوهرشاد آغا(په ترکي ژبه کې آغا د ملکې نوم دی) نومېده. چې د ښوکارونو په کولو او د خیر د آثارو په رامنځته کولو مشهوره وه.

وروسته له شاهرخ څخه د ده زوی الغ بیګ واکمنی ته ورسېد. دی هم د پلار په څېر علم دوست او پوه سړی و. خو په (٨٥٢ق/ ١٤٤٨ز)کا ل کې د خپل زوی له خوا ووژل شو. له دې وروسته د شهزاده ګانو ترمنځ اختلاف زیات شو. له څه مودې وروسته د سلطان حسین بایقرا په نامه یو بل تیموري امیر په هرات کې واکمنی ته ورسېد. نوموړي، امیر علي شېر نوایي چې د خپل وخت له پوهانو او ادیبانو څخه ګڼل کېده، وزیر وټاکه. د ده د واکمنۍ دوره (٣٣) کاله اوږده شوه. او د ده په وخت کې هرات د آبادۍ او د بډبې اوج ته ورسېد.

د سلطان حسین بایقـرا له مړینې سره سـم د تیمور د ځـایناستو زوال هـم پیل شو او د دوی د واکمنۍ سیمه د شیباني ازبکانو او د ایران د صفویانو له خوا تر یرغل لاندې راغله او په همدې توګه دوی د تاریخ یوه برخه شول. تیموریانو (١١٣) کاله واکمني وکړه او د دوی له ډلې څخه شپږو امېرانو په افغانستان واکمني تر سره کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې، له نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره د تېموریانو د راولاړېدو ځای او د امپراتورۍ حدود څرګند کړي.

پوښتنې

۱- د تیمور د ګورکان لقب لامل څه و؟

۲- افغانستان ته د تیمور د راتلو په وخت کې په هرات باندې چا حکومت کاوه او همدارنګه د ده او هرات برخلیک څنګه شو؟

۳- د هرات د دوو مشهورو تیموري پاچاهانو نومونه واخلئ.

٤- د هرات آبادي او دبدبه د کوم تېموري واکمن په دوره کې رامنځته شوه او ولې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له تاریخي کتابونو او سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره، د تېموریانو په دوره کې د هرات د فرهنګي او تمدن په هکله یوه مقاله ولیکي او په راتلونکي غونډه کې دې یې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي. همدارنګه ترټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په تابلو کې ځوړنده کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو او تیموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

زموږ په هېواد باندې د ماوراالنهر د ډاروونکو یرغلونو او حملو یولړ نتیجې او اغېزې په اقتصادي او فرهنګي برخه کې راڅرګندې شوې. برسېره پر دې چې مدرسې، ښوونځي، کتابتونونه او علمي مرکزونه یې رنګ کړل ورسره زموږ د سیمې زیات شمېر پوهان او عالمان یې یا ووژل او یا هم لیرې او نژدې هېوادونو ته وتښتېدل. په واقعیت کې یو درېدلی حالت یا یو ډول په شاتګ رامنځته شو. په دې لوست کې دغه وضعیت ترڅېړنې لاندې نیول کېږي.

د مغولو د یرغلونو تر ټولو مهمې پایلې، سربېره پر دې چې په سلګونو زره انسانان ووژل شول، ښارونه ویجاړ او همدارنګه کاریزونه او کرنیزې ځمکې له منځه لاړې مغولانو د نیول شوو سیمو هنرمندان او صنعتګران بندي کول او مغولستان ته به یې لېږل او دوی به یې استثمارول. یوه ډله به چې په کلیو او ښارونو کې د مغولو له تېغه خلاص شوه، نو د خان یا دخان اړوند کسانو له خوا به ترې اقتصادي ګټه پورته کېده. بېلابېل مالیات په خلکو لګول کېدل.

ړنګونو او اقتصادي ویجاړتیا په فرهنګي وضعې هم اغېزه وکړه او فرهنګي زیانونه په هغه کچه زیات وو چې د مغولو له یرغلونو څخه د مخه زموږ په هېواد کې زیاتره کتابونه او آثار چې پیدا کېدل له منځه لاړل. مدرسې، ښوونځی، کتابتونونه، جوماتونه او دیني ودانۍ چې په عین وخت کې به د پوهانو کتابونه او آثار هم پکې ساتل کېدل، له منځه لاړل.

پوهان او عالمان ووژل شول یا د مغولو له خوا اړ شول چې مغولستان ته کډه وکړي. او یا پخپله هغو ځایونو ته لاړل چې ګومان یې کاوه د مغولو لاسونه هلته نه رسېږي لکه مصر، شامات او هندوستان ته.

په همدې دلیل په ځانګړې توګه د عقلي او فکري پوهنو په برخه کې یو وحشتناک سقوط رامنځته شو. او نور د ابن سینا په شان روښانه څېرې رامنځته نشوې.

له بله پلوه فقر، بېوزلی، تېریو او غمونو د خلکو انګېزه د ګټورو پوهنو په وړاندې راټیټه کړه او د علومو زیاتره اړخونو او دیني لیوالتیا ته پاملرنه وشوه چې دې کاربه له دنیا څخه تېښتې، صبر، قناعت او د ژوند سختی قبلولو ته توصیه کوله لکه تصوف او نرۍ پربښودنه چې په دې وخت کې یې زیات مینه وال پیدا شول او هغوکسانو ته به چې نړۍ ښه ونه برېښېده، نو به یې پناه وروړله. که څه هم د یوشمېر صوفیانو کړنه

او د فعالیتونو پایلې د هغه وخت د مغولي حاکمانو په ګټه وې خو په عین وخت کې د طریقت پیروان او صوفیان هم اوسېدل چې خلك به یې د پردیو په وړاندې پاڅون ته را بلل.

په هر حال، له ټولو زیانونو سره سره چې د فرهنګ په برخه کې رامنځته شول. زموږ د هېواد ځینې پوهان او ادیبان د مغولو له منګولو څخه خلاص شول او په لیرې سیمو کې یې خپل آثار وپنځول، د دې دورې یو له مهمو شخصیتونو څخه مولانا جلال الدین محمد بلخي و چې پلار یې بهاولد نومېده. بهاولد په ماوراءالنهر او خراسان کې ډېر مریدان لرل. او د مغولو د یرغل په سبب یې سیمه پرېښوده. د کډوالۍ په وخت کې درې سوه او ښان د بهاولد او د ده د کورنۍ په قیمتي کتابونو او د کور په سامان بار وو.

زموږ د هېواد تکړه مورخ قاضي منهاج الدین چې مشهور په منهاج السراج جوزجاني و په دې وخت کې اوسېده. نوموړی هند ته د ناصرالدین دربار ته پناه یوړه او خپل کتاب (طبقات ناصري) یې هلته ولیکه. د جهانګشا کتاب لیکونکی عطا ملك جویني، امیر حسین غوري، سیفي هېروي، ربیعي فوشنجي، بابا هوتك، د ده زوی ملکیار هوتك او اکبر زمینداوري په همدې دوره کې اوسېدل.

د تېموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د تېمور اقدامات لکه د نورو سیمو لاندې کول، د ښارونو او ودانیو ورانول، د اوسېدونکو وژل او لوټ کول او همدارنګه ماوراءالنهر ته د پوهانو، کسبګرو، صنعتګرو او هنرمندانو لېږل د چنګېزخان کړنلارې ته ورته وو. له دې امله ویلی شو چې د نوموړي دوره د مرکزي آسیا د پوونده (صحراګشتان) تسلط د تورې دورې دوام وګڼو. خو د تیمور په خلاف د ده اولادونو فرهنګي، هنري او معماري چاروته ډېره پاملرنه کوله. د تیمور د زوی شاهرخ میرزا او د نوموړي د ښځې ګوهرشاد بیګم آغا په ملاتړ ډېر روښانه او ارزښتناك آثار رامنځته شول. او د شاهرخ زوی الغ بېګ په ملاتړ په سمرقند کې د الغ بیګي رصدخانې په نامه یوه لویه نجومي رصدخانه جوړه شوه چې ډېر پوهان پکې وو.

د شاهرخ بل زوی بایسنقر هم د کتاب له ملګرو څخه ګڼل کېده. نوموړي د لویې کتابخانې بنسټ کېښود. بایسنقر هم نژدې څلوېښت تنه انځورګران او خطاطان د هرات په شاهي کتابتون کې راغونډ کړل. دوی زیات آثار مصور کړل لکه د فردوسي شاهنامه، لیلی او مجنون، د سعدي بوستان او ګلستان، ده د ټولو هنري آثارو یونوی سبك رامنځته کړ چې د (هرات مکتب) نوم یې ځانته غوره کړ. د هرات په ښوونځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د انسانانو کوچني انځورونه انځور شوي او همدارنګه په ساده کرښو او بې ابزارو((لومړنی ابزار)) میناتوري یې رامنځته کړې.

په هرات کې په ځانګړې توګه د سلطان حسین بایقرا (۹۱۱- ۸۲۶ق/۱۵۰۶-۱۴۷۰ ز) کلونو په زمانه کې د تمدن او فرهنګ د غوړېدنې او پراختیا د اوج دوره وه. په دې دوره کې پاچا او د ده عالم وزیر (علي شېرنوایي) له پوهانو، هنرمندانو، شاعرانو او ادیبانو څخه ملاتړ کاوه چې په پایله کې مهم علمي او فرهنګي یون رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نقاشۍ ستر استاد کما ل الدین بهزاد چې څه وخت آثار وړاندې کړل. نو د هرات د هنري مکتب نوم ډېر لوړ شو. دغه هنرمند د هرات ښوونځي ځانګړې لاره د کمال کچې ته ورسوله.

په دې دوره کې د هرات د ارګ له بیارغونې پرته نور هم ډېر مهم آثار رامنځته شول لکه په مزار شریف کې د حضرت علي (رض) د زیارت جوړونه، په مشهد کې د ګوهر شاد بیګم آغا د جامع جومات رغونه، په هرات کې د ګوهرشاد او سلطان حسین د قبرونو رغونه سره له شپږو ښکلاییزو منارونو، په ګازرګاه کې د خواجه عبدالله انصاري د قبر ښکلي کول، په هرات کې نور ډېر جوماتونه او زیارتونه همدارنګه د ایران پولې ته نژدې د خارګرد جومات یادولی شو.

د دې دورې مهم علمي او فرهنګي شخصیتونه عبارت وو له: امیر علي شېر نوایي، ملا حسین واعظ کاشفي، سلطان حسین بایقرا، شیخ عبدالرحمن جامي، میر سید علي خطاط، مولانا حسین علي هروي، ملا محمد ابراهیم غبار او د فاضلو او شاعرو ښځو له ډلې څخه د لاندې ښځو نومونه اخیستي شو.

سلطان رضیه د التمش لور چې شعر به یې هم وایه، مهر النسا چې تخلص یې مهري و او په هرات کې اوسېده. د امیر علي جلایر لور، آفاق جلایر چې د حسین بایقرا په زمانه کې اوسېد له او (ماه) چې هم شاعره وه او هم ستوري پېژندونکې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د مغولو د دورې په فرهنګي وضعې او دویمه ډله دې د تیموریانو د دورې په فرهنګي حالت په لنډه توګه خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- د پوهانو، هنرمندانو او صنعتگرانو په وړاندې د مغولو او تیموریانو په چلند خبرې وکړئ؟

۲- مولانا جلال الدین محمد بلخي چېرته اوسېده او ولې یې کډه وکړه؟

۳- د گوهرشاد بیگم آغا په امر د دوو مشهورو جوړو شوو ودانیو نومونه واخلئ.

۴- امیر علي شېر نوایي څوک و او په څه حال کې یې ژوند کاوه؟

۵- په بلخ کې د حضرت علي (رض) زیارت د کوم تیموري پاچا پواسطه جوړ شو؟

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د (هرات هنري ښونځي) په هکله یوه مقاله ولیکي او په راتلونکي غونډه کې دې یې ټولگي ته وړاندې کړي، همدارنگه تر ټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په لوحه باندې ځوړنده شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

افغانستان د کندهار له پاڅون څخه مخکې

په دې څپرکي کې به د کندهار د پاڅون په و ړاندې حالات په تېره بيا دريو ګاونډيو دولتونو(شيبانيانو، صفويانو او بابريانو) سره زموږ د هېواد د اړيکو څرنګوالی، تر مطالعې لاندې ونيول شي.

دغه راز زده کوونکي به د هوتکيانو په مشرۍ په کندهار کې د لومړني افغان دولت له تشکيل سره آشنا شي.

په کندهار کې د حاجی ميرويس نيکه آرامګاه

د څپرکي موخې

۱. د کندهار د خپلواکۍ د خپلې خوښې پاڅون څخه مخکې د افغانستان له عمومي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

۲. له ګاونډیو واکمنو لړیو لکه شیبانیانو، بابریانو او صفویانو سره د افغانستان او د دوی د اړیکو په څرنګوالي د زده کوونکو بلدول؛

۳. په افغانستان او ایران کې د هوتکي دولت له مهمو سیاستونو او اقداماتو سره د زده کوونکو بلدول؛

٤. په یاده شوې دوره کې د افغانستان له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

٥. د انحطاط او تجزیې دورې په ترڅ کې د مهمو تاریخي او فرهنګي شخصیتونو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضعه

د هرات د تیموري لړۍ له منځه تللو سره سم، زموږ په هېواد کې یوه مرحله (تقریباً دوه نیمې پېړۍ) رامنځته شوه چې د افغانستان سیاسي مرکزیت او د قلمرو وحدت له منځه لاړ چې زموږ ګاونډیو هېوادونو او قومونو زموږ د هېواد ځینې برخې لاندې کړلې.

د دې ډلې مهم ځواکونه عبارت وو له: ازبکي شیبانیان، د ایران صفویان او د هند مغولان چې له بخارا، سمرقند، اصفهان او ډهلي څخه یې زموږ د هېواد سیمې او ولایتونه اداره کول. د وضعې ځېرنه او دهوتکیانو پواسطه د افغانستان د بیارغونې ځرنګوالی د دې او د ځونورو راتلونکو لوستونو موضوع ده چې و به یې لولو.

په افغانستان کې شیبانیان

ازبکان د مغولو او تاتاریانو له اولادې څخه شمېرل کېږي. ازبکان خپل نوم له (ازبک خان) (٦٨١-٧٤٣ق/١٢٨٢-١٣٤٢ ز)کلونو څخه اخلي. نوموړي د مغولو زرین پوځ چې د (والګا) رود ترڅنګ مېشت و، مسلمان کړ. نوموړی پوځ د ترکي قومونو څخه جوړ شوی و، خو رهبران یې مغولي نژاده وو.

په مرکزي آسیا کې د ازبکانو ځواک د چنګېزخان د زوی جوجي د یوه لمسي ابوالخیر له خوا رامنځته شو او نوموړي تر (٨٣٤ق/١٤٣١ ز) پورې د قبچاق د دښتو یوه زیاته برخه ونیوله خو د ازبکو ترټولو مشهور پاچا محمد خان شیباني (شیبک خان) نومېده، نوموړی د (ابو الخیرخان) زوی و.

شیبک خان د شپاړسمې مېلادي پېړۍ په لومړیو کې د تیموري لړۍ وروستی واکمن په سمرقند کې له پښو وغورځاوه او په دې توګه یې په ماوراءالنهر کې د ازبکانو د واکمنۍ بنسټ کېښود. که هر څو د شیبانیانو واکمني موقتاً د بابر له غندنې سره مخ شوه خو په (٩١١ق/١٥٠٥ ز) کا ل شیبانیان وتوانېدل چې بابر او ملاتړي یې له مرکزي آسیا څخه وشړي.

شیبانیانو په ځانګړې توګه د سلطان حسین میرزا له مړینې وروسته او د نوموړي د اولادونو ترمنځ د اختلاف په سبب د افغانستان لورته پاملرنه وکړه او په (٩١٣ق/١٥٠٧ ز)کا ل د تیموریانو د واکمنۍ مرکز هرات د شیبک خان ازبک لاسته ورغی.

پرته له هرات څخه، کندهار هم د شیبانیانو تر یرغل لاندې راغی او دا ښار چې تر اوسه د بابر پاچا له ورور یادګار ناصر میرزا سره و، په (٩١٣ق/١٥٠٧ ز) کال کې تر استراباده پورې مخکې لاړل.

د شیبانیانو ځواک تر (٩١٦ق/١٥١٠ ز)کال پورې، هغه وخت چې د شاه اسماعیل صفوي یرغلونه په ازبکانو جاري وو، چلېده، خو په همدې کال کې، په هغه خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې را پېښه شوه. محمد خان شیباني د خپل لسوزرو جنګیالیو سره د ایران صفوي قزلباشو له خوا ووژل شو چې په

دي ترتیب دا ځل زموږ د هېواد لویدیځې، شمالي او مرکزي برخې د صفویانو لخوا لاندې شوې.

که هر څو په موقته توګه شیبانیانو د آمو سیند غاړې ته په شاتګ وکړ خو یرغلونه او بریدونه یې په ځانګړې توګه د افغانستان په شمال باندې ونه درېدل او دوی د افغانستان په شمال کې بدخشان تر میمنې او بادغیس پورې او همدارنګه دهېواد په لویدیځ کې یې هرات څو څو ځلې تر یرغل لاندې ونیو. په ځانګړې توګه عبیدالله خان چې د محمد سلطان خان زوی او د ابو الخیر لمسی و، د ازبکانو ځواکمن پاچا د (۳۳) کلونو واکمنۍ په ترڅ کې اووه ځله زموږ په هېواد او په ایران یرغلونه کړي چې ډېر زیات زیانونه یې را اړولي دي.

شیبانیانو تر (۱۰۰۷ق/ ۱۵۹۹ ز) کلونو پورې واکمني چلولې ده. د دوی پلازمېنه زیاتره وخت سمر قند او ځینې وخت بخارا هم وه او څه د پاسه یوه پېړۍ یې زموږ د هېواد شمالي او لویدیځ ولایتونه او سیمې یې تر بریدونو او یرغلونو لاندې نیولې وې.

د ازبکو استراخانیان هم چې په (۱۰۰۷ق) کال په مرکزي آسیا کې د شیبانیانو پر ځای پر تخت کېناست. د افغانستان په وړاندې یې هماغه د شیبانیانو سیاست پر مخ بېوه او ځینې وخت به یې زموږ د هېواد شمالي ولایتونو لکه تخار او بلخ او ځینې وخت به یې هرات ته لاس غزولو. د استراخانیانو حکومت تر (۱۱۶۷-۱۷۵٤ ز)کلونو پورې دوام وکړ.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د والګا رود په شاوخوا کې د مغولي زرین پوځ د میشت کېدو موقعیت او د افغانستان شمال ته د شیبانیانو د لاس رسي لارې په ګوته کړي.

پوښتنې

۱- شیبانیان د نژادي پلوه په کومې ډلې پورې تړل کېږي؟

۲- د شیبانیانو د ځواک اصلي مرکز چېرې واقع و او ولې یې افغانستان ته پاملرنه وکړه؟

۳- شیبک خان (محمد خان شیباني) د چا پواسطه او چېرته ووژل شو؟

٤- د هغو ولایتونو نومونه واخلئ چې زیاتره وخت به د شیبانیانو او استراخانیانو د برید او یرغلونو لاندې راتلل.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له علمي سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره د شیبک خان د کړنلارې په هکله یوه لنډه مقاله ولیکي او په راتلونکې درسی ساعت کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابريان او افغانستان

يوه بله سلسله چې د تجزيې او ګډ وډۍ په وخت کې يې زموږ د هېواد په ځينو برخو واکمني چلوله، بابريان وو. دوی هم د افغانستان د ډېرو ګاونډيو ځواکونو سره په سيالۍ کې زموږ د هېواد د پريشانۍ، په شاتګ او د ټولنيزو، سياسي او اقتصادي خنډونو لامل وګرځېدل.
په دې لوست کې به د افغانستان د تاريخ په دې برخه کې د بابريانو مهم اقدامات او خوځښتونه ولولئ.

ظهير الدين محمد بابر (د ببر په معنا) د تيمور له کړوسيانو څخه ګڼل کېده. پلار يې په ازبکستان کې د انديجان حاکم و. نوموړي د ازبک شيباني ځواک د خپرېدو په لار کې په (۹۰۶ق/۱۵۰۱ ز) کال کې له مرکزي آسيا څخه افغانستان ته وتښتېد. او د بېرته راستنېدو په لومړيو ورځو کې د تخارستان سيمه بيز حکمران خسرو شاه ورته ښه راغلاست ووايه.

خسرو شاه په دې وخت کې زموږ د هېواد په شمال کې تر بدخشان پورې سيمې په واک کې درلودې.
بابر وروسته له دې درې زره هغه لښکرې ورسره ملګرې کړې چې د خسرو شاه له ځواک څخه بېلې شوې وې. نو د کابل په لور وخوځېد. کابل په دې وخت کې د هرات د تيموريانو له خوا د يوه حاکم پواسطه اداره کېده. بابر په (۹۱۰ق/۱۵۰۴ ز)کال کې کابل پرته له جګړې او مقاومته ونيوه. دغه وخت چې د تيموريانو د واکمنۍ لړۍ د کمزورۍ او سقوط سره مخامخ وه. بابر بېلابېلو برخو ته پوځونه ولېږل او په ټوليزه توګه، پرته د افغانستان د لويديځو او شمال لويديځو ولايتونو څخه چې د ايران د صفويانو تر واک لاندې وو، نور وتوانېد چې د افغانستان زياتره سيمې لاندې کړي.
بابر وروسته له دې چې زموږ د هېواد په مهمو برخو يې واک ټينګ کړ. د هند په لور يې پوځونه وخوځول چې په پايله کې يې د کابل، بدخشان او کندهار د ځواکونو پواسطه ډهلی ونيوه چې په دې ترتيب په هند کې د يوې نوې لړۍ بنسټ کېښودل شو چې ترڅو پېړيو يې دوام وکړ.
بابر په (۹۵۳ق/ ۱۵۲۹ ز)کال کې مړ شو او د خپل وصيت له مخې په کابل کې خاورو ته وسپارل شو.
وروسته له ده څخه د نوموړي تر ټولو مشر زوی ناصر الدين محمد همايون چې په کابل کې زېږېدلی و، ډګرته رامنځته شو. نوموړی د خپلو ورونو او په هند کې د افغانانو له مخالفت سره مخامخ شو.
همايون په (۹٤۷ق/۱۵٤۰ ز)کال د افغان شېر شاه سوري د پوځونو له خوا د قنوج په سيمه کې ماتې وخوړه او ځرنګه چې ورونو يې هم له ده سره مرسته ونه کړه، نو په ايران کې يې د صفوي طهماسب دربار ته پناه يوړه. په دې وخت کې د افغانستان زياته برخه له بدخشان نه تر کندهار پورې د بابر د بل زوی کامران ميرزا په لاس کې وه. خو همايون داخل په (۹٥۱ق/۱۵٤٤ ز) کـال کې افغانستان ته راوګرزيد او د (۱۳) زرو صفوي قوتونو په مرسته يې د افغانستان زياتې سيمې او ولايتونه لاسته راوړل. داخل يې وروسته له لسو کلونو څخه خپل هغه ورونه له مخې ليرې کړل چې له نوموړي سره مخالف وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همايون په دې موده کې خپل وروڼه هر يو ناصر ميرزا، ميرزا هندال او ميرزا عسکري ووژل او کامران ميرزا يې ړوند کړ. د همايون له مړينې وروسته د هغه زوی جلال الدين اکبر د ډهلي پر تخت کېناست. او نومړي د کابل او غزني اداره خپل ورور محمد حکيم ته وسپارله خو دې په خپله د افغانانو سره په دوامداره شخړو کې ښکېل و په ځانګړې توګه د خيبر، سند او ژوب په سيمو کې چې د دوی پاڅونونه يې شنډ کړل.

د جلال الدين اکبر له مړينې وروسته، د ده زوی سليم شاه د جهانګير په نامه د هندوستان واکمن شو. د همدې واکمن په وخت کې چې صفوي شاه عباس په کندهار يرغل وکړ او د (۱۰۳۲ق / ۱۶۲۳ ز) کال کې يې ونيوه. د صفويانو او ګورګانيانو د واکمنۍ په موده کې دکندهار برخليک د يادو شوو دوو لړيو ترمنځ د اختلاف او شخړو مهم ټکی و او ډېر ځله ګورګاني هند او صفوي ايران د دې په سر سره نښتي دي.

د جهانګيرځايناستو، شاه جهان او اورنګزيب هم دخپلو واکمنيو د پراختيا په سبب د افغانستان په هکله ډېرې هلې ځلې کړې دي او په ځانګړې توګه د کابل، بلخ او بدخشان برخليک د دوی او د سيمه ييزو ځواکونو ترمنځ د اختلاف بل لامل بلل کېږي. لکه د بلخ او د هېواد د شمالي سيمو د لاندې کولو پر سر د بابر او ازبکو استراخانيانو ترمنځ جګړې او همدارنګه د خټکو او يوسفزيو سره ټکرونه او نښتې چې په ځانګړې توګه د اورنګزيب په (۵۰) کلنه دوره کې رامنځته شول او د پراخه زيانونو سبب وګرځېدل.

دغو پېښو څرګندوله چې د افغانستان د تجزيې موده را رسېدلې، د پرديو لاسوهنو او د ځينو سيمه ييزو مخورو له خوا د بهرنيو ځواکونو ملاتړ د دې لامل وګرزېد چې ګډوډي او انحطاط رامنځته شي چې د ډېرې مودې لپاره دا وضعه ناسمه پاتې شوه.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې هغه دلايل و شمېري چې له افغانستان څخه يې د بابر پاملرنه هندوستان ته واړوله.

پوښتنې

۱- بابر شاه د کومو پوځونو په مرسته کابل او وروسته هندوستان ونيوه؟

۲- همايون ولې صفوي دربار ته پناه يوړه؟

۳- د هغو اختلافي سيمونومونه واخلئ چې د بابريانو او صفويانو او همدارنګه د بابريانو او استراخانيانو تر منځ شخړې په کې رامنځته کېدې؟

۴- ولې بابر پاچا د افغانستان لويديځ ولاياتو ته لښکر کښي ونه کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د بابر پاچا د (بابر نامې) په نامه د خاطراتو ټولګې په هکله يو لنډ مطلب وليکي.

افغانستان او صفویان

د ایران صفویانو زموږ د سیمې نیولو ته هم هغه وخت سترګې پټې کړې وې چې زموږ د تاریخ هغه دوره د انحطاط او تجزیې په نوم یاد ده. زموږ په هېواد باندې د یرغل د هڅو په درشل کې او یا د دوو هم عصره کورنیو (ازبکانو او ګورګانیانو) سره د سیالۍ په پایله کې زموږ هېواد ته درانه زیانونه واوښتل. که هر څو له صفویانو سره د دوی تر لاس لاندې نورو سیمو کې هم مخالفتونه موجود وو، خو په ځانګړې توګه افغانان له هغو لومړیو ډلو څخه شمېرل کېږي چې له صفویانو څخه یې خپله خپلواکي ترلاسه کړه، دغه موضوعګانې به په دې لوست کې ولولو.

صفویان په اصل کې د شیخ صفي الدین اردبیلي له نسله دي. شیخ صفي الدین اردبیلي په اتمه هجري پېړۍ کې اوسېده. چې په ایران او کوچنۍ آسیا یا عثماني خلافت کې یې ډېر مریدان او پیروان وو خو په ایران کې د صفوي لړۍ د حکومت بنسټ اېښودونکي شاه اسماعیل ګڼل کېږي. نوموړی د شیخ صفي الدین اردبیل له لمسیانو او په عین وخت کې د خپل عمر د صفویه طریقت پیرو او مرشد و. شاه اسماعیل په خپلو مخالفانو باندې له برلاسي وروسته په (۹۰۷ق/۱۵۰۱ ز) کال کې د ایران د تبریز په ښار کې د تاج اېښودلو مراسم تر سره کړل. نوموړي د خپلو تکړه

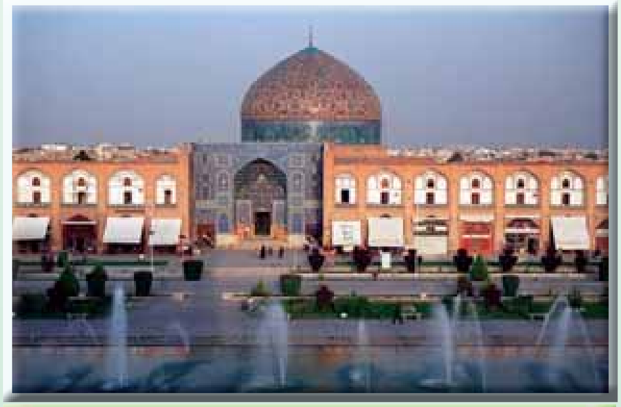

په اصفهان کې د شیخ لطف الله جومات

مریدانو او ترک ټبره ملا ترکوونکو (قزلباشو) پواسطه د ایران په دولت کې د حکوت د بنسټ ټینګولو نه وروسته د افغانستان لورې ته پاملرنه وکړه.

افغانستان په دې وخت کې د ازبکي شیباني خواکونو او بابریانو له خوا اداره کېده، سره له دې چې د شاه اسماعیل او بابر پاچا اړیکې ډېرې ښې وې او هر وخت به یې د لیکونو پواسطه اړیکه ټینګوله خو د شاه اسماعیل او شیبک خان اړیکې ډېرې خرابې وې. چې په پایله کې په (۹۱٦ق/۱۵۱۰ ز) کال کې د صفویانو او ازبکانو ترمنځ په خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې پېښه شوه، ازبکانو سخته ماتې وخوړه، د ازبکانو پاچا شیبک خان ووژل شو اود (۳۰) زرو په شاوخوا کې ځواکونه یې یا مړه او یا بندیان شول. له دې وروسته له هرات څخه تر بلخ او هزاره جاته پورې سیمې د صفویانو په لاس ورغلې او د امو سیند د ازبکانو او صفویانو ترمنځ د پولې په توګه وټاکل شو.

که هر څو دا وضعیت په خپل حال پاتې نشو او زموږ د هېواد او لویدیځې او شمالي سیمې ډېر ځله د دواړو لوریو د شخړو او یرغلونو په ډګربدل شوې خو د یادو شوو سیمو خلک له دواړو لوریو څخه ناراضه وو.

شاه اسماعیل صفوي په (۹۳۰ق/۱۵۲٤ ز) کا ل کې مړ شو او له ده وروسته د نوموړي زوی طهماسب د ایران پاچاهۍ ته ورسېد. د دې پاچا په وخت کې همایون ګورګاني چې د خپلو ورونو او افغانانو د مخالفت سره مخ شوی و، ایران ته پناه یوړه. نوموړی له څه مودې وروسته د صفوي دولت (۱۳) زرو جنګي ځواکونو (قزلباشو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره افغانستان ته راوګرزېد، کندهار او کابل يې ونيول او د کندهار سلطنتي خزانې يې د اېران دربار ته ولېږلې، اېراني سرتېري له دې وروسته په کندهار کې مېشت شول. د طهماسب د مړينې له کبله صفويان له داخلي بحران سره مخ شول او له دې وروسته زموږ هېواد هم د صفويانو د رقيبانو (ازبکانو او ګورګانيانو) د يرغلونو سره مخ شول. خو د عباس ميرزا د بيا را څرګندېدو سره سم. چې په لومړي سرکې يې هرات خپله پلازمېنه وټاکله او وروسته يې ټول اېران لاندې کړ، کندهار يې هم دخپلې ولکې لاندې راوست. د کندهار برخليک هر وخت د صفويانو او ګورګانيانو دوو لړيو د اختلاف سبب و.

د دې څواکمن پاچا له مړينې سره سم په (۱۰۳۸ق/ ۱۶۲۹ ز) کال د دې کورنۍ له منځه تلل هم پيل شو، ځکه د نومړي نه وروسته بې له ځنډه، شاه صفي ډګرته راغی او تقريباً د صفوي کورنۍ ټول غرې يې ووژل. ده په وخت کې په (۱۰۴۷ق/۱۶۳۰ز) کال کې عثمانيانو په لوېديځ کې بغداد او ګورګانيانو په ختيځ کې کندهار ونيوه په دې توګه دويم شاه عباس په کال (۱۰۵۸ق/ ۱۶۴۸ ز) يو ځل بيا د کندهار د نيولو لپاره هڅه وکړه تر څو چې د خپلې ولکې لاندې يې راوړي. که هر څو د هندوستان د پاچا شاه جهان له خوا د کندهار د بيانيولو هڅه وشوه او خپل زوی اورنګزيب يې د کندهار د نيولو لپاره ولېږه خو هڅو يې نتيجه ورنه کړه او ګورګانيان د دې ښار د او يا ورځو محاصرې وروسته، په شاتګ ته ارشول. له دې وروسته، سره له دې چې په ښکاره توګه، کندهار د صفويانو له واک لاندې و خو د صفوي مامورينو د بد چلند له امله ورځ په ورځ ترې خلک ناراضه کېدل او ځينې وخت به د خلکو د پاخونونو لامل ګرزېدل. په پايله کې د دې پاخونونو له ډلې څخه د يوه پاخون په ترځ کې چې حاجي ميرويس خان هوتک له خوا تر سره شو. افغانان وتوانېدل. چې د صفوي حکومت له ظلمه ځان خلاص او خپله خپلواکي ترلاسه کړي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ټولګي کې له نقشې څخه په ګټې اخيستنې سره، هغه سيمې په نښه کړي چې د ازبکانو يا صفويانو د بريد او يرغلونو ډګرو.

پوښتنې

۱- د صفوي لړۍ بنسټ اېښودونکی څوک و او نوموړي ولې د افغانستان په لور لښکر وخوځاوه؟

۲- د صفويانو سره په شخړو کې هغه دوې ښکيلې لړۍ څه نومېدې، چې د افغانستان په ګاونډ کې يې څواکونه مېشت وو؟

۳- همايون ګورګاني د کوم اېراني پاچا په مرسته د افغانستان په لور لښکر کښې وکړه او کوم ولايتونه يې لاسته راوړل؟

٤- د کندهار برخليک ولې د صفويانو او ګورګانيانو د اختلاف سبب وګرزېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې له علمي سرچينو څخه په ګټې اخيستنې سره، د ګورګانيانو او صفويانو په بهرني سياست کې د کندهار د اهميت په هکله يوه مقاله وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حاجي میرویس نیکه ترمشرۍ لاندې د کندهار پاڅون

په هېواد کې د یوې اوږدې دورې ګډوډیو نه وروسته د هوتکیانو تر مشرۍ لاندې په کندهار کې د کندهار د خلکو پاڅون د خلاصون یو مهم ګام ګڼلی شو.

د غه ګام د پردیو د غلامۍ کړۍ ماتې کړې او د سیمه ییزه خپلواکه حکومت بنسټ یې کېښود.

د نومړي پاڅون د بریالیتوب څرنګوالي او په کندهار کې د هوتکي دولت تشکیل د دې لوست موضوع ده چې تاسې به یې ولولئ.

څرنګه چې په دوو تېرو لوستونو کې موولوستل، د هرات د تیموریانو دولت له ړنګېدو وروسته د دوو نیمو پېړیو په منځ کې د افغانستان سیاسي او ټولنیز یووالی له منځه لاړ. او پرته له هغو خانانو او د سیمو مخورو څخه چې د خپلې واکمنۍ لمنه یې غوړولې وه، په مشخصه توګه بابریانو او صفویانو د خپلو تېریو او ظلمونو پواسطه زموږ خلک تر پزې رسولي وو. او په ځانګړې توګه هغه ظلمونه او ستمونه چې د ګرګین خان په نامه د یوه ګرجي الاصله ایراني له خوا په کندهار او ددې په شاو خوا سیمو کې کېدل زیاتره خلک یې د پردیو پر ضد پاڅون ته هڅولي وو. په پایله کې دغه پاڅون د(۱۱۲۱ ق/ ۱۷۰۹ ز)په پسرلي کې رامنځته شو او میرویس خان چې په ((حاجي میرنیکه)) مشهور و د دې پاڅون مشري کوله.

د کندهار پاڅون د رامنځته کېدو لاملونه

د ایران د صفوي لړۍ وروستی پاچا شاه سلطان حسین نومېده. نومړي په اصفهان کې دواکمنۍ په لومړیو کلونو کې د همدې هېواد په ختیځ کې د مېشتو قومونو لکه براهوي، بلوڅانو، نارویي، ریګي، رخشاني او افغانانو د پاڅونونو د ټکولو په لټه کې شو. د دې ډول حرکتونو لمنه د کرمان، یزد او د نائین تر ښارو رسېدلې وه. نژدې په همدې ورځو کې ازبکانو په خراسان کې او کردانو د ایران په لویدیځ کې د صفوي حکومت په ضد فعالیتونه پیل کړي وو. که څه هم د شاه سلطان حسین د پاچاهۍ په پیل کې ګرګین خان په ګرجستان کې بغاوت کړی و او په همدې ورځو کې په اصفهان کې اوسېده خو سره له دې ټولو ګرګین خان د ایران د دربار له خوا د یادو شوو پاڅونونو د ټکولو لپاره مامور شو. په دې کار کې د ګرګین خان بریالیتوب د دې لامل شو چې په (۱۱۱٦ ق/۱۷۰٤ ز) کا ل کې د صفویانو له خوا د کندهار عمومي حکمران وټاکل شي. څکه د (۱۱۱٥ ق/۱۷۰۳ ز) کا ل په وروستیو کې بلوڅان د میرسمندر په مشرۍ کندهار ښارته ننوتي وو او صفوي مامورینو ته یې ستونزې زېږولې. ګرګین د کندهار ښار ته له ننوتو وروسته د هغه ځای اداره په لاس کې ونیوله. او څرنګه چې نوموړی غوسه ناک، سخت ګیر او خونړی سړی و، نو ځکه یې د کندهار په اوسېدونکو هر ډول زور زیاتي پیل کړ. نوموړي د قومونو او قبیلو مشران تر فشار لاندې راوستل او ځینې خویې لامړه کړل. له دې قومي مشرانو څخه یو حاجي میرویس خان نومېده چې د ګرګین خان سترګې پرې ولګېدې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د پاڅون مشر حاجي میرویس نیکه

حاجی میرویس نیکه

میرویس خان چې په حاجي میرنیکه مشهور و د یوو لسمې پېړۍ په وروستیو کې د نازو په نامه له یوې مور څخه چې یوه دینداره ښځه وه وزیږېده. پلار یې شاه عالم خان د هوتکو قوم له مشرانو او مور یې سلطان ملخي توخي لوروه چې دواړه د قومي مشرانو څخه ګڼل کېږي. په را وروسته وختونو کې څه وخت چې میرویس خان د جعفرخان سدوزي له لور سره واده وکړ، نو د نوموړي ټولنیز حیثیت یې نور هم لوړ کړ او څرنګه چې نوموړی یو نیک خویه، فصیح، مدبر او زړور سړی و او په ځنګ کې یې د سوداګرۍ دنده هم پر مخ بېوله ، نو ځکه په ډېره اسانۍ سره یې وکولی شول چې د هغه وخت کندهار په خلکو کې ښه ځای ولري. د همدې خصوصیاتو او صفاتو په لرلو سره د کندهار ښار د کلانتر په توګه هم وټاکل شو. او په دې مقام کې د خلکو او د هغه وخت کندهار د حکومت تر منځ د واسطې په توګه یې د نده تر سره کوله خو په همدې حا ل کې یې هم د خلکو له ملاتړ څخه لاس وانه خیست او په هغه لیک کې چې د ده لاسلیک و د ګرګین له زور زیاتي څخه په کې شکایت شوی و او د اصفهان دربار ته ولیږل شو داکار ددې لامل وګرزید چې میرویس خان دا ځل د ګرګین له خوا ونیول شو او لاس نیولی اصفهان ته ولیږل شو.

میرویس خان مخکې له دې هم اصفهان ته سفرونه کړي وو او د صفوي حکومت او دربار له وضعې سره بلد و له همدې کبله نوموړی وتوانید چې نه یوازې ځان ته برائت ورکړي بلکې د صفوي پاچا، سلطان حسین حضور ته هم ورسېد او مکې ته د تللو اجازه یې هم ترې واخیسته.

نوموړي په مکه معظمه کې له مذهبي عالمانو څخه د

> **زیادتر وپوهیږئ:**
>
> د(۱۹)هجری قمری کال د ذالقعده میاشتی په نولسم نیټه ، کله چې زموږ ملی قاید میرویس نیکه د ملت په مرسته، ګرګین د یرغلګرو و قوماندان یې په کندهار کې په قتل ورساوه او په هغه ځای کې یې د یو ملی حکومت بنسټ کېښود، په دغه موقع کې د افغانان مشرانو او کشرانو په وړاندی یو ملي افغاني جرګه کې داسې وویل((که تاسو له ما سره یو موټې شی او زما ملا وتړئ، نو په دې صورت کې ډېر ژر دا امکان او بریا به تر لاسه شي تر څو د اسارت او ذلت منحوسه ځنځیر له خپل غاړې څخه لرې کړو. او په مقابل کې د خپلواکی افتخار او د عزت بیرق د هېواد په ګوټ ګوټ او د نرۍ د آزاده ملتونو په منځ کې پورته کړو او هر کله د پردیو د سلطې هغه یوغ له خپل ځان څخه لرې کړو او په لوی خدای تبارک او تعالی باندې توکل وکړو او مطمئین اوسي، څرنګه چې زموږ نیت پاک دې نو دلوی خدای په استعانت وروستني بریالیتوبونه زموږ دي))

گرجي گرگين په وړاندې د پاخون فتوا تر لاسه کړه.

له اصفهان څخه کندهار ته د حاجي ميرويس خان له راګرزېدو سره سم د اصفهان د دربار وضعه د ګرګين په وړاندې بدله شوې وه ځکه داسې ګنګوسې اورېدل کېدې چې د روسيې امپراطور پترکبير غواړي ارمنستان او ګرجستان له خپل هېواد سره ونښلوي او داهم ويل کېدل چې ګرګين سره له خپلو عسکرو غواړي د پترکبير سره يوځای شي. دغه ګنګوسه د دې لامل وګرزېده چې ميرويس خان له ډېر واک سره کندهار ته بيرته وګرزي.

په کندهار کې د حاجي ميرويس خان مزاز

نوموړي داخل په کندهار کې په ډېرې حوصلې سره د پرديو په وړاندې د پاخون لارې برابرې کړې. په ځانګړې توګه د(۱۱۲۱ ق / ۱۷۰۹ ز) کال په پسرلي کې هغه وخت چې ګرجي لښکرې د ګرګين د وراره الکساندر تر مشرۍ لاندې د کندهار ښار د ارغستان اوکاکړو د ځپلو په نيت وتلې وې نو ډېره ښه زمينه مساعده شوه او په دې حال کې ميرويس خان او نور قومي مشران د مانجې په نامه په يوه سيمه ييزه جرګه کې سره راټول شول او له ميرويس خان سره يې ژبه وکړه او همدارنګه د کندهار د اوسېدونکو په مرسته يې ګرګين او د صفوي دولت ډېرې ګرجي لښکرې د کندهار ښار نه د څلوېښتو ميلو په واټن پروت کلي(ده شيخ) کې غافلګيره او بيا ووژلې.

الکساندر او پوځونه يې هم چې د کاکړو له جګړې څخه راګرزېدلي وو، په ډېرې سختۍ وتوانيدل چې له جګړې وتښتي او ګرشک ته ځان ورسوي.

په دې ترتيب د بايزيد انصاري تر مشرۍ لاندې د روښاني پاخون، د خوشحال خان خټک تر مشرۍ لاندې د خټکو تر پاخون وروسته د کندهار پاخون د خپلواکۍ ګټلو په لاره کې دريم ګام ګڼلی شو. چې د کندهار د خلکو په ګډون تر سره شو چې زموږ په هېواد کې يې د خپلواکه دولت بنسټ کېښود.

د صفويانو له خوا د کندهار د بيانيولو پرله پسې هڅو، څه ګټه ونه کړه او ميرويس خان، ملي قايد ترنامه لاندې اته کاله د کندهار واګې په لاس کې درلودې. حاجي ميرويس نيکه په(۱۱۲۷ ق/ ۱۷۱۵ ز) کال کې مړشو.

ميرعبدالعزيز

له ميرويس نيکه وروسته د ده ورور مير عبدالعزيز خان د کندهار حکومت مشري تر لاسه کړه خو نوموړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته له دوه کلونو حکومت، د حاجي میرویس خان د کړنلارې خلاف له صفوي حکومت سره د پخلاینې لاره خپله کړه. د قومونو او قبیلو مشرانو د نوموړي داکار خوښ نشو او د حاجي میرویس خان زوی میرمحمود یې د خپل کاکا وژلو ته تشویق کړ او نوموړی وروسته له دې کاره په(۱۱۲۹ ق/ ۱۷۲۷ز) کال کې د کندهار د حکومت پر تخت کیناست.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو بېلابېلو ډلوکې د تاریخ په هماغه شېبو کې د کندهار ولایت د داخلي او بهرني اهمیت په هکله خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱) ګرګین څوک و او ولې د اصفهان د دربار له خوا د کندهار حکمران شو؟
۲) ولې حاجي میرویس د رهبراوکلانتر په توګه د کندهار د خلکو د منلو وړ وګرزید؟
۳) د صفوي دربار په وړاندې د حاجي میرویس نیکه او میرعبدالعزیز د سیاستونو تر منځ توپیر څه و؟
۴) ولې د ایران دربار حاجي میرویس نیکه ته اجازه ورکړه چې له اصفهان نه کندهار ته بېرته وګرزي؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د کندهار د پاڅون په وخت کې د هېواد د سیاسي او ټولنیزې وضعې په هکله یو مطلب ولیکي او د لوست په راتلو نکې غونډه کې دې یې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ایران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل

په ایران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل د افغانستان او ایران د تاریخ له مهمو برخو څخه شمېرل کیږي. که هر څو ددې دولت عمر ډېر لنډ و خو په همدې کم وخت کې بیاهم ډېرې مهمې پېښې رامنځته شوې. لکه له ایران څخه د ځینو سیمو د بېلولو په هکله عثماني او د روسیې نقشه، په ختیځ کې د سیمه ییزو حکومتونو جوړښت او ځینې نورې داسې پدیدې چې په دې لوست کې به ورسره بلد شو.

شاه محمود هوتکي

په کندهار کې د حاجي میر ویس خان مشرزوی شاه محمود په تخت کیناست، چې په هرات کې د ابدالیانو د واک ته رسیدو سره همزمان وو ځکه چې په هرات کې افغانانو له کندهار پاڅون څخه په الهام اخستلو، همدغه ښار (هرات) د (۱۱۲۹ هـ ق/ ۱۷۱٦ ز) کال د روژې په میاشت کې ونیولو. د افغانانو مشري په دې وخت کې عبدالله خان سدوزي کوله. څرنګه چې شاه محمود په (۱۱۳۲ هـ ق/ ۱۷۱۹ ز) کال کې هڅه وکړه چې د سیستان د نیولو طرحه عملي کړي، په لومړي سرکې له ابدالیانو سره مخ شو چې هرات یې په ولکه کې و. په دې جګړه کې هوتکیانو بریالیتوب تر لاسه کړ او په جګړه کې د هرات د ابدالیانو د مشرعبدالله خان زوی اسد الله خان ووژل شو.

شاه محمود هوتکي

شاه محمود هوتک چې د ایران داخلي وضعه یې خارله، یو کال وروسته یې بیا خپل لښکر هغې خواته وخوځاوه او دا ځل یې لښکرې له ریګستان څخه په تېرېدو سره تر کرمان پورې ورسېدې، خو د هغوی حکمران سره له پخلاینې وروسته کندهار ته راوګرزید. نوموړي په کندهار کې د خپلو لښکرو د پیاوړیتوب لپاره ځینې ګامونه اوچت کړل او په (۱۱۳۵ ق/ ۱۷۲۲ ز) کال کې له (۲۵) زره لښکرو سره د هزاره او بلوڅو په ګډون د ډېرو قومونو سرتېرو سره یو ځل بیا د ایران په لور یون پیل کړ، نوموړي دا ځل له کرمانیانو سره سوله وکړه، په یزد د صفویانو پلازمینې اصفهان ته ځان ورساوه.

د ۱۷۲۲ ز) کال د مارچ په اوومه ورځ د دوارو لوریو ترمنځ د ګلناباد په سیمه کې سخته نښته وشوه، که څه هم په لومړیو کې صفویانو څه بریالیتوب تر لاسه کړ خو افغانان وتوانېدل چې ایراني سرتېروته سخته ماتې ورکړي او د پنځوسو زرو لښکرو له ډلې یې(۲۵) زره تنه ورووژل. د فرخ آباد ټینګه شاهي کلا، د جلفا ارمني مېشته سیمه چې د اصفهان ښار جنوب لورته په یو نیم میلي واټن کې پرته ده ونیوله او زیات غنیمتونه د افغانانو لاسته ورغلل. په دې حالت کې شاه محمود د سولې غوښتنه وکړه خو صفوي پاچا، شاه حسین د ده له غوښتنو سره موافق نشو.

په پایله کې دا ښار په پوره ډول د افغانانو په محاصره کې داخل شو.

د اصفهان محاصره نهه میاشتې اوږده شوه او د دې په ترڅ کې اصفهان له سختې لوږې سره مخ شو، د ایران پاچا(سلطان حسین صفوي) په پاي کې د(۱۱۳۵ ق)د محرم په یوولسمه(۱۷۲۲) د اکتوبر په (۲۱) تسلیم شو او په خپله یې د شاه محمود هوتک پر سرتاج کېښود او د ایران د خزانو کلي یې ورته وسپارلې چې په دې توګه شاه محمود هوتک د ایران واکمن شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود هوتک د اصفهان د واک پر گدۍ

اصفهان ته د شاه محمود له ننوتو وروسته په دې ښارکې د غذايي موادو د قحطۍ ځخه راپېښو شوو ستونزو د مخنيوي او نظم لپاره لازم تدابير ونيول شول. شاه محمود د خلکو د اعتماد د لاسته راوړلو په خاطر له اوسيدونکو سره بد چلند منع کړ، اداري پوستونه او مقامونه يې پخوانيو مسوولينو ته وسپارل، پرته د قضاوت له پست ځخه چې هغه يې يوه افغان پوه ملا پير محمد مياجي ته وسپاره، نوموړي په ايران کې له مېشتو بهرنيانو سره هم ښه چلند کاوه خو دې حالت تر ډېره دوام ونه کړ ځکه ځينې داسې پېښې رامنځته شوې چې شاه محمود او ځينې افغانان يې اړ ايستل چې نسبتاً تنده لاره غوره کړي. يوه پيښه داوه چې په قزوين کې (۱۰۰۰) تنه افغانان په بې پروايۍ سره ووژل شول. بل دا چې هغه مالي کاروان هم د سيستان په سيمه کې چورشو چې اصفهان ځخه د کندهار په لور روان و او له بلې خوا داسې گنگوسې هم ترغوږو کيدې چې د روسيې امپراطور پتر کبير د ايران د نيولو په نيت راوتلی دی او د نوموړي هېواد ځواکونه د (۱۷۲۲ ز) کال په جولای کې د والگا له رود ځخه تيرېږي او د ايران د يرغل لپاره د هشتدر خان ښار خپل نظامي مرکز ټاکي. عثماني ترکانو هم له وخت ځخه په گټې اخيستنې سره د ايران ځو سرحدي ښارونه ونيول. دغه پېښې ددې لامل وگرزيدې چې په حکومتي رويه او د شاه محمود په شخصي کړنلاره کې بدلون را شي.

که د گلپايگان، خوانسار، کاشان او شېراز په ښارونو کې د اصفهان افغاني دولت ته د نصر الله خان په مشرۍ وفادارو کردانو او د زبردست خان په مشرۍ افغاني ځواکونو په گډه سره ډېر برياليتوبو نه ترلاسه کړل خو په خپله شاه محمود د ډېرو بوختياوو په سبب اوهم د افغانانو د خپلمنځيو سياليو او اختلافونو په وجه په دماغي ناروغۍ اخته شو.

په دې حال کې قومي مشرانو د مير عبدالعزيز زوی شاه اشرف هوتک د اصفهان د هوتکي دولت مشرۍ ته غوره کړ او شاه محمود هوتک يې له واکه گوښه کړ. په اصفهان کې د شاه محمود پاچاهي درې کاله دوام وکړ.

شاه اشرف هوتک

شاه محمود هوتک په (۱۱۳۷ ق/۱۷۲٤ ز) کال د شعبان په مياشت کې مړشو او داسې هم ويل کيږي چې د شاه اشرف په امر د خپل پلار د غچ په بدل کې ووژل شو.

شاه اشرف هوتکی

شاه اشرف د اصفهان په تخت باندې له کيناستو وروسته د يوه ليک په ترڅ کې د مخلوع سلطان حسين له زوي طهماسب ميرزا ځخه چې په همدغه ورځو کې د افغاني ضد لښکر په جوړولو بوخت و، وغوښتل چې له ده سره ملگرې شي ترڅو د روسانو او عثمانيانو لاسونه د ايران ځخه غوڅ کړي. شاه اشرف زياتره له لاسه تللي ولايتونه لکه يزد، کرمان، قزوين، تهران، قم او ساوه بېرته ونيول. د نوموړي سپه سالار، سيدال خان ناصر نومېده چې د اصفهان د افغاني دولت د ساتنې په لاره کې د برې هلې ځلې وکړې.

له بهرنيانو سره نښتې

شاه اشرف په اصفهان کې هغه وخت واکمنۍ ته ورسېد چې ايران د عثماني ترکيې او روس له ناوړه اقداماتو سره مخ و او نوموړو دوو گاونډيو ځواکونو د ايران د ځينو برخو لاندې کولو هڅې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. د روسيې دولت ځينې سرحدي سيمې لکه دربند، رشت او باکو تر مازندرانه پورې ونيولې او عثمانيانو هم د ايران لويديځ ولايتونه د سلطانيې، ابهر او د کرمان شاهان په ګډون لاندې کړل. په داسې حالاتو کې، شاه اشرف بايد لومړی خپل داخلي مخالفين په ځای کېنولي وای او له بله پلوه يې بايد د ايران د ځمکنی بشپړتيا او خپلواکۍ ساتلو لپاره له عثمانيې او روسيې سره ډغرې وهلې وای.

له ترکانو سره جګړه

سره له دې چې شاه اشرف ديوه اسلامي امت د يوه جز په توګه له ترکانو څخه د دوستۍ غوښتنه وکړه خو ترکانو(٦٠) زره سرتېرو او (٧٠) عرادو توپونو سره د اصفهان په لور مخ په وړاندې لاړل. په همدې وخت کې د ترکانو هغه ډلې ځواکونو چې د کرد او فراهان ښار د نيولو لپاره مامور شوي وو، شاه اشرف ته پيغام راولېږه چې ايران پرېږدي او سلطان حسين مخلوع موږته وسپاري خو شاه اشرف هوتک هغه وړانديز رد کړ او د جګړې لپاره يې چمتو والی ونيوه. ترکان او افغانان د کرد په ښار يا په بله وينا د اصفهان او يزد ترمنځ سيمه کې سره مخامخ شول او د دې په ترڅ کې ترکانو سخته ماتې وخوړه. د (١٢) زرو په شاوخواکې ترکي سرتيري ووژل شول او ډېر غنيمتونه ترې پاتې شول.

له روسانو سره نښته

شاه اشرف د هغو روسانو سره د مقابلې لپاره چې د ايران په خاوره کې مخ په وړاندې تللي وو، خپل سپه سالار، سيدال خان ناصري يې سره له افغاني ځواکونو ورولېږه. په پايله کې په هغه جګړه کې چې په رودسر کې پېښه شوه، روسانو سخته ماته وخوړه او د روسي ځواکونو مشروارلوف د سولې غوښتونکی شو. په دې وخت کې افغانانو هم چې ځانونو ته يې د ايران په ختيځ کې سختې ستونزې ليدلې، د سولې وړانديز ومانه: په هغه معاهده کې چې د دواړو لوريو ترمنځ د(١١٤٢ق/ ١٧٢٩ ز) کال په فبرورۍ کې د رشت په ښار کې وشوه، روسانو د ايران په خاوره کې د نور پر مختګ څخه لاس واخيست او ژمنه يې وکړه تر څو سرحدي ايالتونه لکه استرآباد او مازندارن هم بېرته دې هېواد ته پرېږدي. شاه اشرف په دې توګه د ايران افغاني دولت دوه لوی دښمنان وځپل.

د هوتکي دولت له منځه تلل

شاه اشرف هوتک سره له دومره هڅو ونه توانېد چې د ايران د واک مدعيان او ددې هېواد سيمه ييز ځواکونه له منځه يوسي. په ځانګړې توګه د ايران په ختيځ کې د ملک محمود سيستاني حکومت چې له سيستانه تر خراسانه پورې سيمې يې په و لکه کې وې او همدارنګه د هرات خپلواکه ابدالي دولت هم هوتکيان له ستونزو سره مخ کول. کندهار هم په دې ورځو کې چې د حاجي ميرويس د بل زوی (شاه حسين) له خوا اداره کېده، له اصفهان سره يې ښې اړيکې نه درلودې او حتی د شاه اشرف هوتک د دولت د له منځه تللو په هيله ناست و. په دې وخت کې د ايران په ختيځ کې د افشار له ټبر څخه د نادر په نامه يو نظامي کس سر راپورته کړ نوموړي د يادو شوو سيمه ييزو ځواکونو د له منځه وړلو وروسته د افغانانو سره مقابلې ته چمتو شو او په پايله کې يې شاه اشرف او افغاني لښکرو ته ماتې ورکړه. شاه اشرف هم کندهار ته د راګرزېدو په لاره کې په شورابک کې ووژل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نادر شاه افشار په کا ل (۱۱٤۹ق/۱۷۳٦ ز)کې له هلمند څخه په تیرې کولو کندهار تر محاصرې لاندې ونیوه.

شاه حسین هوتک د خپل لښکر سره چې مشري یې د سیدال خان ناصري له خوا کیده څه د پاسه یو کا ل د مهاجمانو په وړاندې مقاومت وکړ او هغه یې پرېښود. چې کندهار ونیسي نو په کال (۱۱۵۱ق- ۱۷۳۹ ز) د هوتکیانو مقاومت پای ته ورسیده. دا ځکه چې د دې نیټې څخه مخکې سیدال خان ناصري او محمد د شاه حسین هوتک زوی په قلات کې د نادر شاه افشار د سر تېرو له خوا نیول شوی وو او په ځانګړې توګه سیدال خان ناصري له دواړو سترګو څخه نا بینا شو. نو په دې توګه هوتکي دولت منحل شو.

شاه حسین هوتک د نادر شاه په امر مازندران ته تبعید او هلته مسموم او مړ شو.

شاه حسین هوتکی

د ټولګي دننه فعالیت

د ټولګي زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. (الف) ډله دې د افغان حکومت په وخت کې ایران ته د روسیې د پاملرنې په لاملونو او (ب) ډله دې د ایران په خاوره کې د عثماني ترکانو د پرمختګ په پایلو خبرې وکړي. دواړه ډلې دې پایلې ښوونکي او زده کوونکو ته واوروي.

پوښتنې

۱) له صفوي حکومت سره د شاه محمود هوتک تر مشرۍ لاندې د افغانانو مهمه جګړه چیرته پېښه او څه پایلې یې درلودې؟

۲) د کومو لاملونو له مخې شاه محمود د ایرانیانو پروړاندې خپل لومړنی سیاست بدل کړ؟

۳) د شاه اشرف تر مشرۍ لاندې ځواکونو سره د عثمانیانو جګړه چیرته پېښه شوه او څه پایلې یې رامنځته کړې؟

٤) ولې روسانو په اصفهان کې د افغانانو د حکومت پر مهال د ایران په لور مخه کړه او څه ډول یې د هغوی د پرمختګ مخه ونیوله؟

٥) زبردست خان او سیدال خان ناصري د اصفهان د کومو افغاني شاهانو خدمت ته ملاتړلې وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د هوتکي دولت د نسکوریدو په هکله لنډه مقاله ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د هوتکیانو د واکمنۍ په ۳۱ کلنه دوره کې د سیاسي او نظامي اړخونو سربېره، ځینې فرهنګي مسایل هم شته چې که چېرې پرې ویوهېږو نو له فرهنګي چارو سره به د هوتکي شاهانو په نیک نیت پوه شو. په ځانګړې توګه د دوی د واکمنۍ په مهال په کندهار کې د علم او فرهنګ د پراختیا زمینه برابره شوه او هوتکي دربار د عالمانو د ملاتړ په لاره کې هڅې وکړې او د کم وخت لپاره فرهنګي رڼا رامنځ ته شوه. په دې لوست کې به دېورتینو مسایلو او هم د یادې شوې دورې له اقتصادي ودې سره بلد شئ.

اقتصادي وضعه

لکه چې ومولوستل، زموږ د هېواد وېش، ګډوډي او په ځینو برخو د ګاونډیو واکمنۍ د هرات د تیموریانو له نسکورېدو وروسته د افغانستان د وضعې له مهمو ځانګړتیاوو څخه ګڼل کیږي. که هر څو په دې دوره کې داسې معلومات په لاس کې نه لرو چې د خلکو د اقتصادي ودې ښکارندويي وکړي. څکه دې دورې کې، زموږ د هېواد بېلابېلې برخې د پردیو تر فشار لاندې وې او معمولاً خلکو دوو دربارونو اصفهان او ډهلي ته درانه مالیات ورکول. په دې حا ل کې زموږ د هېواد یو شمېر خلکو په ځانګړې توګه هغو وګړو چې په ښارونو کې اوسېدل، د هند او ایران سره یې د سوداګرۍ چارې پر مخ بېولې او په ټولو کې کندهار د یادو شوو دوو هېوادونو تر منځ د مهم سوداګریز مرکز په توګه رول لوباوه. او په همدې دلیل ، تل د دوو هېوادونو (هندوستان او ایران) ترمنځ د شخړو لامل ګرزېده.

په کندهار کې سر پټې بازار

فرهنګي وضعه

په ټولنیز ډول د هرات د تیموریانو دورې له نسکورېدو او د هوتکیانو تر راتلو پورې زموږ په تاریخ کې یوه توره دوره ګڼل کیږي خو په دې دوره کې په ځانګړې توګه وروسته له هغې چې اصفهان د افغانانو لاسته ورغی. په پورتنۍ وضعه کې بدلون راغی څکه افغان هوتکي پاچاهانو برسېره پردې چې سیاسي او نظامي چارې یې پرمخ بېولې، په خپله واکمنۍ کې د دواړو ژبو (پښتو او فارسي) شاعرانو او ادیبانو ملاتړیې هم کاوه.

په دې دوره کې نه یوازې دا چې د وخت د دودیزو علومو چې د معقولو او منقولو په نومونو یادیدل مخه ونه نیول

شوه، بلکې د هوتکیانو په افغاني او ایراني متصرفاتو کې نومړو علومو ژوند ته ادامه ورکوله. معقول علوم عبارت وو له فلسفې ، منطق ، نجوم ریاضیات او همدا رنګه د تفسیر، حدیث ، فقې څانګوته یې منقول علوم ویل.

سره له دې چې د هوتکي دولت عمر کم و او د علومو د پراختیا په برخه کې یې بنسټیزو کارونو تر سره کولو ته وخت پیدا نه کړ خو بیاهم داسې ښېلګې په لاس کې لرو چې د هوتکیانو په دوره کې د علم او فرهنګ د نورمالې ودې څرګندونه کوي. په ځانګړې توګه په دې برخه کې د شاه حسین هوتک په دوره کې په کندهار کې د لومړنې ادبي بنډار جوړښت ډیر مهم ګڼل کیږي څکه د یاد شوي پاچا له خوا د کندهار د نارنج په قصر کې یو کتابتون جوړشو او په هغه کې د ادب او علم پېژندل شوي څېرې په اونۍ کې یو ځل راغونډېدلې. پخپله شاه حسین هوتک هم په دواړو پښتو او دري ژبو شعرونه ویل او له پوهانواو ادیبانو څخه یې ښه ملاتړ کاوه. د بیلګې په توګه نوموړې د پښتو ژبې شاعر ریدي خان ته د محمود هوتک د جګړو داستان په نظم ویلو زر سکې ورکړې.

د دې دورې له پیاوړو شاعرانو او پوهانو څخه کولی شو چې د څو تنو څخه یادونه وکړو. ملازعفران، مددخان غلجی، شاه حسین هوتک، داود هوتک، ملایار محمد هوتک، بابوجان بابې، سیدال خان ناصری او د ښځینه شاعرانو له ډلې څخه د شاه حسین هوتک د خور زینب هوتک نوم واخلو. چې ډېره فاضله او پوهه ښځه وه. او برسېره پر دې چې شعرونه به یې ویل له خپل ورور(شاه حسین هوتک) سره به یې د حکومت کولو په چارو کې هم مرسته کوله.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو وویشل شي. (الف) ډله دې د هوتکیانو د اقتصادي او (ب) ډله دې د فرهنګي وضعې په هکله خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د کندهار اقتصادي او سوداګریز اهمیت په لنډه توګه روښانه کړئ.

۲- د هوتکي دورې د پنځو تنو پوهانو او عالمانو نومونه واخلې.

۳- له فرهنګي څېرو څخه د شاه حسین هوتک د ملاتړ دوې بېلګې یادې کړئ.

٤- د کندهار د نارنج قصر کتابتون د چا پواسطه جوړ شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د هوتکیانو په دوره کې د ادبي بنډار په هکله یوه لنډه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم څپرکی

په هند کې افغاني پاچاهان

په دې څپرکي کې به په هند کې د افغاني کورنۍ د واک ته د رسېدو له ټيټو او ژورو سره له ۱۲۲۳ تر ۱۷۴۷ ز. کلونو پورې په لنډه توګه پېژندګلوي تر لاسه کوې.

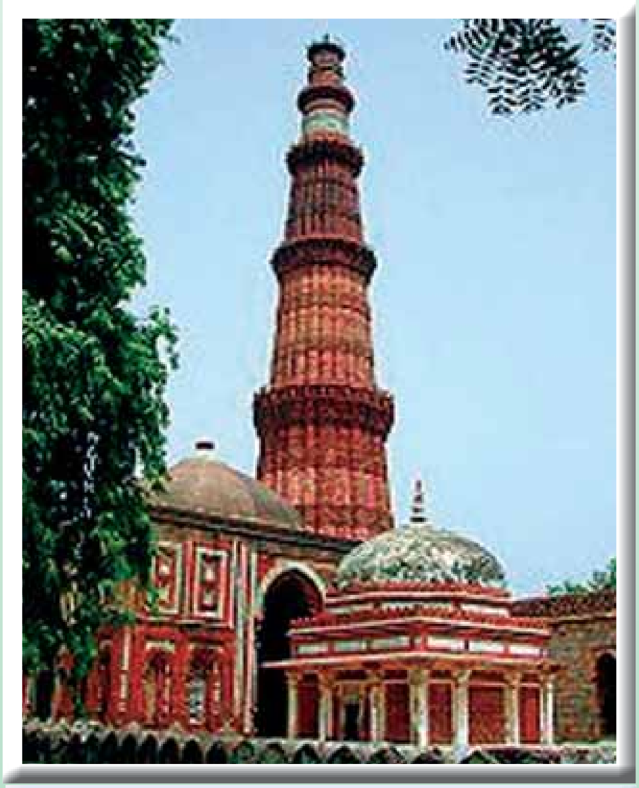

په دهلي کې قطب منار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرکی موخې

هیله ده چې د دې خپرکي په پایله کې زده کوونکي لاندې موخې تر لاسه کړي.

- په هند کې به له لومړني اسلامي دولت سره پېژندګلوي پیداکړي،
- په هند کې به د افغاني شاهانو او په ځانګړې توګه د سلطان راضیه او سوري شیر شاه له دولتدارۍ سره آشنا شي.
- په هند کې به د افغاني شاهانو ښې او بدې کړنې سره تو پیر کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هندکې افغاني پاچاهان

په دې لوست کې به هند ته د اسلام ورتګ او خپرېدل او همدارنګه هلته د لومړني اسلامي دولت د رامنځته کېدو سره اشنا شئ. او ورسره به د هندوستان په دولتي چارو کې د افغاني ښځې په ورتیا او ونډه هم پوه شئ.

عربي مسلمانانو په (۹۰ ق/ ۷۱۲ ز) کال کې هندوستان ته پام شو. هند ته د ورتګ په وخت کې د سند د پاچا (دائر) په امر د دوی کښتي ونیول شوه او ټول سپاره یې ووژل شول.

د عراق والي او د فتحه شوي افغانستان ستر مشر حجاج بن یوسف د محمد بن قاسم تر مشرۍ لاندې یو لوی لښکر د سند د پاچا د ځپلو او د اسلام د خپرېدو لپاره سیمې ته ولېږه. نوموړي سند او ملتان ونیول او غوښتل یې چې مخ پر وړاندې لاړ شي خو د خلیفه له خوا وغوښتل شو. له هغه وخته وروسته عربي مسلمانان هند ته متوجه نه شول. تر هغه پورې چې په (دریمه هجري/ لسمه مېلادي پېړۍ) کې وار غزنویانو او غوریانو ته ورسېد او دوی د هند په لور لښکرکشي د خپلو پروګرامونو یوه برخه وګڼله.

په هند کې قطبیه پاچاهان (۶۰۲- ۶۸۹ ق / ۱۲۲۳ - ۱۳۱۰ ز)

د سلطان شهاب الدین غوري له مړینې (۶۰۲ق / ۱۲۲۳ ز) وروسته د غوریانو لویه امپراتوري تجزیه شوه.

قطب الدین ایبک

ترک توکمه قطب الدین ایبک چې سلطان شهاب الدین محمد سام غوري په زوی ولی منلی و، ځان یې د هند خپلواکه پاچا اعلان کړ. پلازمېنه یې له لاهور څخه ډهلي ته نقل کړه. نوموړي په ډهلي کې د مشهور جامع جومات او د منارجام په څېرېې هلته د قطب منار بنسټ کېښود.

قطب الدین ایبک سخي، زړور او سیاستپوه سړی و. نوموړي وروسته له پنځو کلونو واکمنۍ په (۶۰۷ هـ / ۱۲۲۸ ز) کال کې د چوګان په لوبه کې له اس څخه ولوېد او مړ شو. له ده وروسته ارام شاه چې په زوي ولی یې نیولی و د ډهلي په تخت کېناست. په دې وخت کې د سند او بنګال مشرانو د خپلواکۍ بیرغونه پورته کړل. د نوموړي د پاچاهۍ یو کال نه و پوره چې د قطب الدین ایبک زوم او د هندوستان د بوې سیمې مشر شمس الدین التمش (ایلتمش) راپور ته شو او دی یې له واک څخه ګوښه کړ.

سلطان شمس الدین التمش

د قطبیه پاچاهانو ترټولو ځواکمن پاچا التمش یا ایلتمش دی چې (۲۵) کاله یې واکمني وکړه. نوموړي د سند او بنګال مشران اطاعت ته اړ ایستل او د جلال الدین (د شاه خوارزم) غوښتنه یې رد کړه جلال

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدين هغه څوک و چې د هند د واکمنۍ سوچونه يې وهل. د التمش د واکمنۍ په دوره کې د لومړي ځل لپاره مغوليان هند ته متوجه شول او چنګيز خان د جلال الدين خوارزم شاه په لټه د سند سيند تر څنډو ورسيد او د خپلو يرغلونو له کبله د هغه ځای له اوسېدونکو وډار شو. وروسته له دې چې ويوهېد مرسته نه شي تر لاسه کولی، د باميانو په لور راوګرزېد او جلال الدين هم له هند څخه ووت او د ايران په لور وخوځېد. په دې توګه التمش نه يوازې د چنګيزخان له ځواکونو څخه دفاع وکړه، بلکې په عين حال کې يې جلال الدين خوارزم شاه هم پرې نښود چې شمالي هند د خپلو يرغلونو ډګر وګرزوي. د بغداد خليفه کله چې د ده شهرت او ورټيا د هند د اسلامي دولت د ساتنې په هکله واورېده نو يو پلاوی يې ده ته ورولېږه او ډالۍ يې ورته وړاندې کړله.

سلطان شمس الدين التمش

په ۶۳۳هـ / ۱۲۵۴ ز) د التمش له مړينې وروسته د ده زوی رکن الدين فېروز شاه واکمن شو. خو وروسته له شپږو مياشتو د ده درباريانو دی له واکمنۍ څخه ګوښه اوبيا يې وواژه او د ده خور رضيه يې د واک په ګدۍ کېنوله.

سلطان رضيه

التمش له ماشومتوب څخه د خپلې لور د ښوونې او روزنې په برخه کې زياته پاملرنه درلوده. رضيې د ښکلې قرائت په لرلو سره د وخت علوم له لويو پوهانو څخه زده کړل. نوموړې نارينه جامې اغوستې او جګړه ييز تکتيکونه يې هم زده کړل. دې د خپل پلار سره په اداري او سياسي چارو کې مرسته کوله. سلطان رضيې د خپل ورور رکن الدين چې فيروز شاه نومېده له هغه وروسته په (۶۳۴ هـ/ ۱۲۵۵ ز) کې واکمني تر لاسه کړه.د واکمنۍ په لومړيو ورځو کې د خپل پلار د صدر اعظم نظام الملک جنيدي له مخالفت او بغاوت سره مخ شوه. خو په ډير ښه تدبير سره له دې اړو دوړ څخه ووته، نظم او

سلطان رضيه

(c) ketabton.com: The Digital Library

امنیت یې ټینګ کړ. سلطان رضیې هم د خپل هېواد ټولنیز نظام په ښه توګه پر مخ بووه. نوموړې خواجه مهدي غزنوي چې یو سیاسي او علمي شخصیت و د خپل صدراعظم او ملک سیف الدین ایبک یې د ځواکونو د مشر په توګه وټاکه.

سلطان رضیې مهم کارونه پوهو کسانو ته وسپارل او په خپله یې د هغوی د کارونو څار نه کوله. د ساتل شوي هېواد په ټولو برخو کې یې قوانین نافذ کړل، نوموړې په خپلواکه توګه خلک خپل حضور ته را بلل او د هېواد چارې یې پرمخ بوولې. خو د سیف الدین ایبک له مړینې وروسته چې څه وخت سلطان رضیې د ده په ځای تور پوستی جلال الدین یاقوت حبشي وټاکه، نو ځینو سردارانو ته کینه ورغله، مخالفت یې پیل کړ او د نوموړې په وړاندې یې بغاوت وکړ تر څو چې په (۶۳۸ ق / ۱۲۵۹ ز)کال کې یې پاچاهي ونړېده.

وروسته له سلطان رضیې معزالدین بهرام شاه او علاوالدین مسعودشاه یو پربل پسې واکمنی ته ورسېدل، تر څو وار د سلطان رضیې کشر ورور ناصرالدین محمدشاه ته ورسید نوموړې په هند کې (۲۱) کاله واکمني وکړه. دی سوله غوښتونکی، تقوی لرونکی او پرهېزګاره سړی و. په حرمسرای کې یې عادي ژوندکاوه. ویل کېږي چې یوه ورځ شهزادګی د وینځې غوښتنه ترې وکړه، تر څو په پخلي کې ورسره مرسته وکړي، ده ځواب ورکړ چې بیت المال د الله(جل جلاله) د ټولو بنده ګان حق دی او عذر مې ومنه.

په (۶۶۵ق / ۱۲۸۶ ز) کال کې د سلطان ناصرالدین له مړینې وروسته، د ده وزیر غیاث الدین بلبن په تخت کېناست. د ده دربار د پوهې او فن مرکز و. څرنګه چې امیر خسرو ډهلوي هلته ځانګړې درجه درلوده. سلطان غیاث الدین بلبن له (۲۱) کلونو پاچاهي وروسته په ډهلي کې مړشو، د ده له مرګ وروسته د قطبیه دولت لړۍ مخ په ځوړ شوه. او نورې افغاني لړیو د غلځي شاهانو، تغلق شاهانو، خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د لاندنیو شاهانو څخه دوه پاچاهان تر بحث لاندې ونیسي او د خبرو لنډیز دې د ډلې یو غړی نورو ته وړاندې کړي.

- د سلطان رضیې دوره
- د سلطان قطب الدین ایبک دوره
- د سلطان شمس الدین التمش دوره

خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- د اسلام دین څه ډول په هندکې خپور او وده یې وکړه؟ په دې هکله څرگندونې وکړئ.

۲- د هغو شاهي افغاني کورنیو نومونه واخلئ چې په هندکې واکمنۍ ته ورسېدې؟

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند د سلطان رضیې د پاچاهۍ ځانگړتیاوې څه وې؟ په دې هکله یو مطلب ولیکئ او د ښوونکي له موافقې وروسته یې د ښوونځي د دېوال په جریده کې راځوړند کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لودیان او سوریان

په دې لوست کې به په هند کې د افغاني لودیانو او سوریانو واک ته د رسېدو په څرنګوالي وپوهېږو او په لنډه توګه به په هغو علتونو هم پوه شو چې د هندوستان په سیاسي صحنه کې د کمزورۍ سبب وګرځېدل.

لودیان

د پنجاب د نائب الحکومه ملک کالا خان زوی ملک بهلول له (۸۵۸ - ۸۶۸ هـ/ ۱۴۷۹ - ۱۴۸۹ ز) کلونو وروسته د خضرخانیه دولت د کمزورۍ له امله د ملک چارې لاسته راوړې او په هند کې د مخ په خوړ افغاني پاچاهي بنسټ یې بیا پیاوړی کړ.

د ملک بهلول له مړینې وروسته د هغه زوی نظام خان چې د سلطان سکندر پاچا په نوم یادېده واکمن شو. نوموړي د هېواد په رغاونه او د علم او پوهې په پرمختګ کې هڅې وکړې. پوهانو او فاضلانو ته یې په درنه سترګه وکتل. درې ژبه او خط او همدارنګه د اسلام دین د ده په دوره کې په هندوستان کې ډېره پراختیا ومونده.

په ۹۲۳ ق/ ۱۵۴۴ ز کال کې سلطان سکندر مړ او د ده زوی ابراهیم واکمنۍ ته ورسېد. د ابراهیم د ناسمې اداري له کبله د پاچاهۍ بنسټ کمزوری شو او په هند باندې د بابر لښکرکشۍ ته زمینه برابره شوه. د پاني پت په ډګر کې د بابر او ابراهیم ترمنځ خونړۍ جګړه ونښته، بابر بری وموند او په بریا لیتوب سره د ډهلي په تخت کېناست او په ۹۳۵ هـ/ ۱۵۵۶ ز کال کې یې د کوه نور مشهور الماس سره له نورو دولتي خزانو لاسته راوړل خو په ټول هند یې واکمني ترلاسه نه کړه.

په هر حال په هند کې د بابر په وړاندې د افغانانو د مخالفتونو لړۍ روانه وه، په ځانګړې توګه هغه وخت چې بابر مړ شو او د هغه زوی همایون واکمنۍ ته ورسېد، د افغانانو مخالفت لا زیات شو. ترهغه پورې چې په هند کې د سوریانو د راتګ لپاره زمینه چمتو شوه.

سوریان

شیر شاه سوری

د هندوستان له افغاني څواکمنو پاچاهانو څخه یو هم فرید د حسن زوی دی. چې په لومړیو کې نوموړي د لاهور د حاکم دولت خان په واسطه د سلطان ابراهیم لودي دربار ته لاره ومونده او شهرت یې ترلاسه کړ، وروسته د بهار نائب الحکومه وټاکل شو. نوموړي د هغې زړورتیا له کبله د شېرخان لقب ترلاسه کړ چې د زمري د ښکار په وخت کې یې ښودلې وه.

په سند کې د مغولي پاچاهۍ سره د شېرخان مخالفت د دې لامل شو چې همایون پر ده برید وکړي. خو په لومړني یرغل کې همایون ته د شېرخان فکري او نظامي لوړتیا معلومه شوه. وروسته له دې شېرخان په (۹۱۶ ق/ ۱۵۳۷ ز) کال کې بنګال ونیوه او د دویم ځل لپاره په (۹۱۷هـ/ ۱۵۳۸ ز) کال کې له همایون سره مخ شو. په دې مقابله کې جلا ل خان د شېرخان زوی د بهار او بنګال په منځ کې همایون ته ماتې ورکړه او همدارنګه په (۹۱۸ق/ ۱۵۳۸ ز) کال کې د دوی ترمنځ بله جګړه ونښته او په پایله کې همایون ماتې وخوړه او نژدې د ګنګا په سیند کې ډوب شوی و خو د یوه سقاو له خوا راوایستل شو. نور ارشو چې هند پرېږدي. له دې ځایه خپل ورور عسکري خان ته چې د کندهار حاکم و ورغی خو له هغه څخه یې هم ښه ونه لیدل. نوموړی په (۹۲۱ هـ/ ۱۵۴۲ ز) کال ایران ته لاړ.

په دې توګه شېرشاه سوري د شمالي او مرکزي هند د ټولو برخو له نیولو وروسته په کورنیو اصلاحاتو پیل وکړ. د اوبو بندونه، کاروان سرایونه او جوماتونه یې جوړ کړل. د بنګال لاره یې د اټک ترسیند پورې ورغوله او وروسته له هرو پنځو کروو (په ټولیزه توګه ۱۰۰۰ ګزه) یې کاروان سرای، د اوبو څاه او جومات جوړ کړل.

څه وخت چې نومړي غوښتل د کالنجر کلکه کلا ونیسي، وروسته له څوارلسو کلونو حکمراني او شپږ کلونو واکمنۍ په (۹۲۳ ق / ۱۵۴٤ ز) کال کې د باروتو په یوه چاودنه کې مړ شو.

شېرشاه سوري پوهانو او عالمانو ته پاملرنه کوله، پخپله یې څینې وخت شعر وایه او د قافیې په پوهه کې ښه پوهېده.

له شېرشاه سوري وروسته د ده مشر زوی عادل خان پاچا شو خو نومړی د سردارانو د مخالفت په وجه لرې او په ۹۲۳ ق/ ۱۵٤٤ ز) کال کې د ده کشر ورور جلال خان چې د سلیم شاه سوري په نامه یادېده واکمنۍ ته ورسېد.

له یوه پلوه د ده د ورور عادل خان مخالفت او له بل پلوه د همایون لښکرکشۍ د دې لامل وګرځېده چې د نومړي دولت کمزوری شو تر څو په ۹۶۰ ق /۱۵۸۱ ز) کې له منځه لاړ، د ده په وخت کې د نیلاب او بنګال ترمنځ دوه زره میله (هر میل دوه زره ګامه) لاره جوړه شوه او د هرو دوو میلو ترمنځ کاروان سراي جوړ شو.

له سلیم شاه سوري وروسته د هغه دولس کلن زوی فیروز پاچا شو خو له دریو ورځو وروسته د شېرشاه سوري د وراره مبارزخان له خوا ووژل شو او مبارزخان د محمد شاه عدلي په نامه پاچا شو.

د شېر شاه سوري او سلیم شاه امرین له دې وضعې څخه ناخوښ شول او هر یو د سلطان سکندر او سلطان ابراهیم لودي په نومونو په ځینو سیمو کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. د سختو اختلافاتو د رامنځته کېدو په وجه، همایون وخت غنیمت وباله او په (۹۳۳ ق/ ۱۵۵٤ ز) کال کې هند ته لاړ.

که څه هم له دې وروسته افغانان په پوره توګه له صحنې څخه ونه وتل او کله ناکله به د مغولو د سرخوږي لامل کېدل. خو د احمد شاه بابا تر وخته چې د هندوستان زیاتې برخې یې ونیولې، په ښه توګه راڅرګند نه شول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې یادو شوو پاچاهانو د کارونو په هکله د ذکر شوې بېلګې په څېر کار وکړي او وروسته دې د ډلې د یوه غړي له خوا نورو ته وړاندې شي.

سلطان سکندر لودي	د پوهانو او عالمانو هڅوونکی، په هندوستان کې اسلام او دري ژبې ته پراختیا ورکوونکی.
سلطان بهلول لودي	؟
اعلیحضرت شېرشاه سوري	؟
سلیم شاه سوري	؟
محمدشاه عدلي	؟

پوښتنې

۱- کوم دلایل د دې لامل وګرځېدل چې همایون د دویم ځل لپاره په هندوستان یرغل وکړي؟
۲- سوري شېرشاه څه ډول په هند کې واکمنۍ ته ورسېد او ولې ده ته شېرشاه وايي؟
۳- په هند کې د سوریانو د له منځه تللو دلایل ولیکئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند کوم دلایل په هند کې د لودیانو د نسکورېدو لامل شول، د دغې موضوع په اړه هر یو له ځان څخه ولیکئ او په راتلونکي لوست کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

په منځنيو پيړيو کې ګاونډي هيوادونه

په دې څپرکي کې به په منځنيو او اوسنيو پيړيو کې د ګاونډيو هېوادونو له تاريخ سره په لنډه توګه بلدتيا پيدا کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

په دې لوست کې به زده کوونکي په لاندې پایلو وپوهیږي:

- په ایران کې به د سیمه ییزو دولتونو د رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د صفویانو، افشاریانو او زندیه وو د راڅرګندېدو دلاملونو په اړه به معلومات تر لاسه کړي.
- په هند کې به د بابري دولت له رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د چین د یووالي په څرنګوالي به پوه شي .
- په چین کې به د مغولو په واکمنۍ پوه شي.
- په منځنیو او نویو پیړیو کې به د چین د فرهنګي او اقتصادي وضعې سره بلد شي.
- د ایران د سیمه ییزو دولتونو د منځته راتلو او ړنګېدو لاملونه به تحلیل کړای شي.
- په هند کې به د تېموري دولت د رامنځته کېدو لاملونه وپیژني.
- د چین د یووالي انګیزې لړ لیک به ډلبندي کړای شي.
- په چین باندې به د مغولو د یرغلونو پایلې تحلیل کړای شي.
- د زده کوونکو په ذهن کې به د مرستې او ښه ګاونډیتوب روحیه پیاوړې شي.

ایران په منځنیو پېړیو کې

د افغانستان او ایران د تاریخ زیاتې برخې سره ورته والی لري. هغو پاچاهانو او لړیو چې په افغانستان واکمني چلوله، د ایران په خاوره یې هم حکم چلاوه. ایران ته د اسلام د دین په راتګ سره، د هغه هېواد تاریخ هم بدل شو. امویانو او عباسیانو به د ایران لپاره پاچاهان او واکمنان ټاکل. خو د ایران په بېلابېلو سیمو کې چې کوم پاڅونونه رامنځته شول، په هغه هېواد کې امیران او د سیمه ییزو لړیو مشران را پیدا شول. له دې ډلې څخه د طبرستان د علویانو، زیاریانو او د آل بویانو حکومتونو نومونه اخیستی شو.

د طبرستان علویان

دغه کورنۍ په هاشمي سیدانو پورې تړلې ده چې په (۲۵۰ ق/ ۸٦٤ ز) کال کې یې د زید د زوی سید حسن په مشرۍ د ایران په اوسني طبرستان کې د خپلواکه حکومت بنسټ کېښود. سید حسن زړور سړی و او ځان به یې داعي کبیر باله. نوموړي تر (۲۵۳ق/ ۸٦۷ ز) پورې ټول طبرستان او ری (تهران) و نیول او عباسي امرین او مامورین یې له دې سیمو څخه وشړل. نوموړي تر (۲۷۰ق/ ۸۸۳ ز) کال پورې حکومت وکړ خو له حسن څخه وروسته نورو علوي پاچاهانو هم واکمني وکړه. د علوي لړۍ تر ټولو مشهور پاچا د علي زوی حسن چې په ناصر کبیر باندې مشهور و. ګڼل کیږي. نوموړی وتوانېده چې ساماني ځواکونه چې یوه موده یې د طبرستان واکمني تر لاسه کړې وه، کلکه ماته ورکړي او د (۲۹۰ ق/ ۹۳۰ ز) کال کې په ژمي کې یې د ساماني ځواکونو(۷۰۰۰) تنه ووژل. په پایله کې سامانیانو له علویانو سره سوله وکړه او ټول طبرستان د ناصر کبیر(د علي زوی حسن) په ولکه کې شو. حسن بن علي په (۳۰٤ق/۹۱۷ ز) کال کې مړشو خو مخکې له مړینې یې ټولې حکومتي چارې خپل زوم حسن بن قاسم ته وسپارلې. د نوموړي په زمانه کې د علوي حکومت چارې ګډې وډې شوې او په پایله کې په (۳۱٦ ق/۹۲۸ ز) کال کې د علویانو حکومت ړنګ شو.

زیاریان

د علوي حکومت له راپرزېدو وروسته، د دې حکومت نظامي واکمنو او سردارانو بغاوت وکړ او د طبرستان سیمه په ډېرو سیمه ییزو خپلواکه حکومتونو ووېشل شوه.

د دې سردارانو له ډلې څخه یې یو مشهور د زیار زوی مرداویچ نومېده. نوموړي د خپلواکه حکومت د رامنځته کېدو لپاره، لومړی د طبرستان سیمې د واک غوښتونکو سردارانو په مخه کې ودرېد او د طبرستان ښار په نیولو یې د زیاریانو د حکومت بنسټ کېښود. وروسته یې د ګرګان او اصفهان ښارونه هم د خپلې واکمنۍ یوه برخه وګرځوله. نوموړي د خدمت لپاره د ترکي غلامانو په نیولو سره ځواکمن لښکر رامنځته کړ خو له ترکي غلامانو سره د بد چلند په سبب، دوی بغاوت وکړ او پخپله مرداویچ یې هم وواژه.

له مرداویچ څخه وروسته د ده ورور وشمګیر واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي د واکمنۍ ټوله موده د بویه له زامنو سره په جګړو او مبارزو تېره کړه او په پایله کې یې له دوی څخه ماتې وخوړه او په (۳۲۰ ق/۹۳۲ ز) کال کې د بویانو حکومت را منځته شو.

ال بویه

نوموړی ابو شجاع په نامه یوه سړي ته منسوب دی چې په لومړیو کې یې له مرد آویچ سره مرسته کوله او درې زامن یې د اویچ په لښکر کې لوړو نظامي مقامونو ته رسېدلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

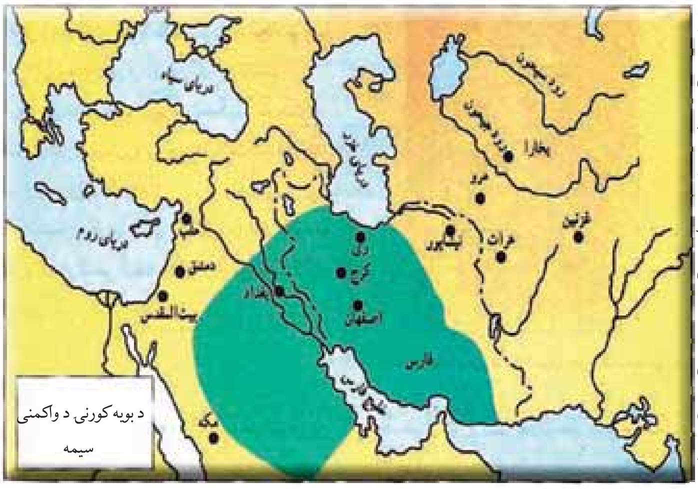

آل بویه د بغداد(عباسي) خلافت د کمزورتیا په دوره کې، وروسته له هغې چې له زیاریانو څخه يې د خپلواکۍ اعلان وکړ، پخپله يې په اصفهان کې د خپلواکه حکومت بنسټ را منځته کړ او په لنډ وخت کې يې د ایران بېلابېلې سیمې په خپله واکمنۍ کې شاملې کړې. نوموړو په (۳۳٤ ق/ ۹٤٥ ز) کال کې د عباسي خلافت د راپرزېدو پرځای یوازې د المتکفي په ځای المطیع خلیفه په راتګ بسنه وکړه. په بغداد باندې د آل بویه واکمنۍ، د عباسي خلفا وو درېځ په پوره توګه متزلزل کړ.

د آل بویه ترټولو مهم مشران حسن رکن الدوله او احمد هزالدوله نومېدل. چې د(۳۲۰ ق نه تر ۳۵۷ ق /۹۳۲- ۹٦۸) کلونو په منځ کې يې د ایران په سویل، ري(اوسني تهران) او کرمان واکمني کوله. آل بویه په پای کې د غزنویانو او سلجوقیانو لخوا د عباسي خلافت له ملاتړ کوونکو او غوښتونکو څخه وو، له منځه لاړل. په منځنیو پېړیو کې په ایران باندې له غزنویانو، سلجوقیانو او خوارزم شاهیانو دریو لړیو پرته تیموریانو هم واکمني کړېده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د طبرستان د علویانو، دویمه ډله دې د زیاریانو د حکومت د رامنځته کېدو او دریمه ډله دې د آل بویه حکومت د رامنځته کېدو په څرنګوالي خبرې وکړي او پایله دې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د علوي حکومت د رامنځته کېدو او د دې لړۍ د مشهورو پاچاهانو په هکله څومره پوهېږئ؟

۲- ستاسو په اند د علویانو حکومت څه ډول رنګ شو؟

۳- د زیاریانو حکومت د چا له خوا او څه ډول رامنځته شو؟

٤- ستاسو په نظر د آل بویه حکومت څه ډول رامنځته شو؟

۵- ال بویان په پایله کې د .... او .... له خوا راو پرزېدل؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ایران د سیمه ییزو حکومتونو لکه طبرستان د علویانو، زیاریانو او آل بویه حکومتونو په هکله مطالب راغونډ او هغه دې په راتلونکي درسي ساعت کې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.
ښاغلی ښوونکی دې د علمي سرچینو او اخځلیکونو په برخه کې زده کوونکو ته لارښوونه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران په نویو پېړیو کې

د ایران په تاریخ کې د صفوي دولت را منځته کېدل مهم ټکی ګڼل کېږي. دوی دې هېواد ته داسې سیاسي مرکزیت او ځانګړی هویت وباښه چې له پخواني حالت سره یې توپیر درلود. له دوو پېړیو زیاتې واکمنۍ په ترځ کې ډېرې مهمې سیاسي او نظامي پیښې رامنځته شوې.

د افغانانو په واسطه د دوی دواکمنۍ راپرزېدل هم د دې لامل وګرځېدل چې په دې هېواد کې د نوي حکومتونو لړۍ رامنځته شي. سر بېره پردې، په دې دوره کې د ایران اړیکې له نړۍ او په ځانګړې توګه له اروپا سره ټینګې شوې. په دې لوست کې به د پورته موضوعاتو په هکله مطالب ولولئ.

صفویان

د شاه اسماعیل صفوي په واسطه د نویو پېړیو په پیل کې (۹۰٦ق/۱۵۰۱ ز) کال کې د صفوي حکومت را منځته کېدل د ایران د تاریخ ډېره مهمه برخه ګڼل کېږي ځکه د ایران وضعه وروسته له دې پېښې په پوره ډول بدله شوه. صفویان وتوانېدل چې د ایران سیاسي ګډوډۍ او ټولنیزو ناخوالو ته د پای ټکی کېږدي. دوی د ایران خاوره یو موټی کړه. د صفوي لړۍ د مشهورو پاچاهانو له ډلې څخه یو هم لومړی شاه عباس نومېږي. نوموړي د خپلو وفاداره سلاکارانو او سرتېرو پواسطه د صفوي حکومت بنسټ ځواکمن کړ. بیا یې د یو لړ پیوسته لښکرکشیو پواسطه، سیمه ییز امیران(سرکش قزلباشان) وټکول او په هېواد کې یې د ایران دولت د خارني لمنه وغوړوله. د نوموړي د واکمنۍ په دوره کې امن او امنیت ټینګ شو. د سوداګرۍ، کرنې او صنعت چا رو پراختیا ومونده. د اصفهان ښار د صفویانو د پلازمېنې په توګه د ایران په یوه ډېر ښکلي او لوي ښار بدل شو.

د صفویانو په دوره کې له نړۍ او په ځانګړې توګه له اروپا سره د ایران نوې اړیکې ټینګې شوې. ځکه په کوچنۍ آسیا کې د عثماني ځواکمنې امپراتورۍ په رامنځته کېدو سره، اروپایانو په هوساتوګه نشوای کولای چې له ځمکنۍ لارې ختیځ ته تګ او راتګ وکړي. له دې کبله چې اروپایانو له عثماني امپراتورۍ سره دښمني لرله، نو د عثمانیانو له ختیځ ګاونډي ایران سره یې ښې اړیکې ټینګې کړې. وروسته یې بیا د کسپین(خزر) سمندرګي له لارې ختیځو سیمو ته هم لاره پیدا کړه. په دې وخت کې د ایران او عثمانیانو اړیکې هم سرې شوې وې او اروپایانو له دې وضعې څخه ګټه پورته کړه. ایران په همدې وخت کې د اروپایانو له پوځي پوهې څخه د وسلو جوړولو او نظامي فنونو په برخه کې ډېره ګټه واخیسته. د دوی په مرسته یې د خپلو عسکرو د زده کړې او پوځي ځواکونو د سمبالولو په برخه کې ګټه ترلاسه کړه. د آنتوني(Antony) او رابرت شرلي (Robertsherly) د دووانګلیسي ورونو په مرسته جګړه ییز توپونه او لاسي تفنګچې جوړې شوې. صفوي دولت ایران وروسته له اسلام څخه د شهرت ترټولو لوړ پوړ ته ورساوه.

افشاریان

د صفوي حکومت له پرزېدو وروسته، افغانان پر ایران باندې د صفویانو په ځای واکمن شول. خو په ایران باندې د افغانانو واکمني ډېره اوږده نه شوه. ځکه نادر افشار چې په اصل کې د ترکمنانو د افشارو له ټبر څخه و، یو ځل بیا یې ایرانیان په ځان را ټول کړل. نوموړي داخل د افغانانو او ازبکو په ګډون له بېلابېلو ډلو څخه لښکر جوړ کړ، د ایران د زیاتو ښارونو د فتحې په برخه کې د پوځي ورتیاوو په ښودلو سره یې په ټول ایران واکمني تر لاسه کړه او دیوه نوي حکومت د رامنځته کېدو لپاره یې زمینه مساعده کړه. په دې وخت کې د نادر په وړاندېز د آذربایجان په شمال ختیځ کې د مغان په سیمه کې د قبیلو د مشرانو، مخورو او روحانیونو یوه غونډه راوبلل شوه او له یو لړخبرو اترو وروسته نادر افشار د ایران د پاچا په توګه وټاکل شو.

نادر د مرکزي واکمنی له جوړېدو وروسته، له ایران څخه د بهرنیانو د شړلو لپاره متې ونغښتې. په دې توګه ، روسان او عثمانیان چې په ایران یې یرغل کړی و، خپلو سیموته په شا وتمبول شول. وروسته یې د هند پرلور لښکر وخوځاوه نوموړي په هند کې د شاه جهان په امر جوړ شوی تخت طاووس چې د شاه د ځای ناستي لپاره جوړ شوی و سره د بې شمېر و غنیمتونو او د کوه نور مشهور الماس چور کړل او له ځان سره یې ایران ته یوړل.

د نادر شاه په زمانه کې د مشهد ښار د نوموړي د اوسېدو په اصلي مرکز او د دولتي خزانو د ساتلو په ځای بدل شو.

دنادر افشار د ځانګړو پوځي سیاستونو او اقداماتو په اړه، ایران د لږې مودې لپاره وتوانېده چې افغانستان، هند او د کوچنۍ آسیا ځینې برخې لاندې کړي. خو د نادر افشار د حکومت وروستي کلونه د ایران د خلکو لپاره ډېر ستونزمن کلونه وو او په (۱۱٦۰ ق/ ۱۷٤۷ ز) کـال کې د نوموړي له وژلو وروسته ایران په کورنیو ګډوډیو او اختلافاتو کې راښکیل شو.

زندیه

د نادر افشار په وژلو سره د ده د حکومت بنسټ ونړېد او په ټول ایران کې کورنۍ جګړې له سره پیل شوې. د نادر افشار مامورینو، خراسان د خپلې واکمنۍ لپاره غوره کړ. د ایران نورې برخې هم د پوځي مشرانو او د قبیلو مخورو لاس ته ورغلې چې تل به یو له بل سره په جګړه کې ښکیل وو. خو د دوی په منځ کې کریم خان زند ډېرواک پیداکړ. نوموړی د زند له قبیلې څخه و. کریم خان د خپلې قبیلې له خلکو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرتېرو سره د اصفهان ښار له نيولو وروسته ، د يو لړ جګړو په ترځ کې خپل ټول دښمنان له منځه يوړل او ځان يې وکيل الرعا(د خلکو استازي) ونوماوه او د پاچاهۍ څوکۍ يې د صفوي کورنۍ دريم شاه اسماعيل ته پرېښوده. نوموړی(دريم شاه اسماعيل) په ښکاره توګه د کريم خان زند د رقيب علي مردان خان په مرسته واکمنۍ ته رسېدلی و.

دکريم خان زند ماڼۍ

دکريم خان زند د استازيتوب دوره له بې شمېره کورنيو جګړو سره همغاړې وه، ځکه په خراسان کې شاهرخ افشار، په مازندران کې محمد حسن خان قاجار او په اذر بايجان کې ازاد خان افغان د پاچاهۍ غوښتونکي وو. کريم خان زند وروسته د ډېرو جګړو په پای کې د (خشت) په جګړه کې ازاد خان افغان ته ماتې ورکړه او اذربايجان يې هم ونيوه. له دې وروسته په ايران کې دوې سرسختې سيالې ډلې يو د بل په وړاندې پاتې شوې. يعنې قاجاريان د ايران په شمال او زنديان په سهيل کې، په پايله کې په يوه جګړه کې محمد حسن خان قاجار ووژل شو او زوی يې آقا محمد خان د کريم خان زند له خوا بندي شو او عملاً د ګروګان په توګه په زنديه دربار کې پاتې شو.

هغه وخت چې له کورنيو جګړو څخه د کريم خان زند زړه ټول شو دريم شاه اسماعيل هم د ځوانۍ عمر ته ورسېد او بايد د هېواد چارې نوموړي ته سپارل شوې وای. خو د مشرانو په هغه غونډه کې چې په اصفهان کې رابلل شوې وه. د نوموړي دنه لياقت او له واک څخه ګوښه کولو پرېکړه يې وکړه. هغه وخت يې پاچاهي کريم خان زند ته وسپارله. کريم خان زند

د شيراز ښار د خپل مرکز په توګه وټاکه. نوموړي د کورنۍ امنيت له ټينګښت وروسته د سوداګرۍ او صنعت د پراختيا په برخه کې هڅې وکړې. په همدې وخت کې انګريزانو، ايران ته د ورتګ په لاره کې ډېرې هڅې وکړې. انګريزانو د خپلو ښکېلاکې، فعاليتونو د پراخولو لپاره له زنديه دولت سره ترون لاس ليک کړ چې له مخې يې د فارس خليج په بندرکې سوداګرې لاسته راوړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۱۹۳ ق/ ۱۷۷۹ ز) کال کې د کريم خان زند په مړينې سره، په اېران کې کورنۍ جګړې پيل شوې. په پايله کې د قاجار په نامه د واک يو لوري په اېران کې د حکومت مشري لاسته راوړه. په دې توګه اېران په خپل معاصر تاريخ کې ورګډ شو.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو مناسبو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د ايران صفوي لړۍ په هکله خبرې وکړي، دويمه ډله دې د افشاريانو حکومت په هکله په خبرو پيل وکړي او دريمه ډله دې ، د کريم خان زند د حکومت په هکله سره بحث وکړي او پايله دې د ټولو ډلو استازي په پرتليزه توګه نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د صفويانو حکومت د چا له خوا جوړ او هم د دې کورنۍ تر ټولو مشهور پاچا په هکله معلومات ورکړئ.

۲- ستاسو په اند د ايران او اروپايانو ترمنځ اړيکې ځنګه ټينګې شوې او ولې؟

۳- نادر افشار څوک و؟

٤- د هند په لور د نادر افشار د لښکرکښۍ په هکله څومره پوهېږئ؟

٥- ستاسو په اند کريم خان زند څرنګه واکمنی ته ورسيده توضيح ورکړئ.

٦- د انګرېزانو سوداګرۍ د ايران سره تر کومو لاندې بندرونو تر سره کېده؟

الف: د عباس بندر ب د خليج فارس بندر ج: د خزر سمندر کې

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په نويو پېرېو کې د ايران د وضعې په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب راټولنکي درسي ساعت ته چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په منځنیو پېړیو کې

د هند، پاکستان او اوسني بنګله دېش هېوادونه، پخوا د هند د شبې قاره په نامه یادېدل. ډېر وختونه یې ګډ برخلیك او تاریخ درلود خو په شلمه پېړۍ کې دا هېوادونه سره بېل شول. په منځنیو پېړیو کې د دې سیمې تاریخ، دګوپتایانو د لړۍ او سیمه ییزو حکومتونو له راپرزېدو وروسته لوی بدلون وموند، د اسلام راتګ چې د افغانانو په هڅو سره په هند کې خپور شو او همدارنګه د غزنویانو او غوریانو پواسطه د سیمه ییزو حکومتونو را منځته کېدلو سره به چې د دې لوست موضوع ده، بلدتیا وموئ.

په منځنیو پېړیو کې د هند پراخه هېواد دګوپتا لړۍ له خوا اداره کېده. دې لړۍ تر (۵۵۰ ز) کال پورې د هند په شمال کې خپلې واکمنۍ ته دوام ورکړ چې د هند د فرهنګ تر ټولو روښانه دوره ګڼل کېږي. په دې دوره کې په ځانګړې توګه ریاضي علومو ته پاملرنه وشوه. د ګوپتا لړۍ له راپرزېدو وروسته د هند په شمال کې ډېر حکومتونه را منځته شول او شاوخوا (۷۰) کوچنیو سیمه ییزو حکومتونو په دې سیمه واکمنی چلوله. دغې سیاسي وېش څو پېړۍ دوام وکړ. د دې حکومتونو تر ټولو ځواکمن یفتالیان وو. په همدې وخت کې د هند په سویل کې دګوپتا پاتې شونو هم خپل ژوند ته ادامه ورکړه. دوی له اعرابو او د آسیا د سویل او منځنۍ ختیځ خلکو سره راکړه ورکړه او سوداګریزې اړیکې ټینګې کړې. دې اړیکو د اسلام دین تر ځرګندېدو پورې دوام وکړ.

مسلمانان د لومړي ځل لپاره په(۹۳ق، ۷۱۱ ز) کال کې هندوستان ته راغلل. نومړو د سند سیند تر څنډو پورې سیمې لاندې کړې. دغه سیمې د اوسني پاکستان برخه ده. له دې وخته (اتمې زېږدیزې پېړۍ) څخه وروسته تر یوو لسمې زېږدېزې پېړۍ پورې، لویدیځ هند له اسلامي نړۍ سره نږدې اړیکې ټینګې کړې په دې پېړۍ کې د اسلام بلنه ورکوونکو د هندوانو په منځ کې داسماني دین تبلیغ خپراوه.

له بله پلوه په (۳۸۸-۴۲۲ق، ۹۹۸-۱۰۳۰ ز) کال کې د سلطان محمود غزنوي له خوا په هندوستان باندې واکمن کېدل د اسلام ریښې په هند کې ټینګې کړې او ځواکمن شو. له غزنویانو وروسته غوریانو هم پر هند حکومت وکړ او سلطان شهاب الدین محمد غوري د هند په شمال کې نږدې د ګنګ تر روده سیمې ونیولې. نوموړي وروسته له ډېرو هڅو ډهلی هم فتح کړ او دا ښار یې د قطب الدین ایبک په نامه یوه ترکي مریي(غلام) ته

وسپاره. غوریان وروسته د ډهلي له نیولو وتوانېدل چې ترنګال پورې سیمې په خپل واک کې راولي.

د قطب الدین ایبک زیارت

په (٦٠٣ق، ١٢٠٦ ز) کال کې د سلطان شهاب الدین محمد غوري ابن سام له مړینې وروسته د قطب الدین ایبک واکمنۍ ته لاره اواره شوه. ایبک خان د هندوستان خپلواکه پاچا ونوماوه. نوموړي د ډهلي ښار خپله پلازمېنه وټاکله نو ځکه هغه خلک چې له ده څخه وروسته واکمنۍ ته ورسېدل. د ډهلي پاچاهانو په نوم یاد شول. هغه حکومت چې قطب الدین ایبک په ډهلي کې رامنځته کړ، تر ډېره موده یې په هند کې دوام وکړ ان د تیمور ګورګاني یرغلونو هم ونشوی کړای چې هغه حکومت له پښو وغورځوي او نوموړو د (لسمې هجري پېړۍ تر وروستیو/ شپاړسمې زیږدیزې پېړۍ) پورې په هند کې واکمني وکړه له دې وروسته په هندوستان کې د لودیانو او سوریانو افغاني حکومتونه چې په تېرو لوستونو کې مو ولوستل را منځته شول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په د وو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په هند کې د ګوپتایانو د لړۍ او سیمه ییزو واکمنیو په هکله او دویمه ډله دې هند ته د اسلام په راتګ او د غزنویانو او غوریانو حکومتونو په هکله خبرې وکړي.

پایله دې د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- په هند کې د ګوپتایانو حکومت تر کوم کال پورې دوام وکړ او له فرهنګي پلوه څه ډول دوره وه؟ روښانه یې کړئ.

۲- مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د هندوستان کومې سیمې لاندې کړې؟

۳- په هند کې د غزنویانو او غوریانو د حکومتونو په هکله لنډ معلومات وړاندې کړئ.

٤- قطب الدین ایبک څرنګه واکمنۍ ته ورسېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په هند کې د غزنویانو او غوریانو واکمنیو په هکله مطالب چمتو او په راتلونکي درسي ساعت کې دې له ځانه سره راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په نویو پیړیو کې

په دې لوست کې به د بابر په هکله چې څه ډول یې په هند کې حکومت را منځته کړ او همدارنګه د نوموړي د ځایناستو په اړه چې له ده وروسته یې په هند کې حکومت وکړ او هم به د ختیځ هند په نوم انګلیسي کمپنۍ له خوا د بابري پاچاهانو سره د اړیکو د ټینګښت او نفوذ په څرنګوالي مطالب ولولئ.

بابریان (ګورکانیان)

لومړنی کس چې په هندوستان کې یې د بابري لړۍ بنسټ کېښود، ظهیرالدین محمد بابر نومېده، نسب یې تېمور ته رسېده په خپله تېمور هم په مغولو پورې اړه لرله او په همدې دلیل په تاریخي سرچینو کې له بابریانو څخه د هند د ګورکانیانو او مغولو په نوم هم یادونه شوې ده.

ظهیرالدین بابر د خپل درباریانو سره

بابر واک غوښتونکی سړی و. د افغانستان د ډېرو سیمو نیولو، وروسته یې د هندوستان د نیولو هوډ وکړ او له (۹۲۵ ق ۱۵۱۹ ز) کال څخه یې په هغه هېواد یرغلونه پیل او تر (۹۳۲ق/ ۱۵۲۶ ز) کال پورې پنځه ځله یې په دې سیمه یرغلونه وکړل. په پایله کې یې په ډهلي کې د ابراهیم لودي حکومت په ړنګولو یې ، هغه هېواد په خپله ولکه کې راوست.

د لودیانو په ماتې سره د هند په تاریخ کې یوه نوې دوره پیل شوه چې(۱۸۱)کاله یې دوام وکړ. په دې موده کې شپږو لویو ګورګاني (بابري یا مغولي) پاچاهانو پر هند حکومت وکړ.

پاملرنه وکړئ: ستاسو په اند، ولې بابریان د ګورکانیانو او مغولو په نومونو یاد شوي. ؟

بابر باتدبیره پوه او زړور سړی و. نوموړي سربېره پردې چې په هندوستان کې اوسېده، کابل هم پرې ګران و. بابر مخکې له مړینې وصیت وکړ چې د کابل له باغونو څخه په یوه کې خښ شي. په پای کې وروسته له څلورو کلونو واکمنۍ د (۴۹) کلونو په عمر مړشو. او مړی یې له هند څخه کابل ته را انتقال کړ او په هغه بڼ کې یې خښن کړ چې تل یې خوښاوه چې اوس د بابر بڼ په نامه یادیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابر ځايناستي

په کابل کې د بابر بن

کوم وخت چې بابر مړشو، زوی يې همايون واک ته ورسېد. همايون لس کاله په هند حکومت وکړ. نوموړی پوه او فرهنګي سړی و. خو د پلار په څېر يې پوځي پوهه نه درلوده. په همدې وخت (۱۵٤۰ ز) کال کې د شېر شاه سوري په نامه يوه تکړه افغان د همايون حکومت له ګډې وډې وضعې څخه ګټه واخيسته او د همايون ځواکونو ته يې ماتې ورکړه په دې توګه افغانان يو ځل بيا په هند کې واکمنۍ ته ورسېدل.

همايون له دې پېښې وروسته اړشو چې د ايران صفوي دربار ته پناه يوسي. خو نوموړي په هند کې د شېر خان د مړينې په سبب له بدې او نا آرامې وضعې څخه ګټه واخيسته او د ايران د صفوي ځواکونو په مرسته له واکمنۍ څخه د (۱٦) کلونو وروسته يو ځل بيا د هند په تخت کښېناست. په دې توګه، په هند کې د افغانانو د واکمنۍ دوره هم ختمه شوه.

جلال الدين محمد اکبر

د هند پاچاهي ته د همايون راګرځېدو، زيات دوام ونه کړ، ځکه نوموړی دا ځل يوازې شپږ مياشتې د هند پر تخت پاتې شو او په (۹٦۳ ق/ ۱۵۵٦ ز) کال مړشو. له ده څخه وروسته د نوموړي ۱۳ کلن زوی جلال الدين محمد اکبر د هند د پاچاهي پر ګدۍ کېناست.

جلال الدين محمد اکبر زړور سړی او همدارنګه يو تکړه او هوښيار سردار و. نوموړي د خپل پوه او هوښيار وزير ابوالفضل علامي په مرسته د هند هېواد چارې منظمې او پرمخ بوتلې، د خپلو خلکو د هوساينې او بسياينې لپاره يې ډېرې هڅې وکړې. اکبر د هندي کورنيو د خواخوږۍ جلبولو لپاره د جزيې قانون لغوه اعلان کړ. راجپوت اشراف يې د امپراتورۍ لوړو څوکيوته ورسول او په خپله يې له يوې راجپوتې هندۍ سره واده وکړ.

نور هم وپوهېږئ
دروښنيانو نهضت

د اکبر پاچا د حکومت په دوره کې، ځينې وختونه د ګورکاني حکومت ضد پاڅونونه او حرکتونه پېښېدل. له دې پاڅونونو څخه يوهم د بايزيد انصاري (پيرروښان) په مشرۍ د افغانانو پاڅون و دغه پاڅون ته ځکه د روښانيانو پاڅون ويل کېږي چې مشر يې پير روښان نومېده. سره له دې چې بايزيد انصاري په يوه جګړه کې مړشو خو د افغانانو نهضت د ٦۵ کلونو لپاره د مغولو په قلمرو په ځانګړې توګه په پښتونخوا کې د هند د ګورکانيانو پر وړاندې ادامه لرله.

اکبر پاچا د یوه پوځي سردار په توګه د تلپاتي پوځ په جوړولو سره د خپل حکومت بنسټ لا ځواکمن کړ. نوموړي بیا وروسته د راجپوتو قبیلو په مرسته کوچني سیمه ییز حکومتونه له منځه یوړل. او له سویل نه تر شماله د هند په پراخه سیمو واکمن شو. په اصل کې د اکبر پاچا د حکومت په زمانه کې په هند کې د مغولو امپراتورۍ د ځواکمنتیا وروستي پړاو ته ورسېده. نوموړی وتوانېده چې د بنګال ، کشمیر او سند حکومتونه هم لاندې کړي. اکبر پاچا په پای کې په (۱۰۱٤ ق/ ۱٦۰۵ ز) کال کې له پنځو سوکلونو پاچاهۍ وروسته مړشو.

جهانګیر

له اکبر پاچا وروسته د ده زوی سلیم د جهانګیر په نامه چې له راجپوتي مور څخه زیږېدلی و، د هندوستان پاچا شو. نوموړي تر یوه حده هغو اصلاحاتو ته دوام ورکړ چې پلار یې منځته راوړي وو. خو د ده په زمانه کې د انګرېزانو د نفوذ هڅې په هند کې زیاتې شوې. په (۱۰۱۷ق/ ۱٦۰۸ ز) کال کې د انګلیس استازی د جهانګیر دربار ته ومنل شو. او وروسته له دې د سرتوماس روند (Sirtomos Roand) په نامه انګریزي سفیر د انګریزانو لپاره د سوداګرۍ حق واخیست. او په دې توګه د انګریزانو استعمارګري نفوذ په هند کې پیل شو. همدارنګه د ده په زمانه کې د ایران پاچا، شاه عباس صفوي هم په کندهار یرغل وکړ. هغه وخت چې د هغه ښار حکمران د هند له پوځي مرستې څخه نا هیلی شو. کندهار یې بیا صفوي ایران ته پرېښود.

شاه جهان

له جهانګیر څخه وروسته د ده زوی شاه جهان پاچاهۍ ته ورسېد. نوموړي(۳۰) کاله (۱۰٦۸ – ۱۰۳۷ ق /۱٦۵۸-۱٦۲۸ ز) په هند حکومت وکړ. شاه جهان د هند د جوړولو(معمارۍ) ډېر مینه وال و او امر یې وکړ چې د تخت طاووس په نامه له قیمتي غمیو څخه یو تخت ورته جوړ کړي خو د خلکو د بېوزلی او ستونزمن ژوند پروا یې نه لرله او تر هغه پورې چې د کن او ګجرات په سیمو کې سخته لوږه راغلې وه نوموړي بیاهم د خلکو د مرستې لپاره ګامونه اوچت نه کړل. همدا رنګه د ده په امر د سکانو مشر ووژل شو او دغه کار په هند کې د ګورکانیانو د حکومت پر وړاندې د سکانو د پاڅون پیل و.

اورنګزیب

اورنګزیب د عالمګیر په لقب سره د مغولي لړۍ د وروستي پاچا په توګه په (۱۰٦۹ ق/ ۱٦۵۹ ز) کال وروسته له هغه پاچا شو چې خپل پلار شاه جهان یې زنداني کړ. نوموړی نه یوازې د نیکه (اکبر) په څېر د هنر او ادبیاتو او نه د پلار(شاه جهان) په څېر د معمارۍ مینه وال و بلکې یو متعصب مذهبي او سخت دریځه پاچا و. اورنګزیب راجپوت هندوان له لوړو حکومتي څوکیو څخه لرې کړل او له هندوانو یې جزیې اخیستلې او د هندوانو زیاتره معبدونه یې ړنګ او د دوی ځمکې یې مسلمانانو ته ورکړې.

د هند د بابري حکومت کمزورتیا د اورنګزیب له زمانې را پیل شوه او په (۱۱۱۹ ق/ ۱۷۰۷ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم یې د لومړي شاه عالم په نامه زوی او بیا یې بل زوی لومړی بهادر شاه واکمنی ته ورسېد.

له دې وروسته په هند کې سیمه ییز ځواکونه واک ته ورسېدل. په همدې وخت کې د بریتانیا د ختیځ هند کمپنی ته په هند کې د لا ډېرو لاسوهنو زمینه برابره شوه او په پایله کې د غه پراخه هېواد په (۱۲۵۵ ق/ ۱۸۳۹ ز) کال کې رسماً د بریتانیې تر سورې لاندې راغی.

سره له دې چې پرغلونو دوی کمزوري کړل خو د بریتانیا د ختیځ هند کمپنی چې د جهانګیر له وخته په هند کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفوذ پیل کړی و د نولسمې پیړۍ په لومړیو کې د خپل ملاتړ لاندې راوستل او په ۱۹٤۷ ز کال کې خپلواکی لاسته راوړه..

د زیاتې پوهېدنې لپاره

د خټکو نهضت

د اورنګزیب د واکمنۍ په دوره کې، د پښتو نخوا په سیمو کې د خوشحال خان خټک پر مشرۍ د افغانانو نهضت پیل شو. خوشحال خان خټک په ډېره میړانه او زړور توب په هند کې د ګورکانیانو سره مبارزه وکړه. تر دې چې اورنګزیب خپله پلازمینه پرېښوده او حسن ابدال ته راغی او دوه نیمې میاشتې یې تیرې کړې. خوشحال خان خټک د پښتو ژبې له مشهورو شاعرانو او لیکوالو او همدا رنګه زموږ د هېواد د زړورو پښتنو سردارانو له ډلې څخه دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هند د بابریانو د لړۍ د رامنځته کېدو او د همایون د حکومت په هکله. دویمه ډله دې د جلا ل الدین اکبر د پاچاهۍ او جهانګیر حکومت په اړوند او دریمه ډله دې د شاه جهان او اورنګزیب د واکمنیو په هکله یو له بل سره خبرې وکړي او د مطلب لنډیز دې د ډلو د استازو لخوا نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

۱- بابر څوک و او څه ډول یې په هندوستان کې بابري لړۍ رامنځته کړه؟
۲- د بابر حکومت په هند کې څو کاله دوام وکړ او ولې د نوموړي مړی کابل ته راوړل شو؟
۳- د همایون په هکله څومره پوهېږئ او ولې یې ایران ته پناه یوړه؟
٤- همایون وروسته له څو کلونو او څه ډول په هند کې د دویم ځل لپاره د هند واکمن شو؟
۵- جلال الدین اکبر، راجپوتو هندوانو ته څه خدمتونه ترسره کړي، په لنډه توګه یې روښانه کړئ.
٦- د طاووس تخت د کوم پاچا په زمانه کې جوړ شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړئ
الف: جلال الدین اکبر ب: جهانګیر ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په هند کې د بابري لړۍ مهم ټکي په خپلو کتابچو کې ولیکي. ښاغلی ښوونکی دې په راتلونکي درسي ساعت کې د دوی کتابچې وګوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په بابري دوره کې علم، فرهنګ او هنر

په هند کې د بابريانو واکمني د علم، فرهنګ او هنر له پلوه د هغه هېواد يوه بډايه دوره ګڼل کېږي. بابر او اکبر د دې دورې له مشهورو او بافرهنګه پاچاهانو څخه وو. په دې لوست کې به د بابريانو د علم، فرهنګ او هنر د وضعيت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د بابريانو په زمانه کې علم، فرهنګ او هنر ته ډېره پاملرنه وشوه. په هغه وخت کې دهند مهمې سيمې د مسلمانانو په واک کې وې. دري د هغه هېواد رسمي ژبه شوه. بابر او اکبر دواړه د فرهنګ کلك مينه وال وو او پخپله بابر هم فارسي شعرونه ويلي دي.

ګلونه او باغونه يې خوښېدل. نومړو د هند دربارته د دري ژبې شاعرانو په ورتګ‌لولو سره، دري ادبيات پياوړي کړل که څه هم اکبر پخپله سواد نه درلود. سره له دې يې هم له نويو علومو سره مينه لرله او هم به يې يوه ډله کتاب لوستونکي لرل چې نومړي ته به يې کتابونه لوستل.

د اکبر پاچا په امر ډېر کتابونه له سانسکرېټ څخه دري ژبې ته وژباړل شول. د نومړي دا کار د دري ژبې د خپرېدو لامل وګرځېد او د هند د غير مسلمان او سېدونکو مينه هم له دري ژبې سره زياته شوه.

د اسلام سپېڅلي دين ډېره موده مخکې هند ته لاره پيدا کړې وه او بابريان د هندوانو ترمنځ د اسلام دين په نسبي خپرېدو بريالي شول او په هېواد کې يې د قومونو او مذهبونو ترمنځ يووالی رامنځته کړ. د اکبر پاچا دګټورو اقداماتو له ډلې څخه د غير انساني دود (ساتي) يعنې د مېړه له مړيني وروسته د مېرمنو له خوا د ځان سوځېدنه منع کړه.

د معمارۍ هنر ته هم د بابر يانو په وخت کې ځانګړې پاملرنه وشوه اوګڼ شمېر قوس لرونکي او ګنبدي ودانۍ د ښه را غلاست د تالارونو په لرلو سره دود شوې چې د ځانګړې اسلامي معمارۍ ښکارندويې وي. ډېر شمېر ښکلي باغونه، ودانۍ او ماڼۍ جوړې شوې، لکه د اګرې په ښارکې تاج محل، په فتح پور کې د اکبر ماڼۍ، په ډهلي کې د شاه جهان سره کلا او د هندوستان په نورو ښارونو کې ډېرې ودانۍ جوړې شوې خو د هند ګورکانيانو افغانستان ته ډېره پاملرنه نه کوله، نو ځکه زموږ

په هېواد کې ارزښتناک او باعظمته آثار پاتې نه شول. سره له دې هم، ځینې آثار رامنځته شول، لکه د کندهار د سر پوزې په غره کې د چهل زینې اثر چې د بابر په امر جوړشو. ځینې باغونه یې په افغانستان کې جوړ کړل چې کولی شو د کندهار، استالف، کابل او د کابل شمالي او ختیځ لور د علم گنج بڼ، شهرآرا بڼ، دلگشاد بڼ، د بابر چهار باغ، بگرامي بڼ، صفا بڼ او کولب بڼ نومونه واخلو.

د انځورگرۍ په هنر کې له طبیعت ښه تقلید او له لرغونو هندي لاروچارو ښه گټه اخیستل.

د سلطان حسین بایقرا د دربار ترټولو غوره انځورگر استاد کما ل الدین بهزاد هم په همدې وخت کې په

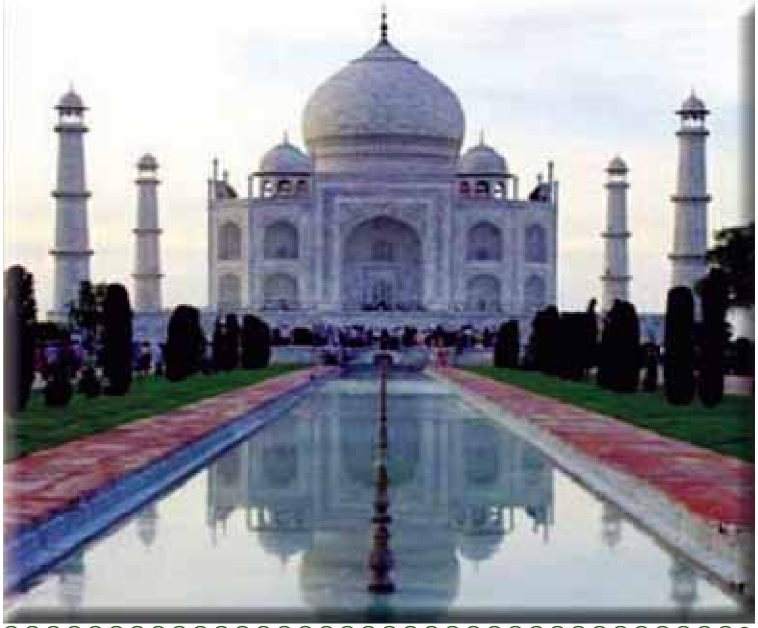

زیات و پوهیږئ

تاج محل

تاج محل د نړۍ له ډېرو ښکلو ودانیو او همدارنگه د اسلامي معمارۍ ترټولو غوره او نه هېرېدونکې نمونه چې د آگرې په ښار کې جوړ شوې دی هغه وخت چې په (۱۶۳۱ ز) کال کې د شاه جهان مېرمن (ممتاز محل) مړه شوه. شاه جهان امروکړ چې د گرانې مېرمنې د قبر پر سر یې داسې ودانۍ جوړه شي. د دې ودانۍ د جوړولو لپاره ډېر غوره معمارانو غونډه را وبلل شوه او د غونډې په پای کې د استاد عیسی شیرازي طرحه ومنل شوه.

د تاج محل ودانۍ د جوړولو کار (۲۲) کاله وخت ونیو او په دې موده کې (۲۰۰۰۰) کارکوونکي په کې گمارل شوي وو. تاج محل په مرمرینو او قیمتي ډېرو ښکلی شوی دی او په سر یې پیاز شکله گنبده موقعیت لري. د دې گنبدې لوړوالی (۲٤,۵) متره او قطر یې له (۱۵) مترو ښه زیات دی . د دې ودانۍ لاندې د ممتاز محل قبر دی او د دې قبر څنگ ته شاه جهان ښخ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات کې اوسېده. د هند مغولو د بڼونو او بوستانونو د منظرو په ترتیب او په دېوالونو د انځورونو او د هغو رنګولو په سبب د استاد بهزاد د میناتورۍ مینه وال شول. هغه یې په هند کې دود کړل او ان خپله اکبر پاچا په خپل دربار کې د انځورګرۍ کارخانه لرله چې له سلو زیاتو انځورګرانو پکې کار کاوه.

موسیقي هم وروسته له دیار لسمې پېړۍ څخه په هندوستان کې وځلېده. پرته له اورنګزیب څخه د هند ټول مغولي واکمنان د موسیقۍ مینه وال وو. د فقیر الله په نامه د هند یو مسلمان په (١٦٦٦ ز) کال د راګ درپن(Rag Darpan) په نامه یو کتاب خپور کړ. له دې وروسته د موسیقۍ په برخه کې نسبتاً زیات د مسلمانانو او هندوانو فرهنګي سبکونه سره ګډ شول. په دې دوره کې تر ټولو مشهور سندرغاړی تانسن (Toncean) نومېده. نوموړی د اکبر پاچا د دربار تر ټولو غوره سندرغاړی او د هند د ټولو سندرغاړو د مخکښ په توګه پېژندل شوی و. د بابریانو په دوره کې زیاتره هغو خلکو چې په ښارونو کې یې ژوند کاوه د خوښیو شپو او ورځو(نوی کال او برات) او هغو جشنونو کې یې ګډون کاوه چې په لویو مذهبي قبرونو او زیارتونو کې جوړېدل. خو د نادر افشار له خوا د اتلسمې پېړۍ له نیمایي وروسته یرغلونه د ډېرو وېجاړیو لامل وګرځېدل. د هند پلازمېنې زیاتره برخو هغه پخوانۍ ځلېدنه او د بدبه له لاسه ورکړه. او همدارنګه خلکو چې د هغو مداریانو او جادوګرانو په زړه پورې نندارتونونو او د ښارویو له لیدلو څخه خوند اخیست له منځه ولاړې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې د بابریانو د علم او فرهنګ په هکله خبرې وکړي او دویمه ډله دې د هند د مغولو په دوره کې د هنر په هکله وغږېږي او پایلې دې د هرې ډلې د استازي له خوا په پرتلیزه توګه وړاندې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- بابر او اکبر د علومو او دري ژبې لپاره کوم گامونه اوچت کړل؟ څرگند يې کړئ.

۲- د اکبر پاچا دګټورو اقداماتو له ډلې څخه يو هم د غير..................دود له منځه وړل وو.

۳- استاد کمال الدين بهزاد څوک و؟

٤- د موسيقۍ په برخه کې د راگ درپن په نامه کتاب دکوم يوه لاندينې سړي له خوا ليکل شوی و؟

الف: فقير الله   ب: استاد بهزاد   ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په هند کې د بابريانو د دورې د ارزښتناکو آثارو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په منځنیو پېړیو کې

په دې لوست کې به په منځنیو پېړیو کې د چین د یووالي او لویوالي په څرنګوالي او انګېزو، د بزګرانو د پاڅون په لاملونو او د هغو په پایلو او همدا رنګه په چین کې د مغولو د واکمنۍ چې ډېرو وېجاړیو او بې شمېره خلکو د وژلو لامل شول، خبرې کوو.

په منځنیو پېړیو کې د چین یووالی

له منځنیو پېړیو مخکې چین په یو لړ بېلا بېلو سیمو وېشل شوی و. د چین شمال د هغو یرغلګرو کډوالو د یرغلونو په واسطه لاندې شوی و چې د لویدیځ او شمال له لوري یې پرې کړي وو. د چین سویل هم په دې وخت کې په خو سیمو وېشل شوی و.

په دې توګه، په چین کې خوګونو پاچاهانو او پوځي سردارانو په خپلواکه توګه واک چلاوه چې تل به یو له بل سره په جګړه کې ښکیل وو.

> **نور هم وپوهېږئ**
>
> چینایانو هیڅ وخت خپل هېواد چین نه باله، دوی معمولاً تر آسمان لاندې امپراتوري بلله او ځانونه به یې آسماني زامن بلل.

په (۶۱۸ ز) کال د چین خاورې له سره یووالی وموند. دغه یووالی د یوه زړه ور او جګړه مار سردار چې (Kaiotso)کائوتسو نومېده را منځ ته شو او د تانګ (Tong) په نامه امپراتوري جوړه کړه.

د تانګ کورنۍ امپراتورانو د خلکو په مرسته وکولی شول چې ټول سیمه ییز مشران او پوځي سرداران تابع کړي او پراخه سیمې تر واک لاندې راولي. د یو لړ بریالیو جګړو وروسته یې ګاونډي هېوادونه هم لاندې کړل او چینایان هلته مېشت شول. په دې توګه د چین لوی هېواد رامنځته شو. د تانګ د امپراتورۍ په زمانه کې د چین خاوره له اوسني چین څخه هم پراخه وه. په هغه وخت کې د هند د شمال په شاهزاده ګانو، باندې د چین فرمان چلېده او دوی ته به یې خراج ورکاوه.

د تانګ امپراتورۍ شاوخوا(۲۸۸) کاله د چین په پراخه خاوره حکومت وکړ. په هغه وخت کې چین خپل ځواک، اقتصاد او فرهنګ لوړو پوړیو ته ورساوه. چینایانو د تانګ په لړۍ کې باروت اختراع کړل. ددې امپراتورۍ پلازمېنه د چانکان(Chankan) ښار و چې اوس سیان (Ceaion) نومېږي. دتانګ د امپراتورۍ په مهال چین د نړۍ یو له ډېرو ځواکمنو حکومتونو څخه ګڼل کېده خو په نهمه زېږدیزه پېړۍ کې چین د بزګرو له یوه لوی پاڅون سره مخ شو.

په نهمه زیږدیزه پېړۍ کې د بزګرانو پاڅون

بده رویه او په بزګرانو باندې د فیوډالانو او د پراخه سیمو د خاوندانو له خوا درانه باجونه ددې لامل وګرځېدل چې د تانګ امپراتورۍ په بېلا بېلو سیمو کې پاڅونونه رامنځته شي. یو له دې څخه په (۸۷٤ ز) کال کې د هوانګ چاثو(Hovangcho) په مشرۍ بزګري پاڅون و. چاثو چې له جګړه ییزو چارو سره پوره بلد و. له بزګرو څخه یې ځو زره کسیز لښکر جوړ کړ. د دې لښکر شمېر هره ورځ زیاتېده او د امپراتورۍ لښکر د هغه مقابلې توان له لاسه ورکاوه.

چاثو چې د بزګرو د لښکرو په سر کې و، غوښتل یې چې له ټولو فیوډالانو او د چین له ایالتونو سره حساب پاک کړي، تر څو د بزګرو ژوند ښه او نابرابري له منځه لاړه شي.

هوانګ چاثو او ملګري یې له یو لړ بریالیو جګړو وروسته په (۸۸۱ ز) کا ل کې د تانګ امپراتورۍ ته ننوتل. امپراتور وتښتېده او له نوموړي سره یې ټول ترلي فیوډالان، دولتي کارکوونکي او پوځي مخور ووژل شول او د دوی په ځای بزګران په لوړو څوکیو وګمارل شول. د پلازمېنې شتمني ټوله د بې وزلو ترمنځ وویشل شوه.

چاثو دوه نیم کاله پلازمېنه په واک کې لرله خو امپراتور او فیوډالان له کډوالو تېرونو سره ملګري شول او ځانونه یې(تورکارغان) وبلل. هغوی په پایله کې په (۸۸۳ ز) کـال کې د هوانګ چاثو لښکرو ته ماتې ورکړه. زیاتره بزګران د امپراتور اجیران شول او د بزګرو پاڅون په سخته ماتې سره له منځه لاړه خو د تانګ امپراتورۍ نوره هغه پخوانۍ ځواکمنتیا او ځلا نه لرله. نوموړې امپراتورۍ په (۹٦۰ز) کال کې خپل ځای د سونګ(sung) په نامه یوې بلې کورنۍ ته پرېښود.

په چین کې د مغولو واکمني

په مغولستان کې د مغولو په پوځي ځواکمنتیا سره چنګیز خان د دوی د مشر په توګه راښکاره شو. په لومړي سرکې یې د ګاونډیو هېوادونو لاندې کولوته پاملرنه وکړه چې په دې ډله کې چین هم و. په هغه وخت کې د سونګ د امپراتورۍ لرې په چین کې واکمنه وه. سره له دې چې د چنګیز خان په ژوند کې ټول چین فتح نه شو. خو د نوموړي زامن په (۱۲۳٤ ز) کـال کې وتوانېدل چې چین لاندې کړي.

مغولو په چین کې ډېرې وېجاړۍ رامنځته کړې. د بزګرانو کښتونه د مغولي څارویو په څرځایونو بدل شول ګڼ شمېر خلک له منځه لاړل. نوموړو په (۱۲۷۱ ز) کال کې د پېکېنګ(بې جینګ) ښار د خپلې امپراتورۍ د پلازمېنې په توګه وټاکه او تر څوارلسمې زیږدیزې پېړۍ پورې یې د چین په پراخه خاوره واکمني وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغولو د چين زيار ايستونکي پوړ د خان لپاره غلامان کړل.

چينايان له دولتي څوکيو او ادارو څخه وايستل شول. دا کار د عامه وګړو د کرکې لامل وګرځيده، په ځانګړي توګه د چين زيار ايستونکی پوړ د مغولو پر ضد راپورته شو او په (۱۳٤۸ ز) کال کې يې د چويو آنګ چان (Chew ang Chon) په نامه ديوه بزګر په مشرۍ د چين په سويل کې د مغولو په وړاندې پاڅون پيل کړ. په دې پسې د بزګرو او عامه وګړو له خوا په ټول چين کې پاڅون پيل شو. د مغولو د اداري او پوځي مامورينو ډله ييزې وژنې ورسره ملګرې وې او ښارونه يو پر بل پسې د پاڅون کوونکو لاسته ورغلل. چان په (۱۳٦۸ ز) کال کې د نانکينګ ښار له نيولو وروسته د مينګ (Ming) په نامه نوې امپراتورۍ په هغه ښار کې رامنځته کړه. نوموړي د چين د خلکو په مرسته د مغول پلازمينه (پيکنګ) ونيوه او مغول يې تر مغولستان په شاه وتمبول. په دې توګه په چين کې له سلوکلونو څخه زياتې واکمنۍ وروسته مغولي امپراتوري ړنګه شوه او په بدل کې يې د مينګ لويه امپراتورۍ واکمنه شوه او د دې لړۍ واکمني څه د پاسه (۳۰۰) کاله اوږد ده شوه. په دې دوره کې د چين خلکو نسبت نورو دورو ته په هوسايني او ارامۍ کې ژوند کاوه.

ډېرو پوهېږئ

مارکوپولو:

مارکوپولو د نيکوپولو زوی په منځنيو پېړيو کې د اروپا تر ټولو مشهور ګرځندوی ګڼل کيږي. نوموړي د خپل پلار او تره سره د کوچنی آسيا، ايران او افغانستان (د ورېښمو پخوانی لارې) نه چين ته سفر وکړ. مارکوپولو وتوانېده چې په چين کې د واکمنو مغولو دربار ته لاره پيدا کړي. ده شل کاله په چين کې تېر کړل. په دې موده کې د چنګېز خان د زوی (قبلالي خان) له خوا د چين حکومت په لوړو څوکيو وګمارل شو، لکه د ګمرک اداره، سفارت او داسې نور. په پايله کې نوموړي د چين په ګډون د آسيايي هېوادونو له وضعې سره پوره بلدتيا تر لاسه کړه. کله چې په (۱۲۹۵ ز) کال کې خپل پلرنی ټاټوبي (ونيز) ته وګرځېد. د خپلو خاطراتو په کتاب کې يې د ډېرو آسيايي هېوادونو او سيمو د فرهنګ ،تمدن او اقتصادي وضعې په هکله معلومات او خبرتياوې اروپايانو ته ورسولې چې په نويو پېړيو کې هند او چين ته د ډېرو اروپايانو د کډوالی لامل وګرځيده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ټولګي کې په دريو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د چين د يووالي او تانګ امپراتورۍ د رامنځته کېدو په هکله، دويمه ډله دې د بزګرانو پاڅون او د هغوی د پايلو په هکله او دريمه ډله دې په چين کې د مغولو د واکمنۍ په هکله خبرې اترې وکړي. پايلې دې د هرې ډلې د استازو له خوا وړاندې شي.

پوښتنې

۱- د چين وضعه مخکې د منځنيو پېړيو له پيل څخه څه ډول وه؟ معلومات ورکړئ.

۲- د چين يووالی څه وخت رامنځته شو او د تانګ امپراتورۍ په اړه څومره پوهېږئ؟

۳- هوانګ چاڼو او ملګري يې وروسته له يو لړ بريالیتوبونو څخه په کوم کال کې د کومې امپراتورۍ پلازمېنې ته ننوتل؟

٤- مغول څه ډول په چين واکمن شول؟ په دې اړه معلومات وکړئ.

۵- په چين کې د مغولو حکومت څوکاله اوږد شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړئ.

الف: ۵۰ کاله   ب: له سلو څخه زيات کلونه   ج: دري پېړۍ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په راتلونکي درسي ساعت کې د مغولو او په چين کې د هغوی د بري په هکله مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په نویو پېړیو کې

په دې لوست کې به په نویو پېړیو کې د چین د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره آشنا شئ.

د نویو پېړیو پیل په اصل کې له لیرې ختیځ (هندو چین) سره د اروپایانو د سوداګریزو اړیکو له پیل سره سمون خوري. پرتګالیان چې ماڼوګان وو. وروسته له ډېرو هڅو وتوانېدل چې د لومړي ځل لپاره د افریقا وچې له غاړو څخه را تاو شي او په لومړي سرکې د هند په سویل لویدیځو غاړو کې پلي شول. نوموړي بیا وروسته په (۱۵۱۳ ز) کال کې د سوداګریزې پراختیا لپاره د چین هېواد د سویلي سیمو ته راغلل په هغه وخت کې چې د مینګ لړۍ په چین کې واکمنه وه، د کانتون (conton) بندر یې د پرتګالیانو د سوداګریزو فعالیتونو لپاره خلاص کړ. چین ته د پرتګالیانو راتګ د دې لامل ګرځید تر څو لومړی هالنډیان او وروسته انګریزان او فرانسویان هم له چین سره د سوداګرۍ په لټه کې شي. د اروپایانو زیاتره فعالیتونه په سویلي بندرونو په ځانګړې توګه د کانتون په بندر کې تر سره کېدل. او له هغه ځای څخه یې چای، وربښم او چینی لوښي چمتو کولې، له دې وروسته چین ته د اروپایانو تګ او راتګ سره له عیسوي مبلغینو شمېر زیات شو. د دې سفرونو په ترځ کې، عیسوي مبلغین به له قیمتي ډالیو سره له اروپایانو سره تلل. د چین دولت هم یادو شوو مسیحي مبلغینو ته د مسحیت د تبلیغ اجازه ورکړه.

په چین کې د مینګ د کورنۍ حکومت(۳۰۰) کاله دوام وکړ خو په (۱٦٤٤ ز) کا ل کې د همدې هېواد له شمال ختیځ لوري څخه د منچوریا د صحرایي ټبرونو له یرغلونو سره مخ شو. له یو لړ جګړو وروسته د مینګ امپراتوري ړنګه او دهغې پر ځای د منچو (Manchun) په نامه نوې امپراتورۍ رامنځته شوه چې پلازمېنه یې د پکېنګ (Peking) ښار و. په اصل کې دوی څېرك او جګړه مار خلك وو. د منچو اشرافو په کلیو کې د سختو جګړو په واسطه د بزګرانو زیاتې ځمکې لاسته راوړلې او هغه یې په خپل خصوصي شتمنیو بدلولې، له بزګرو سره به یې د بې رحمۍ او زورزیاتي چلند کاوه. زیاترو چیني فیوډالانو به له دولت څخه ملاتړ کاوه او دمنچویانو د فرمان سره سم یې په دولتي ادارو کې فعالیت کاوه. نوموړي د جګړو اسیران په خپلو شخصي غلامانو بدل کړل.

د منچو کورنۍ و توانېدله چې ټول چین تر خپلې واکمنۍ لاندې راولي او شاو خوا دوې نیمې پېړۍ یې پر چین واکمني وکړه. نوموړو د مینګانو په څېر له اروپایانو سره خپلو سوداګریزو اړیکو ته دوام ورکړ. له چین سره سوداګري د اوروپایانو په ګټه ختمه شوه او تر دریو پېړیو یې دوام وکړ. اروپایي سوداګرو ارزښتناك غنیمتونه لاسته راوړل او د خلکو په وړاندې یې له هېڅ ډول فساد څخه ډډه ونه کړه. نوموړو به چېني سوداګر تېرایستل، د چین خلکو ته یې سپکاوی کاوه او چیني مامورنیو ته به یې رشوت ورکاوه. تر څو

اروپایان د دوی د جنایت په وړاندې پلټنه ونکړي.

په دې توګه د اروپایانو سوداګري، د چین د خلکو سره د هغوی مالونه د چور او لوټولو لامل وګرځېدل. دغه وضعه د پردیو په ځانګړې توګه د انګرېزانو په وړاندې د چین د خلکو د کرکې او نفرت لامل وګرځېده ځکه انګرېزانو د نورو اروپایي هېوادونو په پرتله له چین څخه ډېره ګټه ترلاسه کړې وه. په پای کې د چین دولت له اروپایي هېوادونو سره خپله سوداګري لنډه کړه او په (۱۷۵۷ ز) کال کې د کانتون بندر په ګډون د چین ټولو ښارونو ته د اروپایانو تګ راتګ منع شو او د نوموړو سوداګرې او مذهبي فعالیتونه چینایانو تر څارنې لاندې ونیول. په دې توګه د چین دولت خپلې دروازې د بهرنیانو پرمخ وتړلې او څوکاله یې د اروپایانو د تګ او راتګ مخه ونیوله. سره له دې هم اروپایان وتوانېدل چې د دریو پېړیو لپاره خپلې سوداګریزې اړیکې له چین سره ټینګې کړي. په دې موده کې انګرېزان له چین څخه د ګټې اخیستنې په برخه کې تر ټولو زیات بریالي وو او په پایله کې یې چین د تریاکو لګښت ته اړ کړ چې د انګرېزانو له خوا به د قاچاق په توګه لېږدول کېدل.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په دې هکله خبرې وکړي چې اروپایان له کومې لارې څخه چین ته راغلل او څه ډول یې د چین له حکومت سره خپلې سوداګریزې اړیکې ټینګې کړې؟ او دویمه ډله دې په چین کې د منچو کورنۍ په بریالیتوب او له اروپایانو سره د دوی د اړیکو په هکله خبرې وکړي. پایلې دې د ډلو استازي ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د مینګ د کورنۍ حکومت د چا پواسطه ړنګ شو؟

الف: د منچو صحرایي ټبرونو ب: اروپایانو ج: هیڅ یو

۲- په کلیو کې له بزګرانو سره د منچو اشرافو چلند څه ډول وه؟

۳- د چین حکومت ولې کانتون بندرته د اروپایانو تګ او راتګ بند کړ؟

٤- د لاندې جملې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډک کړئ

له چین سره سوداګرۍ د .... په ګټه ختمه او شاوخوا.............. دوام وکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چین اقتصادي، فرهنگي او هنري وضع

الف: اقتصادي وضع

په منځنیو پېړیو کې د چین هېواد له اقتصادي پلوه ستر بریالیتوبونه تر لاسه کړل. نوي نهرونه، بې شمیره بندونه او د کښت فن پر مخ تللو و سایلو پواسطه تر سره شو.

د کانونو لکه د اوسپنو، مسو، سرو او سپینو زرو رایستل پراختیا وموندله. نوي ښارونه د ښکلو ماڼیو او معبدونو په لرلو سره جوړ شول او سوداګري ډېره زیاته وغوړېده. د چانګان(changan) ښار چې د تانګ امپراتورۍ پلازمېنه وه له یو میلیون څخه یې زیات اوسېدونکي لرل. دغه ښار په هغه وخت کې د لویو سوداګریزو مرکزونو څخه ګڼل کېده.

چینایانو له ګاونډیو او د منځنۍ آسیا له هېوادونو سره پراخه سوداګري پیل کړه. دوی زیات ایستونکي وګړي وو. چای له هندوستان څخه چین ته لاره پیدا کړه او چینایان ډېر ژر پدې وتوانیدل چې د چاي تولید ډېر او هغه ډېرو هېوادونو ته ولېږ دوي. همدارنګه اعرابو هم چې د سوداګرۍ کسب یې درلود د کانتون په بندر کې یې د سوداګرۍ ځانګې پرانیستلې او له چینایانو سره یې په پراخه سوداګرۍ لاس پورې کړ. له نورو هېوادونو سره د چینایانو اړیکې، د چینایانو په فرهنګ باندې ډېره زیاته اغېزه وکړه.

ب: فرهنګي وضع

په منځنیو پېړیو کې چینایان ډېر فرهنګي خلک ګڼل کېدل. د چین ادبیات د سلګونو کلونو په اندازه له اروپا څخه مخکې وو. په چین کې کاغذ د نړۍ له نورو هېوادونو څخه د مخه کشف شو. او د چاپ صنعت ډېره موده مخکې منځته راغلی و. په اتمه هجري پېړۍ کې د تانګ امپراتورۍ په فرمان د (پلازمېنې پیغام) په نامه تر ټولو لرغوني ورځپاڼه خپرېدله. چې په هغه کې به د امپراتور فرمان او د هېواد مهم سیاسي خبرونه خپرېدل. د غې ورځپاڼې له زرو کلونو څخه زیات دوام وکړ.

چینایانو له پخوا څخه باروت او قطب نما اختراع کړي وو. نومړو له ستورو پېژندنې او کلیزې سره پوره بلدتیا لرله، د لمر کسوف په هکله به یې وړاندوینې کولی شوې. د تانګ او سونګ امپراتوریو په زمانه کې علومو او فنونو لکه ریاضیاتو، جغرافیې او د کښت چارو ته ځانګړې پاملرنه وشوه. تاریخ لیکونکو او فیلسوفانو ته په چین کې په ډېره درنه سترګه کتل کېدل. د دې دورې تر ټولو مشهور شاعران لی پو او توفو (Lepo-Tofou) وو په ښارونو کې لوی کتابتونونه او ښکلي پوهنتونونه جوړ شول چې په هغې کې په ځانګړې توګه تاریخ، فلسفه او ادبیات تدریس کېدل.

ج: هنري وضع

د ټانګ د امپراتورۍ پر مهال په چین کې تیاتر او موسیقي په نوي ډول سره دود شول. ان امپراتور په خپل دربار کې د هنر زده کولو ښوونځی جوړ کړ. تیاتر له پخوا څخه د چین د خلکو د علاقې وړ ساعت تېرۍ ګڼل کېده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تر اوسه هم په چين کې دود دی.

د سونګ امپراتورۍ په دوره کې انځورګري هم د پام وړ وګرځېده. چينايانو به خپل انځورونه زياتره په وربښمينو ټوټو او د معبدونو او ماڼيو په دېوالونو انځورول. حجاري هم له پخوا څخه په چين کې پراختيا موندلې وه. د خدايانو، امپراتورانو او دڅويو هيکلونه او زياتره لويې ودانۍ او مجسمې به يې جوړولې. معمارۍ د امپراتورانو او فيوډالانو د ځانګړې پاملرنې له کبله وغوړېده.

چيني معمارانو به د استوګنې کورونه ، پلونه او ښکلي ماڼۍ ګانې له مرمرينو ډبرو څخه جوړول او وروسته به يې د لوښو په چيني موادو، سرورزو کيندلو سره په هنري توګه ښکلا ورکوله. هغه اروپايان چې په چين کې اوسېدل د نوموړو ودانيو لويوالي او ښکلا هک پک کړي وو.

هنر د شتمنو خلکو ورځني ژوند ته ژوره لاره پيدا کړې وه او نږدې د دوی ټول د ګټې وړ شيان، هنري پيداوار ګڼل کېدل او همدا رنګه چيني جوړول هم د چين د خلکو له وياړو نو څخه ګڼل کېږي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د چين اقتصادي وضعې په هکله، دويمه ډله دې د چين فرهنګي وضعې او دريمه ډله دې د چين هنري وضعې په هکله بحث وکړي، پايله دې د ډلو د استازو له خوا په پرتليزه توګه نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

١- ستاسو په اند، د چين سوداګريزې اړيکې له ګاونډيو او منځنۍ آسيا هېوادونو سره څه ډول وې؟

٢- د (پلازمېنې پيغام) ورځپاڼې او د چين مشهورو شاعرانو په هکله معلومات ورکړئ.

٣- د موسيقۍ او تياتر په هکله چې څومره پوهېږئ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړئ.

٤- د لاندې جملې تش ځايونه په مناسبو کلمو سره ډک کړئ.

معمارۍ د.......... او فيوډالانو د ځانګړې پاملرنې پواسطه .... پراختيا وموندله.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د لوست مهم ټکي په خپلو کتابچو کې وليکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې ښوونکي ته د کتنې لپاره وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

په دې څپرکي کې هڅه کیږي چې په ډېره لنډه توګه په منځنیو اونویو پیړیو کې د اروپا او امریکا وضعیت تر څېړنې لاندې ونیول شي.

د څپرکي موخې

هيله ده چې زده کوونکي لاندې پايلې ترلاسه کړي:

- په منځنيو اونويو پېړيو کې د اروپا او امريکا وچې له سياسي او اقتصادي وضعې سره آشناشي.
- په صليبي جګړو وپوهيږي او د هغو په پايلو او لاملونو يې سر خلاص شي او همدارنګه د رنسانس په مفهوم وپوهيږي.
- په منځنيو پېړيو کې د امريکا له بومي فرهنګ سره بلد شي.
- د امريکا د کشف په هکله معلومات ترلاسه کړي.
- د امريکا د ودې او پرمختګ په لاملونو وپوهيږي.
- د صليبي جګړو لاملونه او پايلې وکولای شي وپيژني او لړليک کړي.
- په دې پير کې د اروپا د علم، هنر او فرهنګ د پرمختګ لاملونه په ګوته کړای شي.
- د متحده ايالاتو د ودې او پرمختګ لاملونه وپيژني او لړليک يې کړي.
- د ودې او پرمختګ مينه وال شي او ځان د نړۍ يوه برخه وګڼي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپا په منځنیو پیړیو کې

په دې لوست کې به په منځینو پیړیو کې د اروپا د وچې د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره په لنډه توګه بلدشئ.

آیا د منځنیو پیړیو له اصطلاح سره کله مخ شوي یاست؟ یا مو اورېدلي چې دا کار یا هغه طرز فکر د منځنیو پیړیو د وخت دی؟ د وینا دا لاره هغه وخت کارول کېږي چې یو کار په زړه طریقه تر سره شي یا یو اندود د ننني پوهې پر بنسټ نه وي ولاړ.

په یوه وخت کې په اروپا کې ښاري ژوند نه و دود. د علم او پوهې زده کړې ته خلکو ښه راغلاست نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه دفاع خپله دنده ګڼله، چې په بدل کې به رعیت هم له نوموړي ځخه په پوره ډول متابعت کولو.

فیوډال یا ارباب چې په خپله سیمه کې به خپلواک و خو بیا هم د لوی فیوډال متابعت به یې کاوه او پاچا به د فیوډالانو له خوا ټاکل کېده. فیوډالانو به پاچا ته د وفادارۍ ښودلو لپاره لوړه کوله. څه وخت به چې له بهرنیو دښمنو سره جګړه ونښته، فیوډالان به له خپلو سر تېرو سره د پاچا مرستې ته ورتلل.

په منځنیو پېړیو کې په اروپا کې د فیوډالانو خپلمنځۍ جګړې له بهرنیانو سره د جګړو په پرتله زیاتې وې. له همدې کبله پاچاهان په زیاتره د زیات واک خاوندان نه وو. او یوازې د منځنیو پېړیو په وروستیو کې ورو ورو د پاچاهانو واک زیات شو او فیوډالان یې د ځان فرمان منونکي وګرزول.

د منځنیو پېړیو په پیر کې د ټولنې ترټولو مشهوره ډله شوالیان (سپاره نجیب زاده ګان) بلل کېدل چې په ټول ژوند کې به په جګړو، د جګړو د فنونو په زده کړه، د وسلې په کارولو، د ځوانمردۍ او وفادارۍ په رعایت بوخت وو اود زده کړې اوشتمنۍ سره یې مینه نه درلوده.

د شوالیانو تر لاس لاندې رعیت اوسېده. چې په کروندو کې به یې کار کاوه او په غرونو کې به اوسېدل.

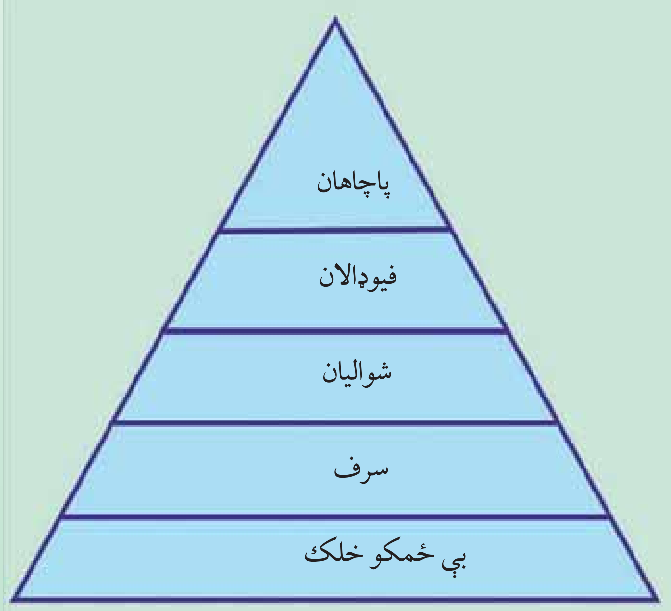

د فیوډالي ټولنې د مرتبو لړۍ

او حاصل به یې چې لاسته راوړه، ده ته به هم برخه رسېده او د کروندې پرېښودلو حق یې نه درلود. دې ډلې ته به سرف یعنې په ځمکو پورې تړلي خلک ویل کېدل. همدغه شرایط به له پلار نه زوی ته په میراث پاتې کېدل. خو ځینې داسې بې مشره رعیت هم وو چې دکار د موندلو په موخه به له یو ځای نه بل ځای ته لېږدېدل او دکار په بدل کې به دوي ته دحاصلاتو یوه برخه ورکول کېده.

د منځینو پېړیو په دوران کې هر ځوک به چې د وړوکتوب له دورې را تېر شو نو که په اشرافو یا فیوډالانو پورې به یې تړاو درلود، نو جنګیالی به شو او که د رعیت په مشر پورې به تړلی و په کرونده کې به په کار بوختېده. ښوونځی او زده کړه موجوده وه. یوازې هغو کسانو به چې غوښتل کشیشان شي د ځوانۍ له پیل ځخه به کلیسا ته تلل او په هغه ځای کې به یې دینې علوم لوستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلیسا

د فیوډالي واکمنۍ لاندې سیمو کې څو کلیساوې موجودې وې. چې د کشیشانو پواسطه به اداره کېدلې. کشیشانو به د خپل ژوند یوه برخه له ټولنې څخه جلا په یوه ځای کې د درس په لوستلو تېروله، چې دا ځای به یې (دېر) باله او نوموړی کس به یې راهب بللو. د دوی په درسونو کې به لاتیني ژبه، فلسفه، منطق، ریاضیات او نجوم شامل وو خو ساینسي علومو ته یې پاملرنه نه کوله.

زیاتره کشیشان به د درسونو له ختمولو وروسته کلیسا ته تلل او ځینې دندې به یې هلته ترسره کولې، لکه: د تعمید غسل (مسیحیانو به د مراسمو په وخت کې خپلو ماشومانو ته غسل ورکولو) د دعا او عادت مراسم او د واده مراسم. کشیشانو به له لوړ پوړې کشیش چې اسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه، اسقفیانو به بیا تر ټولو لوړ پوړې اسقف چې سراسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه. سراسقف به د ټول هېواد کلیساګانې څارلې. سراسقف به د مسیحیانو د لوړپوړې مقام (پاپ) له خوا په دنده ګمارل کېده.

پاپ چې د ټولو مسیحیانو مخکښ و د اروپا ټولې کلیساوې یې تر لاس لاندې وې نو په همدې دلیل د دوی مقام له اروپایي پاچاهانو څخه لوړ وو. پاپ د روم په ښار یعنې د لرغوني روم د امپراتورۍ په پلازمېنه کې استوګنه درلوده د لوېدیځ روم له منځه تلو څخه وروسته په ایټالیا کې حکومت نه و موجود. نوله همدې کبله د روم ښار او څنډې یې د پاپ تر ولکې لاندې سیمه ګڼل کېده.

د منځنیو پېړیو په لومړۍ نیمايي کې د اروپا مهم سیاسي حالات

د روم د امپراتورۍ د له منځه تلو څخه وروسته او د منځنیو پېړیو په پیل کې اروپا له ډېرو ستونزو سره لاس او ګرېوان وه، د اروپا په سویل ختیځ یعنې د بالکان په شبه جزیره کې د ختیځ روم (بیزانس) خلکو پیاوړې حکومت جوړ کړی و او د خپلې واکمنۍ د پراختیا او د لرغوني روم د بیا رامنځته کېدو په سوچ کې وو. خو د بیزانس جګړو له ساسانیانو او وروسته بیا له مسلمانانو سره د دوی واکمني کمزورې کړه.

د بیزانس په لاندې کولو برسېره د اروپا په پاتې خاوره هم د هغو یرغلګرو قومونو له خوا حملې کېدلې چې لرغوني روم یې له منځه وړی و د هغه یرغلونو تر هغه وخته دوام درلوده چې ترڅو یې اوسېدونکې مېښت مسیحي شول. یو له هغو قومونو څخه چې مسیحي شوي وو. فرانک نومېده دوی د اروپا په لوېدیځ کې لویه واکمني رامنځته کړه چې د فرانک په پاچاهۍ مشهوره شوه. په نهمه زیږدیزې پېړۍ کې د شارلمان په

نامه د فرانک یوه پاچا د یوې پیاوړې واکمنۍ بنسټ کېښود. نوموړی وتوانېده چې له پاپ سره یوځای په اروپا کې د مسحیت لمنه وغوړوي او همدارنګه له هغو مسلمانانو سره یې هم جګړه وکړه چې د اسپانیې له لارې اروپا ته ننوتي وو. شارلمان یو پیاوړی پاچا و چې هم فرانسویانو او هم المانیانو نوموړی د خپل پاچا په توګه منلی و.

له شارلمان څخه وروسته د هغه د واکمنۍ سیمه تجزیه شوه. په پایله کې یو ځل بیا بېلابېلو قومونو د شمال او ختیځ له لوریو په اروپا باندې یرغلونه پیل کړل. چې په یوه برخه کې اوسنی فرانسه او په بله برخه کې د روم مقدسه امپراتوري رامنځ ته شوه چې ځان یې د لرغوني روم امپراتورۍ وارث ګانه.

د شارلماني څخه وروسته دولتونه کمزوري وو، چې په پایله کې یو ځل بیا د بېلا بېلو قومونو یرغل د شمال او ختیځ له لوري په اروپا پیل شول د اروپا په ختیځ کې روسان او مجاریان میشت شول د انګل او ساکسون قومونو د انګلستان د حکومت او ملت بنسټ کېښود. په همدې توګه فینانو د فنلاند د خاورې او دانیانو د دنمارک هیواد رامنځه کړي دي دغو بدلونونو او پېښو څه د پاسه زر کاله وخت ونیوه . د دې وروسته د ځو پیړیو په ترڅ کې د بدلونونو په پایله کې د اروپا اوسني هیوادونه رامنځ ته شول. په هغه وخت کې یرغلونه او د سیمو لاندې کول او وروسته د فیوډالي حکومتونو او مسیحیت قبولول د دې ملتونو د رامنځ کیدو اصلي بنسټ ګڼل کیده.

وروسته له دې اداب او دودونه، ژبه او لیک او همدرانګه تاریخ هم پدې ور زیات شول. که چیرې په منځنیو پېړیو کې د ډېرو اروپايي هېوادونو د رامنځته کېدو تاریخي رېښې وڅېړو. د صلیب نښه چې د زیاتره اروپايي هېوادونو پر بیرغ لګول شوې، د هماغه وخت نښه ده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او وروسته له مشورې دې، له هرې ډلې څخه یو غړی د مطلب لنډیز نوروته وړاندې کړي.

۱- فیوډالیزم یعني څه؟

۲- د کلیسا د مراتبو لړۍ؟

۳- د فیوډالیزم د مراتبو لړۍ؟

٤- منځنۍ پېړۍ یعني څه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتني

۱- په اروپا کې فیوډالانو کوم واکونه لرل؟ لنډیې تشریح کړئ.

۲- شوالیه او سرف یو تر بله څه توپیر لري؟ لنډیې تشریح کړئ.

۳- د اروپا پوهه او زده کړه له مسلمانې ټولنې سره په لنډه توګه پرتله کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د هغو قومونو دمنشا په هکله یو لنډ مطلب ولیکئ چې په منځنیو پېړیو کې اروپا ته راغلل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلیبي جګړې

صلیب د مسحیت ترټولو لویه نښه ده. د مسیحیانو په اند دغه نښه د صلیب پواسطه د حضرت عیسی(ع) د شهادت یادونه ده. مسیحیان له صلیب څخه د بیرغونو او کلیساګانو د ښکلي کولو لپاره ګټه اخلي. د بېلګې په توګه د منځنیو پېړیو مسیحي لښکر چې د بیت المقدس لپاره یې له اروپا څخه په شام او فلسطین یرغل وکړ په خپلو جامویې د صلیب انځور ایستلي وو. په همدې دلیل دوی ته صلیبان ویل کیږي او د مسلمانانو او اروپايي مسیحیانو ترمنځ(۲۰۰) کلنې جګړو ته صلیبي جګړې وویل شوې. که څه هم د دې جګړو انګیزه مذهبي وه خو په هیڅ ډول د اروپا د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو شرایطو په شتون سترګې نه شو پټولی. صلیبي جګړې چې د منځنیو پېړیو په دویمه نیمایي(له ۱۰۹۹ نه تر ۱۲۹۱ ز) کې رامنځته شوې، ډیرې سترې تاریخي پیښې بلل کیږي چې په لنډه توګه به خبرې پرې وکړو.

د صلیبي جګړې یوه صحنه

د صلیبي جګړو پیل

له لومړۍ هجري پیړۍ څخه چې د اوومې میلادي پېړۍ سره سمون خوري، اسلامي نړۍ او مسحیت د یوه او بل په وړاندې یې سنګر ونیوه. په لومړۍ هجری پېړۍ کې مسلمانانو له مسحیانو څخه د شام ځنډۍ. فلسطین، د افریقا شمال او هسپانیه ونیولې او وروسته هم د دوی او مسیحیانو ترمنځ د منځنۍ آسیا(ترکیې، مدیترانې ایټالیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هسپانيې په سيندونو او وچو کې جګړو دوام درلود. د منځنيو پېړيو په لومړيو کې د اسلامي نړۍ او مسيحيانو ترمنځ د شخړو او تاوتريخوالي نور لاملونه هم وزيږېدل چې لنډه يادونه ترې کوو.

۱. حضرت عيسی (ع) ته انتظار: يوه ډله مسيحيان په دې باور وو چې وروسته له زرکلو نو به يو ځل بيا حضرت(ع) په بيت المقدس کې راښکاره کيږي له همدې امله، مسيحي زائران به ځانګړې توګه راهبان به هغه ښار ته راتلل او ورځ په ورځ يې شمېر په بيت المقدس کې زياتېده. البته ، هغه څه پېښ نه شول چې مسيحيانو يې انتظارايست. خودې سفرونو يوه ښه پايله لرله اروپايان يې د مسلمانانو د ژوند له اقتصادي او ټولنيزو شرايطو څخه خبر کړل.

۲. د وګړو ګنوالی او په اروپا کې د ټولنيزو ستونزو را برسېره کيدل

په اروپا باندې د خوپېړيو يرغلونو او د کډوالو قومونو ورتګ، د دې وچې اوسيدونکي ډېر ګڼ کړل. دې کډواليو د کرنيزو ځمکو د کموالي ستونزه هم په ځنګ کې لرله.

د ځمکو کموالی د بيوزلۍ سبب ګرزيده او ورو ورو ځمکوال رعيتونه کم او بې ځمکې رعيتونه زياتيدل. دغه ستونزه، يوازې په رعيت پورې اړه نه لرله، بلکې شواليه هم ورځ په ورځ تر بلې زياتېدل. ځکه د اروپا په فيوډالي نظام کې دود داسې و چې د فيوډال شتمني به مشر زوی ترلاسه کوله. له دې امله د فيوډال نور زامن اړ ووچې له شواليه سره يو ځای شي. د شواليه د شمېر زياتوالي او د دوی شر غوښتنو په اروپا کې د نا امنيو لمنه پراخه کوله. د همدې لاملونو له مخې فيوډالان او پاچاهان د نويو ځمکو په لټه کې وو. د دې امله چې د اروپا وچه نسبتاً کوچنۍ او له دريو خواوو بحرترې را تاو و، د هېوادونو د لاندې کولو امکان لږ و نو ځکه يې د مديترانې ختيځ لوري (شام او فلسطين) ته چې د مسلمانانو په ولکه کې وو پاملرنه وکړه.

۳. په اندلس (هسپانيه) کې د مسلمانانو پرمختک

د لومړۍ پېړۍ په وروستيو کې اندلس د مسلمانانو تر ولکې لاندې شو. دوی له پېړيو را پدې خوا د هغې سيمې له مسيحيانو سره په سوله کې ژوند کاوه. خو د فرانکانو په پير کې اروپايي مسيحيانو د اندلس په ټبرته نيولو ټينګار کاوه. اندلس سره له دې چې له پاتې اسلامي نړۍ سره يې لرې اړيکې لرلې خو بيا هم نه يوازې د دوی د فشار په وړاندې ودريدل، بلکې مسلمانانو يې يو روښانه تمدن هم رامنځته کړ. خو د خپلمنځيو جګړو له امله، مسلمانانو ته ډېر تاوانونه ورواوښتل او د هسپانيا شمالي څنډې يې له لاسه ووتې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په همدې وخت کې سلجوقيانو په (۱۰۷۱ ز) کال کې پر شرقي روم(بيزانس) د بريښنا په څېر بريالیتوب تر لاسه کړ او د بيزانس امپراتورۍ د کوچنۍ آسيا برخه له لاسه ورکړه. د مسلمانانو پر ضد يې له پاپ څخه د مرستې غوښتنه وکړه او دا د پاپ لپاره غوره وخت و چې د بيزانس کليسا چې د روم له کليسا څخه په (۱۰۵۵ ز) کال کې جلا شوې وه، يو ځل بيا د خپل امرلاندې راولي. په پايله کې د بيزانس کليسا چې په ځان يې ارتودوکس نوم ايښی و او د روم کليسا کاتوليک نوميده. چې په دې توګه صليبي جګړې پيل شوې.

لومړنۍ صليبي جګړې څه ډول پيل شوې؟

پاپ دويم اوربان په (۱۰۹۶ ز) کال د بيت المقدس د نيولو لپاره د مسلمانانو په وړاندې د جګړې امر ورکړ. ګڼ شمېر خلک د اروپا له مرکزي او لويديځو سيمو څخه د بيزانس په لور وخوځېدل تر څو له هغې لارې ځانونه بيت المقدس ته ورسوي. دغه خلک چې زياتره شواليه او کليوالي خلک وو، د يوه بې نظمه او بې سره لښکر په توګه يې د لارې پر سر ډېرې سيمې چور کړې. څه وخت چې قسطنطنيې ته ورسيدل نو د بيزانس امپراتوري د دې سرکشه او وږي لښکر څخه ووېرېدل او نوموړو ته يې د مسلمانانو د پولو په لور لارښوونه وکړه. که څه هم زياتره صليبيان يا په دښتوکې ورک او يا له لوږې څخه مړه شول خو پاتې بيا د مديترانې له ختيځو څنډو څخه ځانونه شام او فلسطين ته ورسول او په (۱۰۹۹ ز) کال کې د بيت المقدس په لاندې کولو وتوانيدل چې د صليبي جګړو په پيل کې اسلامي نړۍ په خپلمنځيو جګړو کې ښکيل کړې. فلسطين د مصر د فاطميانو په لاس د کمزورۍ او د له منځه تلو په حالت کې، شام د عباسي خلافت د ملاتړو سلجوقيانو په لاس کې و. خو نه سلجوقيان سره متحد وو او نه عباسيانو خپلو پولوته پاملرنه کوله. له بله پلوه فاطميان او عباسيان هم په خپلو منځو کې سره دښمن وو. له دې امله د شام، فلسطين او بيت المقدس زياتې برخې د صليبيانو لاسته ورغلې.

په دې توګه صليبي لومړۍ جګړه د صليبيانو په ګټه ختمه شوه. د دې پيښې خپريدلو مسلمانانو ته سخت ټکان ورکړ. نو ځکه زنګيان چې د شام په پولو کې يې حکومت کاوه، د صليبيانو په وړاندې جګړې ته راووتل او د مسلمانانو ځينې سيمې يې بېرته ترې ونيولې. د صليبيانو ماته د دې لامل وګرځيده. چې نور تازه دمه يا نوي اروپايان د بيت المقدس په لور وخوځيږي. خو په دې جګړه کې فيوډالان هم له شواليه وو سره ملګري شوي وو. صليبيانو ماتې وخوړه، ځکه چې مسلمانان چمتو شوي وو او له بله پلوه د لومړۍ صليبي جګړې فاتحان د نويو

کېدوالو په راتګ خواشیني وو.

د صلیبیانو په دویمه جګړه کې پاپ ماتې وخوړه او دې ته اړ شو چې اروپایي پاچاهان هم د مسلمانانو پرواندې جګړې ته وهڅوي. په پایله کې د انګلستان، فرانسې او المان(د روم مقدسې امپراتورۍ) پاچاهان د فلسطین په لور وخوځېدل او دریمه صلیبي جګړه رامنځته شوه.

همدغه جګړه وه چې صلاح الدین ایوبي په نامه یوه مسلمان مشر سخت مقاومت وکړ. صلاح الدین چې د زنګي او فاطمینانو د حکومت له نسکورېدو سره یې په مصر او شام کې د ایوبیانو په نامه حکومت را منځته کړ، وتوانېد چې بیت المقدس بېرته ونیسي او د شام او فلسطین زیاتې برخې آزادې کړي. یوازې ساحلي سیمې د صلیبیانو په واک کې وې. د اروپا د مسیحي شاهانو لپاره د دې ماتو زغمل ډېر سخت وو، نو ځکه یې د نویو لښکرې راجوړې کړې.

نورې صلیبي جګړې

څلورمې صلیبي جګړې ته د ډېرو سرتېرو او زیاتو تجهیزاتو ته په کتو سره، صلیبیانو په بیت المقدس کې برى او د ډېرو غنیمتونو تر لاسه کول حتمي ګڼل. خو کله چې د مسیحیت تر ټولو لوی ښار قسطنطنیې ته ورسېدل نو له مسلمانانو سره د جګړې او د بیت المقدس لاندې کولو په نسبت یې د نوموړي ښار تصرف ته ترجیح ورکړه.

له څلورمې او پنځمې جګړې وروسته، د صلیبي جګړو لاره بدله شوه. له یوې خوا د بیزانس امپراتورۍ صلیبي جګړه مارانو ته اجازه ور نه کړه چې د دوی له واکمنۍ سیمو څخه تېر شي او د مسلمانانو پولو ته ورسېږي. په همدې توګه صلیبیان د ایټالیا له شمالي بندرونو څخه وخوځېدل، له مدیترانې څخه تېر شول او د صلیبیانو تر واک لاندې د شام څنډو او بندرونو ته ورسیدل. له بله پلوه، پاپ د صلیبي لښکرو د برابرولو لپاره په اروپایي شاهانو ډېره ولګوله. نو ځکه له شپږمې څخه تر نهمې ټولې صلیبي جګړې پاچاهانو د فیوډالانو او شوالیه په ملاترۍ رهبري کولې. دوی نه یوازې خپلو ګټو پسې لرې سیموته تلل، بلکې په دې فکر کې وو چې صلیبیان نه شي توانیدلی چې د مدیترانې ختیځې سیمې لاندې کړي. له دې امله سیاسي فعالیتونو ته یې نسبت تر جګړو ډېره پاملرنه وکړه.

د صلیبي جګړو په وروستیو کې چې کوم مهم بدلون رامنځته شو، د سوداګرۍ لپاره له مسلمانانو سره د مسیحیانو نږدې کیدل وو. چې د ایټالیا د شمالي بندرونو ګرځندویانو وکولای شول له دې سوداګرۍ څخه ډېره ګټه پورته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې شرايطو کې چې سوداګري د صليبيانو لپاره غوره انګيزه ګرځېدلې وه، نو له دې امله په دې سيمو کې د صليبيانو په وړاندې د مسلمانانو قدرت زيات شو. د ايوبيانو پرځای ځواکمن حکومت رامنځته شو چې د صليبيانو وروستی هډې باندې د پرله پسې يرغلونو په پايله کې يې د شام سواحلي سيمې ونيولې. چې په دې ترتيب صليبي جګړې وروسته له (۲۰۰) کلونو په (۱۲۹۱) کې د مسلمانانو په بريالیتوب پای ته ورسېدې.

د صليبي جګړو پايلې

- صليبي جګړې د اروپايانو په ماتې سره پای ته ورسيدې، خو نوموړي يې له اسلامي تمدن سره بلد کړل او له هغو څخه يې ګټه واخيسته.

- صليبي جګړې د هغه وخت تر ټولو پرمختللي تمدن(اسلامي تمدن) سره د اروپايانو د نږديوالي لامل وګرځېدې چې دا پخپله د اروپايانو د فکرونو د خلاصون د نړۍ د واقعيتونو په هکله د دوی د سترګو غړولو او د خپل موقعيت د کتنې په برخه کې ډېر ګټور وو.

- صليبي جګړې د نويو اقتصادي برخو د پراختيا سبب وګرځېدې. د مديترانې د ختيځ او د افريقا د شمال له لارې اروپا له مسلمانانو سره سوداګري پيل کړه او د بورې، کاغذ، قهوې، قطب نما، پنبه يي ټوټې، درمل او داسې نور محصولات او شيان د اروپايانو لاسته راغلل. دا ډول محصولات او شيان په اروپا کې نه پيدا کيدل. د دې شيانو لاسته راوړل او وروسته توليدول د اروپا په وچه کې د ژوند د کچې، کار او فرهنګ د لوړيدو لامل وګرځېدل.

- سربېره په بيلا بيلو درملو چې اروپايان يې ډېرغوښتونکي وو، د طبابت اړوند کتابونه لکه کيميا، درمل جوړونې، درمل پېژندنې، ژوند پيژندنې، ميخانيک او د دې په څېر نور ډېر زيات کتابونه د اروپايانو د ګټې وړ وګرځېدل، همدارنګه هغه علوم چې اروپا ورسره مينه وښودله هغه جغرافيه او نجوم وو. دغه دوو علومو د سيمو، لارو، بحري ګرځېدويې او سوداګرۍ په برخه کې ډېره مرسته کوله. عقلي علومو لکه فلسفې هم په اروپا کې ډېر مينه وال درلودل او د اسلامي نړۍ د لويو فيلسوفانو ابن سينا او فارابي آثار په لاتين ژبه وژباړل شول. په دې وخت کې اندلس (هسپانيه)، تونس، د شام سواحل(سوريه) او د مصر اسکندريه له اسلامي نړۍ څخه اروپا ته د اقتصادي، فکري، علمي او فني لاسته راوړنو د لېږدونې ترټولو مهمې دروازې وې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او هره ډله دې یوه له لاندې پوښتنو، وروسته له مشورې څخه د یوه غړي پواسطه نورو ته وړاندې کړي.

۱. ولې د بیزانس حکومت صلیبي جګړه مارانو ته اجازه ورنه کړه چې د دوی د واکمنۍ له سیمو څخه د مسلمانانو جګړوته تېر شي ؟

۲. ولې د لومړۍ صلیبي جګړې فاتحان د نویو کډوالیو په راتګ خواشیني شول؟

پوښتنې

۱- د اروپا ټولنیزې وضعې څه ډول صلیبي جګړوته زمینه برابره کړه؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

۲- دریمه صلیبي جګړه څه ډول را منځته شوه او په څه پای ته ورسیده؟ په لنډه توګه یې واضح کړي.

۳- په څلورمه صلیبي جګړه کې د صلیبیانو کړنډود د کوم واقعیت بیانوونکی دی؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

٤- په وروستیو صلیبي جګړو کې د اسلامي نړۍ په وړاندې اروپایانو په فکر کې څه بدلون را منځته شو؟ په لنډه توګه یې واضح کړي.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د صلیبي جګړو د پایلو په هکله یو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروپا سياسي اوضاع، د رنسانس په عصر کې

د ښاري ژوند پراختيا او د ښاريانو ځواکمنتيا

رنسانس يعنې څه؟ او څه ډول را منځته شو؟
د منځنيو پېړيو په وروستيو کې چې کوم فکري او فرهنګي تحولات او بدلونونه را منځته شول د رنسانس يعنې نوې زېږ دنې په عصر شهرت لري. او د دې مفهوم د لرغوني روم او يونان د تمدن راژوندي کېدل دي چې د منځنيو پېړيو په پيل کې هېرشوي وو.
هغه څه چې د رنسانس په عصر کې رامنځته شول او په اروپا کې يې د منځنيو پېړيو څېرې ته بدلون ورکړ عبارت وو له:
١- د ښاري ژوند پراختيا او د ښاريانو ځواکمنتيا.
٢- د پاچاهانو د ځواک زياتيدل او د فيوډالانو کمزورول.
٣- رنسانس پالنه او ځان پالنه.
٤- د سوداګرۍ او مسلک پراختيا.
٥- جغرافيوي اکتشافات.
د دې له پاره چې رنسانس د منځنيو پېړيو په وروستيو کې رامنځته شوی دی، نو په دې ځای کې د اروپا تاريخ له ١٣٠٠ څخه تر ١٦٠٠ زيږديز پورې ترکتنې لاندې نيسو.

صليبي جګړو د اروپا د خلکو ستونزې حل نه کړې. په اروپا کې د ځمکو د کموالي په پايله کې يو زيات شمېر ځمکوال رعيت په بې ځمکو رعيت بدل شول. يو شمېر کروندګرو د فيوډالانو د ظلم له امله شورش وکړ، له کليو څخه تښتېدل او د پا چا له رعيت سره يو ځای کېدل. همدغه ډله په ببلابېلو کسبونو او راکړه ورکړه بوخت شول او په اروپا کې يې د نويو ښارونو بنسټ کېښود.
له صليبي جګړو وروسته چې د سوداګرۍ پراختيا را منځته شوه د ښاريانو د اقتصادي پراختيا په برخه کې يې مرسته وکړه. د ښار اوسېدونکو ته يې بورژوا ويل چې ښاري اوسېدونکي معنا ورکوي. ښار چې د پلورنې او پېرودنې مرکز دی، له پيسو څخه ګټه اخيستنه پکې زياته شوه ځکه د راکړې ورکړې لپاره ارزن شی پيسې دي.
په لومړيو کې د ښار پراختيا زياتره په ساحلي ښځوکې

د رنسانس په پېر کې د اروپا سياسي وضع

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. ځکه چې په هغې ځایونو کې فیوډالان لږ وو. په پایله کې په اروپا کې د ښار پراختیا او د فیوډالیزم د سوداګرۍ غوړېدنه کمزورې شوه.
پاچاهانو له فیوډالانو څخه غوښتل چې مالیات ورکړي او دغه مالیات هم باید د پیسو په بڼه تحویل شي. ځکه د پیسو د لاسته راوړلو لپاره د ښار بانکدارانو او سوداګرو ته ورتګ اړین و.
ددغه حالت په پای کې د ښاري ژوند اقتصاد په فیوډالي اقتصاد غوره والی تر لاسه کړ او ښاري اشراف یې له ځانګړي مقام څخه برخمن کړل. په دې دوره کې فیوډالو اشرافو هڅه کوله چې خپل پخوانی ځای بیا تر لاسه کړي. دغه ټولنیز اخ ودب ډېر دوام وکړ او په پای کې د بورژوا په ګټه پای ته ورسیده. د اروپا ښارونه او اوسیدونکي زیات شول او لرغوني روم د ښاري ژوندون څخه په ګټې اخیستنې سره ښاري ژوندته قوانین او لارې غوره کړې چې د اروپایانو د نوي ژوند بنسټ یې کېښود.

د پاچاهانو ځواکمنېدل

هغه مالیات چې اروپایي پاچاهانو له فیوډالانو څخه اخیستل زیاتره یې د خپل حکومت د ځواکمنتیا په لاره کې لګول، پاچاهانو دګڼ شمېر سرتېرو په ګمارلو سره، منظم او دایمي لښکر رامنځته کړ او د وسلو په ځانګړې توګه د توپ په جوړولو یې پیل وکړ. په پایله کې پاچاهان د فیوډالانو د پوځي ځواک له مرستې څخه بې نیازه شول. په ځانګړې توګه چې د اړتیا په وخت کې به د توپ پواسطه د فیوډال کلاګانې هم ړنګېدلې نو په دې ټوګه د فیوډالانو ځواک د پاچاهانو په ګټه لږه شوه. د دې لپاره چې پاچاهان په اصل کې له همدې پوړ څخه وو، له دې وروسته یې فیوډالو اشرافو ته د ځینو سیمو حکمراني او د حکومت مقامونه وسپارل. له دې امله ټول واک د پاچاهانو لاسته ورغلو. له دې وضعې څخه، سربېره په پاچاهانو، بورژوا طبقه هم خوشحاله وه. ځکه د مرکزي حکومت په جوړېدو سره اداري یووالی، د واحد نظم او امنیت ټینګښت او د یوشان قوانین منځته راتلل. دغه کار د سوداګرۍ د پراختیا او اسانی په برخه کې مرسته کوله چې د بورژوا هیله هم همداوه.
د پاچاهانو ځواکمنېدل د دې لامل وګرځېدل چې د کلیسا په چارو کې هم لاسوهنه وکړي او وتوانیدل چې د پاپ د قدرت کړۍ کوچنۍ او خپل واک زیات کړي.

سیاسي بدلونونه او د مرکزي حکومتونو منځته راتلل

د رنسانس په پیر کې د مرکزي حکومتونو متحدو قلمروونو او ملتونو رامنځته کېدل په آرامۍ سره تر سره کېدل. هیڅ یوه اوسني اروپایي هېواد، نننی وضعه نه لرله.
د انګلستان په پارلمان کې د فیوډالو اشرافو شتون، د دې هېواد د حکومت بڼه یې په مشروطه سلطنت بدل کړ.
د اوسنی فرانسې زیاتې برخې د انګلستان د پاچاهانو په واک کې وې. خو د فرانسې پاچاهان چې د فیوډالانو په ټکولو کې ډېر ځواکمن شوي وو، د دې قلمرو د ترلاسه کولو لپاره ډګر ته راووتل. د جګړو پایلې ډیرې ورانې او ویجاړې وې. ځکه دغو جګړو سل کاله دوام وکړ. په پایله کې فرانسو یانو د ژاندارک(Jeandearc) په نامه د یوې جینۍ په پاخون بریالیتوب تر لاسه کړ.
په هسپانیا کې د هسپانیا شمالي ایالاتونه چې د مسیحي پاچاهانو په لاس کې وو، د مسلمانانو په وړاندې یې په سویل کې نوي بریالیتوبونه وګټل او وتوانېدل چې د مسلمانانو وروستی مقاومت په ټپه ودروي.
د اروپا په مرکزي او ختیځو څنډو کې د یوه ځواکمن دولت د جوړېدو لپاره ، په ډېرورو حرکت سره د هغه له لویدیځو څنډو یعنې انګلستان، فرانسې او هسپانیا څخه تیرېدل. ځکه د فیوډالانو اشرافیت په دوی کې تر اوسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ځواکمن و. په آلمان (د روم په مقدسه امپراتورۍ) کې همدغو اشرافو د امپراتور مقام په رسمي توګه مانه. په روسیه کې هم فیوډالان د ډېرواک لرونکي وو. تر هغه پورې چې په (۱۵۸٤ - ۱۵۳۳ ز) کال کې څه وخت چې څلورم ایوان (Ivan IV) واکمنۍ ته ورسېد، اشراف فیوډالان وځپل شول.
دوی که هر څو له منځه ولاړنه شول خو په روسیه کې یو مرکزي ځواک رامنځته شو او د ارتودوکس مذهب پراختیا هم د روسانو د یووالي په ځواکمنتیا کې مرسته وکړه.
د اروپا د سویلي سیمو وضعې د نورو سیمو په وړاندې د مرکزي حکومت د رامنځته کېدو په لور ګامونه پورته کول. د بالکان په شبه جزیره کې د بیزانس حکومت وروسته د صلیبیانو له ګوزارونو څخه ونه توانېده چې په پښو ودرېږي او واک یې د تل لپاره له لاسه ورکړ. د عثماني ترکانو وړاندې تګ او د صرفانو او مجاریانو د خپلواکۍ غوښتنې روحیې د دوی زوال لاګرندی کړ. د ایټالیا په شبه جزیره کې، د دې سیمې شمالي ښارونه او بندرونه د سوداګرۍ او ښاري ژوند له لارې د ډېرو شتمنیو خاوندان شوي وو، خو دا سیمه د مرکزي حکومت له شتون څخه بې برخې وه.

په اروپا کې علمي او فرهنګي رنسانس

د رنسانس دوره په اروپا کې، په ټولنیزو ، سیاسي او اقتصادي بدلونونو سره همغاړې او د فکر، هنر، علم او فن په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شول.
د رنسانس یو له مهمو اړخونو څخه انسان پالنه (هوما نیزم) او فرد پالنه ده. وروسته له صلیبي جګړو څخه د اروپایانو بلدتیا له فلسفي آثارو سره په ځانګړې توګه د لرغوني یونان د دې لامل وګرځیده چې تر څو په انسان او د ده په عقل زیات باور وکړي.
د رنسانس د زماني له فلسفي او اخلاقي آثارو څخه پرته چې د انسان پالنې تمایلات یې پکې انعکاس کړي وو، د هنر په برخه کې هم دغه عقاید په ښه توګه لیدلی شو. د رنسانس دورې د زیاتره انځورونو او مجسمې جوړولو موضوع انسان ده. په دې آثارو کې چې د لویو انځورګرانو لکه داوینچي له خوا وېنځېدل د انسان احساس فکر، عملونو او طبیعت ته هم ډېره پاملرنه شوېده.
د رنسانس په دوره کې د ادبیاتو په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شوي دي. د څو پېړیو مخکې بر عکس ټول باسواده کلیسایان نه وو. دوی هم د هنرمندانو په څېر انساني موضوعات په خپلو آثارو کې ځایول. دانته او پترارک د دې عصر له مشهورو ادیبانو څخه دي.
طبیعي (تجربي) علوم چې مخکې د پاملرنې وړنه وو، د رنسانس په پیر کې یې مینه وا ل پیدا کړل. په دې برخه کې اروپا ته د اسلامي علومو لېږیدل ډېر اغېز من وو. په دې دورې کې د راجربېکن هاروي په نامه یوه عالم د وینې د دوران څرنګوالی کشف کړ.
همدارنګه په ریاضیاتو، نجوم او جغرافیه کې هم نوي فکرونه را منځته شول. کېرنېک د ځمکې کروي والی او وروسته له ده ګالیله د لمر په شاوخوا د ځمکې څرخېدل کشف کړل.
که څه هم د اختراعاتو په برخه کې دومره پرمختګ رامنځته نشو خو بیا هم د ګوتنبرګ پواسطه د چاپ دستګاه او د ګالیله پواسطه د تلسکوف اله اختراع شوه.

د بشر په جغرافیوي پوهه کې بدلون

بشر د خپل څو زره کلن ژوند په ترځ کې د ځمکې د کُرې له ځینو سیمو څخه معلومات نه درلودل. او د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

جغرافیوي پوهه په آسیا، اروپا او افریقا پورې محدوده وه. د همدې سیمو په هکله یې هم بشپړ معلومات په لاس کې نه درلودل. د بېلګې په توګه سویلي نیمه کره کابو ناپېژندل شوې پاتې وه. اوله لویدیځې نیمې کرې څخه هم معلومات نه وو. په داسې حال کې چې دا سیمې له اوسېدونکو تشې نه وې او تمدنونه یې درلودل. خو دغو تمدنونو په آسیا، اروپا او افریقا کې له نورو تمدنونو سره اړیکې نه لرلې.

د صلیبي جګړو په ترځ کې خبرتیاوې د مسلمانانو او نورو ختیځو سیمو د تمدنونو فنون او جغرافیوي خبرتیاوې اروپا ته ورسېدلې. چین ته د مارکوپولو سفر د اروپایانو د جغرافیوي پوهې په برخه کې ډېره مرسته وکړه. نوموړی د ایټالیا د وینز له ښاره د آسیا لویدیځ ته راغلو او له ایران او افغانستان څخه په تېریدو سره چین ته لاړ. او وروسته له شلو کلونو څخه د هند اقیانوس له لارې وینز ته بېرته وګرځېد. نوموړي لومړنی سړی و چې اروپایان یې له جاپان او آرام اقیانوس څخه خبرکړل.

د سمندي ګرځندويې پراختیا او د اکتشافاتو پیل

له صلیبي جګړو مخکې، د اروپایانو سمندري ګرځندويي د اروپا په شمالي سمندرونو کې تر سره کېده، خو وروسته له صلیبي جګړو څخه لږ لږ اروپایانو په مدیترانه کې هم سوداګري پیل کړه. نوموړو په اروپا او اسلامي سیمو کې د کښتیو جوړولو فن څخه په ګټې اخیستنې سره، نوې بېړۍ جوړې کړې چې له پخوانیو کښتیو څخه هم کلکې او هم لوې وې او د ګرځندیتوب او لاړښوونې اخیستنې په برخه کې هم له پخوانیو څخه پرمختللې وې، قطب نما چې مسلمانان د چینایانو له خوا ورسره آشنا شوي وو، د اروپا یانو لاسته ورغله او په دې توګه د بحري سوداګرۍ په پراختیايي اغېزه وکړه.

د منځنیو پېړیو په وروستیو کې د مدیترانې په سمندرګۍ کې د سمندرۍ سوداګرۍ له لارې د شتمنیو ګټلو او واک پر سر سیالیو زور ونیوه او له بلې خوا سیاسي او مذهبي اختلافاتو هم دې سیالیوته لمنه وهله. په (۱۴۵۳ ز) کال کې عثماني ترکانو چې د مدیترانې د شمال ختیځو سواحلو زیاتره سیمې یې لاندې کړې وې، د قسطنطنیې په نیولو وتوانېدل چې د بیزانس امپراتوري رنګه کړي او د مدیترانې شمال ختیځې برخې له دې وروسته اروپایانو د بیزانس په ځای له عثمانیانو سره راکړه ورکړه پیل کړه.

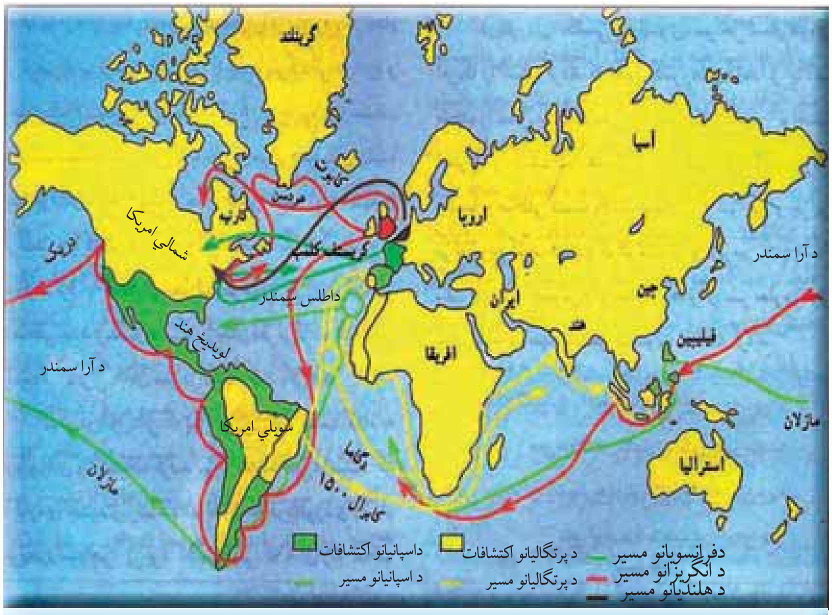

د جغرافیایي اکتشافاتو مسیر

خو د پرتګال او هسپانیا حکومتونو له دې سوداګرۍ څخه ځکه ګټه نشوای اخیستی چې له عثمانیانو سره په جګړه بوخت وو. نو په دې توګه دوی غوښتل چې د مدیترانې په ځای د اطلس له سمندر څخه ګټه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرتګالیانو د ختیځو سیمو په لور سمندري لارې کشف کړلې

د پنځلسمې زېږدیزې پېړۍ له نیمایي وروسته پرتګالیانو د افریقا د لویدیځو سواحلو له لارې د سویل په لور په سمندر کې په سفر پیل وکړ. په هماغه حال کې یې د عاج او غلامانو په سوداګرۍ هم پیل وکړ. د دوی د تصور خلاف د افریقا جنوبي نقطه ډېره لرې واقع وه. په پای کې په (۱۴۸۷ ز) کال کې بارتولو مودیاز وتوانیده چې د افریقا د وچې له جنوبي وروستی څنډې څخه تېر شي. چې دا څنډه (دماغه امید نېک) په نامه یادېده او په ختیځو سیمو کې د هند له اقیانوس څخه تېرشو. دغه کشف ډېر مهم و. وروسته له هغو پرتګالي ګرځندوی واسکودوګاما وتوانېده چې د هند ټول اقیانوس پلی کړي او د هند، اندونیزیا او د فارس خلیج لارې یې ومونډې.
له اطلس سمندر څخه د هند سمندر په لور د سمندري لارومیندلو وروسته پرتګالیانو د آسیا نورو سویلي او ختیځو سواحلوته ځانونه ورسول.

د امریکې قاره څنګه کشف شوه؟

هغه وخت چې پرتګالیان له افریقا څخه د تاویدلو په نیت د ختیځ په لور وخوځېدل. هسپانوي ګرځندویانو د کریستف کولمب په مشرۍ له څو بېړیو سره هند ته د رسېدو په نیت د اطلس سمندر لویدیځ لورته سمندري سفر پیل کړ. دوی ته لاره نه وه معلومه او د لرې سیمو له اوبو او هوا څخه نه وو خبر. په پایله کې ځینې بېړۍ ډوبې شوې. د خوراکي موادو کموالي هم دوی له ناروغیو سره مخامخ کړي وو او ځینې یې له منځه وړي وو.
په پای کې کرستیف کولمب او ملګري یې له څو میاشتو ستونزو له زغملو وروسته په (۱۴۹۲ ز) کال کې جزیرې ته ورسېدل. کرستف کولمب په دې خیا ل کې و چې د هندوستان یوې جزیرې ته رسیدلي، د هغه ځای سور پوستي بومیان یې هندیان ونومول. نوموړی هسپانیا ته بېرته راوګرځېد او یو ځل د تېرو تجربو په درلودلو سره، نوموړي په اسانۍ سره وکولی شول چې نویو سیموته ورسېږي. او بیایې هم فکر کاوه چې هندوستان ته رسیدلی دی. نوموړی د ژوند تر پای پورې په خپله تېروتنه کې پاتې شو.
له کرستف کولمب وروسته هم چې کومو ګرځندویانو د سمندري اکتشافاتو او ګرځندویۍ په لاره کې ګامونه اوچت کړي وو.په دې نه پوهېدل چې نوې وچه یې کشف کړېده. تر هغه پورې چې د امریکوو سپوچي په نامه یو ګرځندوی و پوهېده چې هغې سیمې ته چې دی رسېدلی دی هغه هندنه، بلکې نوې وچه ده. دغه وچه یې د ده په نامه امریکا ونوموله.
انګلیسي او فرانسوي ګرځندویانو، د امریکا د وچې شمالي سواحل کشف کړلې چې اوسنی کاناډا او د امریکې ایالتونه رانغاړي. یوه انګلیسي ګرځندوی استرالیا کشف کړله. زیاتره جزیرې او سواحل هم په تدریج سره کشف شول او ورو ورو د ځمکې دکرې نقشه مشخصه شوه. وچ، سمندرونه او د هغو حدود د بشر لپاره معلوم او د نړۍ نقشه لږ تر لږه په اوسني شکل وپېژندل شوه.

د پرتګالیانو او هسپانویانو استعمارګري

هغه سیموته چې پرتګالیان، هسپانویان او نور ورسېدل، له اوسېدونکو تش نه وو. خو د دې لپاره چې د اروپایانو لپاره نوي وو نو کشف به یې بللې. د بېلګې په توګه د امریکا په وچه کې د سورپوستکو تمدن موجود و. په هر حا ل اروپایانو له جنګي بېړیو او توپونو څخه په ګټې اخیستنې سره ګڼ شمېر بومیان چور او ووژل.
د البورکرک په نامه یوه پرتګالي ګرځندوی په هند کې د ((ګوا)) جزیره کشف کړه او هغه ځای یې په ختیځو سیمو

کې د پرتګالي استعمار مرکز وټاکه. پرتګاليانو په زور سره د افريقا په ختيځو او لويديځو سواحلو او ښارونو خپل واک ټينګ کړ. د هرمز او عدن بندرونه د دوی پواسطه اشغال او په چين کې يې د هنګ کنګ بندر ونيوه او په دې توګه يې د لويديځو سيمو سوداګري خپله کړه.
څرنګه چې په لويديځو سيمو کې د پرتګاليانو سوداګري د هسپانويانو له خوا تهديدېده نو پرتګال او هسپانيا تړون ليک ته ورسېدل چې ختيځ په پرتګال او لويديځ په هسپانيا پورې وتړل شو. په دې توګه د وی ځانونه د ټولې نړۍ واکمنان ګڼل.
هسپانويانو د امريکا د شتمنيو لاسته راوړلو له پاره د پوځي لښکرو پواسطه د سور پوستو په وژنه لاس پورې کړ او د ازتک او اينکاتمدنونه يې له منځه يوړل. استعمار به چې هر ځای ته لاره پيداکوله، ډېر زيانونه به يې وراړول.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي.
لومړۍ ډله دې دلرغوني يونان د فلسفي آثارو په هکله؛
دويمه ډله دې د جغرافيوي اکتشافاتو په برخه کې د مسلمانانو د ونډې په هکله؛
دريمه ډله دې د ختيځو سيمو اوسېدونکو د کمزوره کېدو د لاملونو او په نوي پير کې د اروپايانو د برلاسيو په لاملونو خبرې وکړي او پايله دې د ډلې د يوه استازي له خوا نورو ته وړاندې شي او ښوونکی دې پوره پاملرنه وکړي.

پوښتنې

١- په اروپا کې د رنسانس په پير د ښاري ژوند د پراختيا لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه څرګندونې وکړي.
٢- د کومو لاملونو له مخې د رنسانس په پير کې د اروپايي پاچاهانو واکمنی زياته شوه؟
٣- د رنسانس په پير د هنر په بر خه کې کوم بدلونونه رامنځته شول؟
٤- د رنسانس په پير د طبيعي علومو په برخه کې څه بدلونونه رامنځته شول؟
٥- د اروپايانو لپاره د جغرافيوي اکتشافاتو په برخه کې څه ډول زمينه برابره شوه؟
٦- د امريکا وچې د کشف بېلابېل پړاوونه په لنډه توګه روښانه کړئ.
٧- جغرافيوي انکشافاتو د اروپايانو لپاره څه پايلې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د رنسانس پير ديوه عالم، اديب يا هنرمند د خدمتونو په هکله يو مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نویو پېړیو کې د اروپا علمي او فکري بدلونونه

پدې لوست کې به په معاصرو پېړیو کې د اروپا د علمي او فکري بدلونونو په څرنګوالي او همدارنګه د دغې لوېي وچې د هغه مهال له پوهانو سره اشنا شئ او د هغه په توپیر به د اروپا د منځنی پېړیو د علمي او فکري بدلونونو سره پوه شئ.

په نویو پیړیو کې د اروپا ټولنیز او مذهبي بدلونونو د اروپایانو په علمي او پوهنیز تمایل کې بدلون راوست. لکه څنګه چې فرانسیس بیکن یوله پخوانیو پوهانو څخه داسې ویلي چې: «د پوهې موخه د انسان د څواک ډیروالی دی» د دغسې تفکر په پایله کې، له هغه وروسته یواځې هغو زده کړوته پاملرنه وشوه چې د انسان لپاره یې مالي ګټه په څنګ کې لرله نو له همدې امله و چې تر ټولو د مخه طبیعی علومو(تجربي) ته پام واړول شو. له هغه ځایه چې پاچاهانو د خپلو څواک د ډیروالي مینه وال وو او ښار میشته سوداګر(بورژوا) هم د خپلو شتمنیو د ډیروالي غوښتونکي وو دې ډول زده کړو ته چې په حقیقت کې د څواک او شتمنیو راوړونکي او تولیدونکي وو ځانګړې پاملرنه در لوده او ځانونه یې د زده کړې(پوهې) مینه وا ل او د پوهانو ملاتړي ښودل.

هغوی د پوهانو د څېړنو، کشفیاتو او نوښتونو د زیار پایلې په ډیر کم ارزښت سره تر لاسه کولې. د بېلګې په توګه که چیرې کیمیا پوهانو کولای شوای چې ښه باروت تیارکړي، پاچاهانو به په بهتره اورلړونکو وسلو د خپلو توپخونو د سمبالولو لپاره ترې ګټه اخیستله. اوکله چې د بخار ماشین کشف شو، پانګه لرونکو له هغه څخه د خپل تولید د ډیرولو لپاره ګټه واخیسته. په ټولیز ډول د دغه مها ل د نویو علومو مهمو ځانګړتیاوو له ډلې څخه یو هم، د هغو د بدلون وړتیا په صنعت او تکنالوژۍ او د تولید لوړوالی و.

متفکران او پوهان

په نویو پېړیو کې څلور پوهان د نویو علومو مخکښ شول، کوپرنیک، کپلر، ګالیله او نیوټن. دغو پوهانو دوه مهمې ځانګړنې در لودې چې یو یې صبر او ډیره حوصله د طبیعي پېښو په پلټنه، لیدکاته او بررسی کې او بل یې ډیره زیرکتیا او هوښیارتیا د علمی فرضیو په رامنځته کولو کې درلوده چې له همدې امله د مخالفینو او د پخوانیو(زړو) علومو د ملاتړ کوونکو له ډېرو سختو بریدونو او نیوکو لاندې راغلل.

په نویو پیړیو کې لا تر اوسه علوم د نن ورځې د علومو په شان تخصصی(ځانګړې) شوي نه وو.

له همدې امله و چې هر پوه په څو علمي برخو کې کار کاوه. د بېلګې په ډول ګالیله د ستورو په پیژندلو کې او پاسکال ریاضی پوه د فزیک په علم کې هم کار کاوه. نیوټن انګلیسی پوه هم ریاضي پوه او هم فزیک پوه و او وېې کولای شول چې د جاذبې قانون کشف کړي.

په نویو پیړیو کې د کیمیا علم هم نویو لاسته راوړنو او نوښتونوته ورسید، د بېلګې په توګه فرانسوي لاوازیه وکولی شول چې د اوبو تجزیه (لرې والی) او یو ځای والی(ترکیب) او همدارنګه د اکسیجن په وسیله د نورو موادو یوځای والی وښیې. همدارنګه د موادو د خواصو او ځانګړتیاوو او دعناصرو د طبقه بندی په اړه هر اړخیزې هڅې وشوې.

په نویو پیړیو کې د اروپا فیلسوفان، توماس هابز(انګلیسی)، دیکارت(فرانسوي)، اسپینوز(هالندي) او لایب نیتس(آلماني) ول چې خپل فلسفي افکارېې بشري عقل او فکر ته د اعتبار ورکولو پر بنسټ ټینګ کړل. هغوی د انسان د فکر او عقل د خپلواکۍ غوښتونکي د پخوانیو عقیدو اوکړنو، د کلیسایي احکامو او د دولتونو د امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نهی له بند ځخه و.

په دې پیر کې د مورخینو په عقاید و او فکرونو کې هم یو لړ بنسټیز بدلونونه رامنځته شول. چې د تاریخي مطالعاتو په بهیر کې د مهمو بدلونونو لامل شول.

لومړی: د اروپا د تېرو پیرو فرهنګي او مدني آثارو لکه دیونان اولرغوني روم آثاروته پام واړول شو، په داسې حال کې چې په منځنیو پېړیو کې هغه دوران ته د شرک او بت پرستی د آثارو په توګه کتل کېدل او له همدې امله کومه ځانګړې پاملرنه یې ورته نه درلوده.

دویم: مورخینو د پاچاهانو او حکمروایانو د ژوند د پېښو د څرګندولو پر ځای د عامو وګړو د ژوند ټولنیز او اقتصادي حالاتو او اړخونو ته ډېر پام واړاوه.

دریم: د سیاسي او نظامي پېښو د بیانولو پر ځای هڅه وشوه چې د هغو پېښو لاملونه او پایلې وڅېړل شي او د بشري ټولنو د بدلونونو د بهیر ټول حاکم قواعد او قوانین وموندل شي.

څلورم: د نویو پوهو د نوښتونو په کارولو سره په ځانګړې توګه لرغون پېژندنې او سکه پېژندنې مورخینو سره یې مرسته وکړه تر څو د ملتونو د تېر تاریخي بهیر ښخه یوه واقعي طرحه او تصویر په ګوته کړي.

د روم امپراتورۍ سقوط او زوال کتاب چې د ګیبون اثر دی ، د تاریخ لیکنې دیوې نوې تګلارې یو ښه مثال دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوع ګانو خبرې وکړئ.

۱- د منځنیو پیړیو او نویو پېړیو ځانګړتیاوې په یو جدول کې انځور او یوله بل سره یې پرتله کړئ.

۲- په نویو پېړیو کې د تاریخ پوهانو په تفکر او لید کې څه بدلون را منځته شو.

۳- په نویو پېړیو کې ولې پوهانو طبیعي علومو ته ډېره پاملرنه وکړه.

پوښتنې

۱- د نویو پېړیو د پیژندل شویو او نامتو پوهانو نومونه وواياست؟

۲- د نویو پېړیو عمده ځانګړتیاوې او خصوصیات په لنډه توګه بیان کړئ؟

۳- پوهه د یوې ټولنې په پرمختګ کې څه رول لري؟ په لنډه توګه یې بیان کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د اروپایي هیوادونو نومونه په یوه جدول کې ترتیب کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نویو پیړیو کې د اروپا سیاسي بدلونونه

د اروپا نقشې ته وګورئ. په شپاړسمه زیږدیز پېړۍ کې انګلستان او فرانسه څه ناڅه په اوسنی شکل و او د روم مقدسه امپراتوري د اروپا په مرکز کې پرته وه.
په سویلي برخه کې یې سویس پروت و چې عملاً خپلواک و خو خپلواکي یې په رسمیت نه وه پېژندل شوې. د ایټالیا شمالي ښارونه هم د هغه په شاو خواکې پراته وو. د روم په شاوخواکې د پاپ دولت و چې د څو ایالتونو یوه ټولګه وه او پاپ پر هغوی ریاست کاوه. د اروپا په ختیځ کې لهستان د مقدسې امپراتورۍ او روسیې تر منځ پروت و او مجارستان د عثماني امپراتورۍ په ګاونډیتوب په سختۍ سره ساکښله.
په شپاړسمه پېړۍ کې هسپانیا د لوی ځواک لرونکي اروپايي دولت په توګه شمېرل کېده.
په دې لوست کې به په نویو پیړیو کې د اروپا د مهمو سیاسي بدلونونو سره پېژند ګلوي پیداکړئ.

په شپاړسمه زیږدیزه پیړۍ کې د هسپانیا برلاسي

د اندلس د مسلمانانو د ماتې وروسته په (۱۴۹۲) زیږدیز کال کې هسپانیا یو ځل بیا د مسیحیانو لاسته ورغله. په هماغه کال کې د امریکا لویه وچه هم کشف شوه.

اروپا د ۱۸م پېړۍ په پیل کې

د پردې مهال شارلکن د هسپانیې پاچا و(۱۵۱۹-۱۵۵۶ زیږدیز) چې د هسپانیې د پاچاهۍ سربېره د روم امپراتور هم له همدې امله د هالند، بلجیم، اتریش او آلمان هېوادونه د هغه د قلمرو برخه و. د امریکا د لوېې و چې په کشف سره په سویلي او مرکزي امریکا کې لوېې مستعمرې هم د هسپانیا په لاس ورغلې. په دې ترتیب سره هسپانیا د نویو پیړیو په پیل کې یو ځواکمن او زبر ځواک اروپايي هیواد و. له دې وروسته هسپانیا د پرتګال په نوم یو کوچنی هېواد اشغال کړ، چې د هغه د مستعمراتو په پراخیدو هم هڅې وشوې. د هسپانیې پاچاهانو عموماً هغه متعصب کاتولیک وو چې د پاپ د مخالفو (پروتستان، یهودیان او مسلمانانو) سره یې په ناوړه ډول چلند او معامله کوله. د پاپ پر وړاندې یې هم له هغوی څخه په پراخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیمانه ملاتړ وکړ. خو د هسپانیې ځواک او قدرت تر ډېر وخته دوام ونه کړ او ورو، ورو هسپانیه د انحطاط او زوال خواته ولاړه.

هغه لاملونه چې دې زوال ته یې لاره چمتو کړه په اروپا کې د څو مهمو پېښو د رامنځته کېدلو لکه په مرکزي اروپا کې د پروتستان د نهضت بریالیتوب، له هسپانیا څخه د مسلمانانو ایستل، د هالند د وګړو پاڅون او د انګلستان له خوا د هسپانیا د سمندري پوځونو ماته وخوړه.

د هسپانیا د مسیحیانو مذهبي تاوتریخوالی د مسلمانانو په وړاندې او د عقایدو د تفتیش او پلټنې د محاکمو رامنځته کول په دې هیواد کې د څه کم یو میلیونو میشتو مسلمانانو د جبري مهاجرت او وتلو لامل شو. له هغه ځایه چې د هسپانیې مسلمانان د هغه هیوادونو ورو او کار پوهو صنعتګرو، هنرمندانو او بزګرانو له ډلې څخه وو، د هغوی په جبري توګه کډه کول له هسپانیا څخه دغه هېواد یې د دغه کارګرې طبقې له تجربو او وړتیاوو څخه بې برخې کړ.

په کال (١٥٦٦) زیږدیز کې د هالند هیواد وګړو د هسپانیویانو د نفوذ پر وړاندې را پاڅېدل او وېې کولای شو چې پر هغوی بریالي شي او دخپل هیواد خپلواکي تر لاسه کړي(١٦٠١ زیږدیز).

د هسپانیا پروړاندې د هالند د وګړو بریا، د دغه هېواد حیثیت او ځواک ته یوه لویه ضربه وه.

بل مهم لامل چې د هسپانیې پرمختګ ته یې د پای ټکی کېښود، د دغه هېواد سمندري ځواکونو ماته د انګلیستان پر وړاندې په کال (١٥٨٨) زیږدیز کې وه.

فرانسه د څوارلسم لویی دواکمنۍ پر محال

په تدریج سره چې هسپانیا خپل ځواک له لاسه ورکاوه او کمزوري کیده، نورو اروپایي هیوادونو لکه هالند، فرانسه او انګلستان خپل ځواک لا پیاوړی کاوه. د اولسمې پیړۍ په پیل کې فرانسه د اروپا د پیاوړیو ځواکونو له ډلې څخه وه. دغه ځواک د لاندې لاملونو په پایله کې تر لاسه شوی و:

١- د فرانسې ځواک او شتمنی، د هسپانیې د ځواک او شتمنیو بر عکس چې د امریکا د لوټې وچې د باد راوړو سرو زرو او شتمنیو څخه رامنځته شوی وه، د تولید او سوداګریزو چارو پربنسټ ولاړه وه.

٢- پادچاهانو د پوهو سلاکارانو او کار پوه تولواکانو لکه ریشلیو، مازارین او کلبر د راېې او وړاندیزونو څخه ګټه اخیستله.

٣- د مذهبی خپلواکی سیاست په فرانسه کې، د کاتولیکانو او پروتستانیانو ترمنځ مذهبي توپیرونه او کړکیچونه کم کړل.

٤- د فرانسې پاچا ادعا درلوده چې د هغه د پاچاهۍ سرچینه الهی ورکړه ده نو له همدې امله یې ځان د اشرافو له ملاتړ او یا د پاپ له هوکړې څخه بې نیازه ګاڼه او د هغوی د غوښتنو په وړاندې یې د خپلې راېې په خپلواکی ټینګار کاوه.

د فرانسې ځواک په اووه لسمه پیړۍ کې د څوارلسم لویې د پادشاهۍ پر مها ل چې اویا کلونو په شاوخوا کې یې حکومت وکړ، خپلو لوړو پوړیو ته ورسېد. که څه هم چې د هغه د حکومت په وروستیو کلونو کې د فرانسې قدرت یو څه کمزوری شو. له دې امله چې د هیواد شتمني یې یوازې د درباري تجملاتو او ښکلو ودانیو په جوړولو لګولې.

سربېره پردې فرانسویانو د خپلو ګاونډیو هېوادونو سره په اروپا کې ښې اړیکې نه درلودې او د هغوی په کورنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو کې يې لاس وهنې کولې.
پداسې حا ل کې چې د انګلستان سره جګړو د فرانسې وګړي په دې زمانه کې ډېر په تنګ کړي وو، يا له بلې خوا د نانت د حکم لغو کيدل، چې د هغه پر بنسټ پروتستان د مذهبي خپلواکۍ څخه برخمن وو، هم د فرانسې د پروتستانو چې ډېرپې صنعتګر او سوداګر وو د هغوی د مهاجرت او کډه کيدو لامل شو. د غې مسلې د فرانسې اقتصاد کمزوری کړ، پداسې حال کې چې د دغه هيواد اصلي سيال يعنې انګلستان خپل سمندري ځواکونه پياوړي کول او خپلو مستعمراتو ته يې ورځ په ورځ پراخوالی ورکاوه.

ډېر پوه شئ

مرکانتليسم(سوداګرۍ ښوونځی)

په ۱٦ او ۱۷ زيږديز، پېړيو کې چې ۱۰ او ۱۱ لمريز پېړيو سره سمون خوري، اروپايي دولتونو د خپلو شتمنيو او ځواک د ټينګولو لپاره يو ځانګړی پروګرام پلی کاوه چې د سوداګری يامرکانتلسيم لاس کې لرلو په بنسټ ولاړ و. مرکانتليستان په دې عقيده و چې د يوه هيواد ربښتينې شتمنې د هغه د پيسو او قيمتي فلزاتو د زيرمه کولو څخه عبارت دي چې د حکومت او يا وګړو سره اړين دي. په بل عبارت هر هيواد به چې ډير سره او سپين زر درلوده، تر ټولو ځواکمن ګڼل کيده. له دې امله دولتونو هڅه کوله چې نه يوازې د خپل قلمرو څخه د سرو او سپين زرو د ايستولو مخه ونيسي بلکې له بهر څخه به يې خپل هيواد ته سره او سپين زره واردول. د دغه چارو د تر سره کولو لپاره اړينه وه چې اقتصادي پولې او ګمرکي بناوې رامنځه ته کړي. دولتونو هڅه کوله چې د يو توکي د صادرولو په بدل کې بل ارزښتناکه او قيمتي توکي وارد کړي او يا دخپلو توکو دليږدولو په بدل کې پيسې ترلاسه کړي او يا پخپل ځان د بيا کيدو د سياسيت په وړاندې بيولو سره خپل هيواد د بهرنی وابستګۍ او اړتيا څخه خلاص کړي.
له هغه ځايه چې په اروپا کې د مرکانتليستی سياست وړاندې بيول، د دې لپاره چې ټول هيوادونه د دغه سياست سخت غوښتونکي و، د اروپايانو مستعمراتو ته پام شو او هغه لورته يې مخه کړه.

انګلستان خپل پاچا ګيوتين ته سپاري

د نويو پيړيو په پيل کې انګلينډ چې له يوې خوا، دکاتوليکانو او پروتستانيانو د اخ و ډوب ډګر او له بلې خوا د پاچا او پارلمان د جګړو ډګر و. په دغه اخ و ډب کې د پروتستانيانو يوه ډله په انګلينډ کې بريالیتوب ته ورسيده. خو د پاچا او پارلمان تر منځ اخ وډب ضروري و چې په دې پېړيو کې د انګلستان د سياسي نظام بدلونونه له بنسټيزو لاملونو څخه شميرل کيږي. په کا ل (۱٦۲۸) زيږديز کې د انګلينډ پارلمان يوه لايحه (دعدالت غوښتنې حقوق) تصويب کړه چې د هغې په سبب لومړي چارلزته ويل کيده چې هغه د مطلق واک خاوند ندی او دا واک نه لري چې د قانون څخه پرته له چا څخه ماليات واخلې او يا څوک زندان ته ولېږ دوي.
دغه مسله په انګلستان کې د کورنيو جګړو او اختلافاتو لامل شوه چې په پای کې د پارلمان په بريالیتوب پای ته ورسيده. د دغه حرکت مشري د کرامول په نوم د يو با اراده او هوډمن نظامي قوماندان او ځيرک سياستوال په لاس کې وه چې هغه (رويين تنان) په نامه يو نوی پوځ رامنځته کړ او وېې کولای شو چې سلطنتي ساتونکو(ګارډ) ته ماتې ورکړي. په پايله کې لومړی چارليز ونيول شو، لومړي زنداني او بيا په دار وځړول شو. وروسته بيا کرامول

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې جمهوري نظام ټینګ کړ.

کرامول چې غوښتل د انګلینډ د مستعمراتو سوداګرۍ ته لا زیاته وده ورکړي، ایرلنډیې اشغال کړ، هالندیانو سره یې جګړه وکړه، هغوی ته یې ماتې ورکړه او نوي سوداګریز قوانین یې را منځته کړل.

د کرامول په کړنو د انګلستان سمندري ځواکونه پیاوړي شول، په انګلستان کې لومړنی او وروستنی جمهوري نظام پای ته ورسیده او بیا سلطنتي نظام رامنځته شو.

روسیه: لوی پتر په روسیه کې خپل خیالونه په واقعیت بدلوي

د(۱۸ ز) پیړۍ په پیل کې د روسیې له امپراتورانو څخه د لوی پتر په نامه یو امپراتور تصمیم ونیوه چې روسیه پر یو پیاوړي دولت باندې بدله کړي. د روسیې د پیاوړي کېدلو لپاره د هغې برنامې عبارت وې، له:

۱- په نویو وسلو باندې د وسلوالو ځواکونو سمبالول، له نویو جنګي فنونو سره د سرتیرو آشنا کول.

۲- د سوداګرۍ او سمندري چلند پراختیا او د آزادو ګرمو اوبو ته د لاس رسی هڅه.

۳- د روسیې لویدیځ کول

په اتریش او پروس کې د نویو دولتونو رامنځته کېدل

د نویو پیړیو له مهمو سیاسي بدلونونو څخه یو هم په اروپا کې د نویو پیاوړیو دولتونو رامنځته کېدل و. له دغو دولتونو څخه یو هم د پروس(آلمان) دولت و. دغه دولت د روم د مقدسې امپراتورۍ په شمال کې را منځته شو او د لهستان(پولنډ) په نیولو سره یې قلمرو پراخ شو او په لنډ وخت کې په یو مهم هېواد بدل شو.

اتریش هم چې د روم امپراتورۍ یو سویلي ایالت و، ورو ورو یې خپل قلمرو پراخه کړ او په یوې امپراتورۍ بدل شو. د اتریش تر ټولو مهم ګاونډی عثماني هېواد و چې په ۱۸ ز/ ۱۲ ش پیړۍ کې یې دولت کمزوری شو او د متصرفاتو لویه برخه یې اتریش تر لاسه کړه او په اروپا کې په یو ستر هېواد بدل شو.

د ټولګي دننه فعالیت

۱- د معاصرو او منځنیو پیړیو توپیر په ګوته کړئ،

۲- ستاسو په اند په معاصرو پیړیو کې د اروپا د پرمختګ مهم لاملونه څه و؟

پوښتنې

۱- هسپانیه په شپاړسمه پېړۍ کې څرنګه د نورو هیوادونو په وړاندې مخکښه شوه؟

۲- په اوولسمه پېړۍ کې په اروپا کې کوم لاملونه د نورو هېوادونو په پر تله د فرانسې د سیاسي غوره والي سبب شول؟

۳- د انګلستان د هېواد عدالت غوښتنې د حقونو د لیکنې په هکله څه پوهیږئ؟

۴- د روسیې د ځواکمنولو لپاره د لوی پتر پروګرامونه څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د معاصرو پیړیو او منځنیو پیړیو توپیرونه په خوکرښو کې ولیکئ او د ښوونځي په جریده کې یې و ځړوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګلستان صنعتي انقلاب

د انګلستان صنعتي انقلاب نړۍ ته څرنګه بدلون راووست؟

د اتلسمې پېړۍ تر وروستیو پورې د تولید اصلي عامل د انسان مټ او د لاس ځواک و او نور عوامل ډېر کمزوري ونډه په تولید کې لرله. خو د دې پېړۍ په وروستیو کې د صنعتي انقلاب په رامنځته کېدو لومړی د اوبو محرکه ځواک او وروسته د بخار ځواک د تولید په خدمت کې ورکړای شو.

صنعتي انقلاب چې د انساني ځواک په بدل کې د ماشین د ځواک کارول څخه عبارت دی، لومړی له انګلستان څخه پیل شو او ورو، ورو نورو هېوادونو ته یې پراختیا وموندله د بخار د ماشین په کشفولو سره د تولید بهیر ګړندی شو، د تولید لګښتونه را ټیټ شول او د عامې هوساینې کچه یې په صنعتي هېوادونو کې ډېره کړه.

د اروپایي هېوادونو په صنعتي کېدو یو لړ لاملونو لکه د کافي طبیعي زیرمو شتون،ارزانه انساني ځواک، ډېره مادي پانګه، کار پوهه ځواک، د دولت ملاتړ او د خرڅلاو د بازار اړتیا پیدا شوه او له هغه ځایه چې په دغو هېوادونو کې هغه ټول عوامل په لاس کې نه و، دولتونو په یو لړ استثماري او توسعه طلبانه اقداماتو لاس پورې کړ. له همدې امله صنعتي انقلاب په خپله د دوو اقتصادي- ټولنیزو پېښو د راپیداکېدو او پرمختیا لامل شو.

۱- په بهر کې د آسیایي او افریقایي ملتونو لوټول او د استعمار پراختیا.

۲- د هېواد په د ننه کې د کارګرانو څخه دګټې اخیستنې او استثمار ډېروالی.

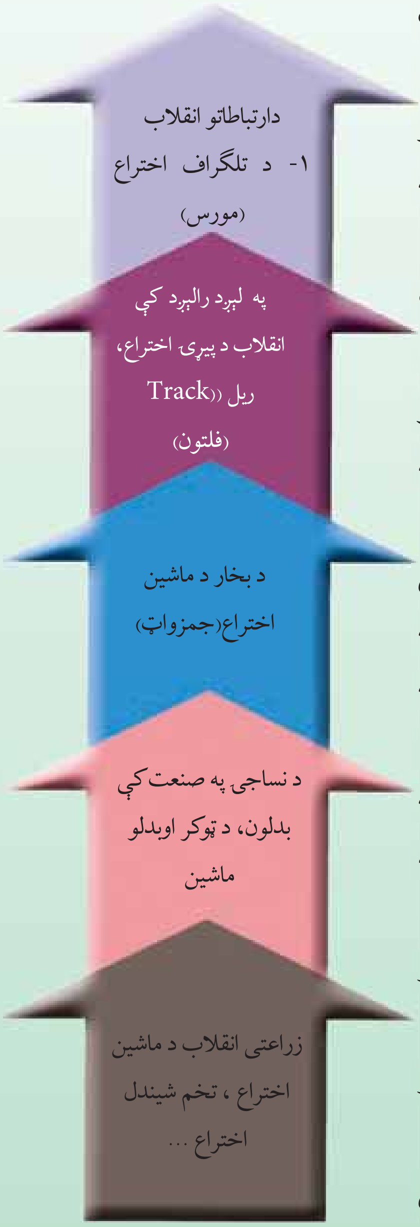

صنعتي انقلاب په انګلستان کې تر ټولو لومړی په درېو برخو کې رامنځته شو چې عبارت دي له اوبدل، ډېرو سکاره او د اوسپنې ویلې کېدل. چې په پایله کې یې انګلستان په یوه صنعتي ځواک بدل کړ. په دې لړ کې یو شمېر کارخانې د لوړو دود کښونو او تور لوغړن لوګي په درلودو چې په هواکې تتیده، د ښنو او ښایسته کلو او بانډو ځای ونیوه. د دغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارخانو په شاوخواکې د کوم پلان او نقشې پرته را منځته کېدل. دغه ښارونه ډېر چټل او ککړ و او وړې او ستړې کارګران دې ته اړ و چې له دوولس ساعته سخت کار څخه وروسته په هغو کې آرام وکړي.

د صنعتي انقلاب پر مهال، هره نوې اختراع د دې سبب کېدل چې نوې ماشینونه دې یو شمېر کارګرانو پر ځای په کار پیل وکړي او یو شمېر خلک بېکاره کړي. په پایله کې کارګران بیکاره شول، ماشینونه یې د ځان د بدمرغی مسؤول ګڼلو او ځینی وختونه یې ماشینونه ماتول. که څه هم وروسته په دې پوه شول چې ماشین کومه ګناه نلري بلکې نوی اقتصادي نظام د هغوی د بې وزلې او بې کارۍ مسوول دي. نوو کار خانو ډېر شمېر پخواني لاسي صنایع او کوچنی دستګاوې تسخیر کړلې او د کسب او پخواني لاسي صنایعو خاوندان د لویو کارخانو اجیر کارګران شول.

د صنعتي انقلاب په لومړیو کې د کارګرانو مزدوري ډېره لږه وه او کارګران د خپلو خپلو د مړولو لپاره دې ته اړ نه ول چې خپلې ښځې او ماشومان هم د کار لپاره هغو غیر صحي کار خانو ته بوځي.

د معدن کارګرانو ټوله ورځ د ډېرو سکرو د زیرمو په ژورو کې په کار کولو بوخت و او د شپې له خوا کورونو ته راتلل او بیا سهار وختي بېرته د معدن په لور روانیدل. ځینې وختونه یې تر څو میاشتو د ورځې روښنایي په سترګو نه لیده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې مسئلو له یو بل سره خبرې وکړي.

۱- د انګستان د صنعتي انقلاب پایلې څه وې. په ګوته یې کړئ.

۲- انقلاب یعنې څه ؟ او صنعتي انقلاب څه معنا لري.

پوښتني

۱- د بخار ماشین په تولید کې څه بدلونونه را منځته کړل؟

۲- ولې کارګرانو د ماشینونو پر وړاندې غبرګون ښوده؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

صنعت به زموږ په هېواد کې څنګه پرمختګ وکړي. په دې هکله یو مطلب ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عثماني دولت رامنځته کېدل

په معاصرو پېړيو کې، چې اروپايانو د خپل نوي تمدن بنسټ ايښوده او پوهې او د نوې تکنالوژۍ په مرسته پر مخ تلل تر څو پر نړۍ لاس بري شي، په اسلامي هېوادونو کې څه تېرېدل؟ آيا هغوی هم د بدلون په فکر کې وو؟ آيا د نويو تمدني لاسته راوړنو څخه يې کومه ګټه پورته کړه؟ د استعمار له پېښې سره يې څنګه معامله وکړه؟ په معاصرو پېړيو کې د مهمو اسلامي دولتونو له ډلې څخه يو هم د عثماني دولت و چې په دغه دولت کې به ور سره پېژندګلوي پيداکړئ.

د سلجوقي ترکانو بريا د ملازګرد په جګړه کې چې د الپ ارسلان او د ختيځ روم د امپراتور تر منځ پيښه شوه، څو پايلې يې په څنګ کې لرلې چې په کوچنۍ آسيا کې لومړی د اسلام دين خپرېدل د مسلمانانو او مسيحيانو تر منځ دوه سوه کلنې صليبي جګړې يې له مهمو پايلو څخه دي. په تېره بيا، د ترکي مسلمانانو د قبايلو په کوچېدو سره د ايران له ختيځو سيمو څخه کوچنۍ آسيا په لور، په دغه سيمه کې په ورو، ورو سيمه ييز کوچني دولتونه رامنځته شول چې د خپل پای‌ښت او پراختيا لپاره له خپلو مسيحي ګاونډيانو سره جنګيدل. د دغو قبايلوله ډلې څخه يوه يې‌ژندل شوې قبيله، دقايي قبيله وه چې په انقره او د هغه په شاوخوا کې ميشت شول. د دغې قبيلې مشر ارطغرول و چې خپل ځواک ته يې پراختيا ورکړه. له هغه وروسته يې زوی عثمان په ٦٩٩ قمري کال کې دولت رامنځته کړ چې د ده په نوم(عثماني) ياد شو. دغه عثماني دولت چې د شلمې پېړيو تر لومړيو پورې دوام وکړ، د ختيځې نړۍ وروستنۍ ځواکمنه امپراتوري وه چې نوم او آوازه يې د اروپايانو لپاره د ويرې سبب ګرځيدلی و نو له همدې امله يې د دغه دولت د له منځه وړلو لپاره ډېرې هڅې وکړې.

عثماني ترکانو د خپل قلمرو د پراختيا او دخپل ځواک د غښتلتيا لپاره دوه مهم پوځي ځواکونه منځ ته راوړل: يو يې عثماني لښکر و او بل يې ديني چرې عثمانلي پوځ و چې دغه پوځ د عثماني دولت د اصلي ځواکونو څخه شمېرل کېده چې د ترکي قبايلو او نظامي ملاتړو څخه را منځته کېده او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې ځمکه لاسته راوړله او دغنيمتونو څخه يې ګټه پورته کوله. خو ديني چرې مسيحي مسلمان شوي ځوانان وو چې د هغوی ونډه د عثماني پاچا ساتنه وه او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې پيسې ترلاسه کولې چې د دېرشو کلونو له خدمت څخه وروسته هغوی ته ځمکه ورکول کېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عثماني پاچاهان

د عثماني پاچایانو تر منځ څو تنه دنړیوال شهرت څخه برخمن وو:

۱ - سلطان محمد فاتح

سلطان محمد د عثماني پاچایانو تر منځ ډیر نامتو پاچا و نوموړي وکولای شو چې د بیزانس د امپراتورۍ(ختیځ روم) زړکلن سیاسي ژوند ته د پای ټکی کېږدي. د هغه ځلانده او نامتو فتحه د قسطنطنیې(د کستانتین ښار) فتحه او د ختیځ روم د امپراتورۍ پلازمېنه وه چې له هغه وروسته د اسلامبول (د اسلام ښار) په نامه و نومول شو او سلطان محمد د فاتح لقب تر لاسه کړ. دغه فتحه دنړۍ په تاریخ کې د ډیرو بدلونونو سرچینه شوه او د اروپا په تاریخ کې د نویو پېړیو د پیل په توګه وپېژندل شو.

۲ - سلطان سلیم

دغه پاچا چې د شاه اسماعیل صفوي معاصر و په خپلو بریدونو سره د ایران پر پولو یې وکولای شول چې د چالداران په جګړه (۹۲۰ق) کال کې صفوي لښکرو ته د هغوی د توپخونې د ځواک او اورلرونکو وسلو سره ماتې ورکړي، هغه عراق او شام هم فتح کړل او د مصر په لور په لښکر کشۍ کې یې ډیر هېوادونه له منځه یوړل او د مصري عباسیانو حاکمیت او ځواک ته یې د پای ټکی کېښوده. له هغه وروسته یې د مکې مکرمې اداره یې په لاس کې ونیوله، ځان یې د خلیفه په توګه ونوماوه او پر ټولو مسلمانانو د حکومت کولو غوښتونکی شو.

سلطان سلیمان د عثمانیانو پیاوړی امپراطور

۳ - سلیمان قانوني(لوی سلیمان)

په ۱۶ زیږدیز/۱۰ قمري کې سلطان سلیمان د سلطان سلیم زوی د عثماني پاچاهانو له ډلې څخه پېژندل شوی پاچا و. د هغه د پاچاهۍ پر مها ل د عثماني امپراتورۍ قلمرو زیاته پراختیا وموندله، لکه څنګه چې عثماني لښکرو د وین ښار د اوسني اتریش پلازمېنه هم د خپلې محاصرې لاندې راوروسته. د عثماني دولت سمندري ځواکونه په دې دوره کې په مدیترانه او د هند د سمندر کې په مهمو سمندري لارو کې شتون درلود. همدغه ځواک و چې په کا ل (۱۵۳۸ ز) کې د خیرالدین په مشرۍ د اروپایي متحدینو سمندري ځواکونو ته چې هم ماتې ورکړه. ترکانو سلیمان د دې لپاره چې

منظم اداري جوړښتونه او مدني قوانين يې رامنځته کړل د (سليمان قانوني) په نامه ونومولو او اروپايانو د هغه د امپراتورۍ د لويوالي او ځواك له امله هغه ته د(لوی سليمان) نوم ورکړ.

عثماني امپراتوري ولې کمزورې شوه؟

۱۷ ز / ۱۱ق پېړۍ کولی شو عثماني دولت د زوال د پيل دوره وګڼو. دغه زوال چې د اروپا د پر مختګ او د لويديځ د بدلون له دورې سره سمون خوري، د دې لامل شو چې عثماني امپراتورۍ خپل ټول زيار د خپل سياسي دريځ او موقعيت په ساتنه ولګوي. ځانګړي لاملونه چې د عثماني دولت د وروسته پاتې کېدو او زوال لامل شو، عبارت دي له:

۱- د عثماني پاچاهانو فساد او ناکاري.

۲- د هر ډول سياسي او ټولنيزو اصلاحاتو د پلي کولو څخه ډډه کول چې د اشرافو او درباريانو ګټې يې له خطر سره مخامخ کولې.

۳- د فتوحاتو ودرول چې د عثماني دولت د لوی پوځ د وزګارتيا لامل شو او له هغه وروسته پوځيانو چې ډېر يې د ځمکو خاوندان وو، پر کليوالو يې ظلم او تېريو ته زور ورکړ او د سياسي چارو په لاس وهنو يې ډېرې ستونزې را منځته کړې،

٤- د صفوي دولت سره د عثماني دولت مذهبي شخړې، نه يوازې دا چې د هغه دولت د کمزورتيا لامل شوې، بلکې د مسلمانانو د ټولنيز انحطاط سبب هم شو، دا په داسې حال کې وو چې عثمانيانو د خپل قلمرو ميشتو مسيحي اقليتونوته تر ډېره کچه سياسي او مذهبي خپلواکي ورکړې وه.

په ۱۸ ز/۱۲ ق پېړيو کې د عثماني دولت کمزورتيا ښکاره شوه. د روسيې او اتريش دوو هېوادونو عثمانيان د بالکان له سيمې او د تورې بحيرې د شمال څخه په شا وتمبول. په ختيځ اړخ کې هم د افشاريه د دولت په رامنځته کېدو د ايران لښکرو د نادر افشار په مشرۍ د عثمانيانو پروراندې را پاڅېدل او سخت زيانونه يې هغوی ته ور واړول.

د نولسمې پېړۍ په لړ کې، عثماني امپراتورۍ د خپل قلمرو د پراختيا او د خپل ځلانده تاريخ باوجود، له د ننه کمزورې شوې و، که څه هم بيا وروسته د هغه دولت د واك د ژوندي کولو سره هڅې وشوې او رغنيز پروګرامونه هم پلي کړای شو بلکې په دې وتوانېدل چې د هغه دولت د زوال روند د يو څه وخت لپاره وځنډوي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوعاتو له یو بل سره خبرې وکړي او پایلې دې یو بل ته ووایي.

- ستاسو په اند ولې اروپایان د عثماني پاچا له خوا د ختیځ روم پوځي ماته د اروپا په تاریخ کې د نویو پیرېو پیل وګڼلو؟
- ستاسو په اند د عثماني دولت مشران د زوا ل د عواملو څخه د خلاصون لپاره کومې هڅې کولای شوې تر سره کړي؟

پوښتنې

۱- د عثماني دولت د کمزورتیا لاملونه څه وو؟

۲- د عثماني پاچاهانو نومونه واخلئ؟

۳- عثماني دولت څرنګه منځته راغی؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زموږ په هېواد کې صنعت څنګه پراختیا موندلې شي. په دې هکله یو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ انقلاب

په دې لوست کې، امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ له انقلاب سره او همدارنګه د امریکا د خپلواکۍ له اعلامیې له موادو سره اشنایې.

د ۱۸ م پېړۍ په پیل کې د اروپایانو متصرفات په امریکا کې

جغرافیایي اکتشافات، په ځانګړې توګه د امریکا د وچې کشف، د شتمنیو نوې نړۍ یې د اروپایي هیوادونو پر مخ پرانیځله، یو شمېر زیاد اروپایي هېوادونه چې د مذهبي محدودیتونو او کورني جګړو ځخه په تنګ راغلي وو، د ښه ژوندانه لپاره د یوه نوي ځای په لټه، د طبیعي امکاناتو شتمني او سره زره امریکا وچې ته مهاجرت وکړ، د دې کډوالو ډېره برخه انګلیستان وه چې د اطلس اقیانوس په لویدیځ سواحل کې دیارلس ایالته مهاجرنیشینو جوړاوه او له همدې امله د دې خاورې یوه برخه یې د نیوانګلند (نوی انګلیستان) په نامه یاداوه. نوې وچې ته د اروپایانو د یرغلو په لړ کې د هغه ځای بومي وګړي چې سور پوستکي یا د اروپایانو په جګړه کې ووژل شول او یاهم نورو سیموته کډوال شول.

د امریکا خاوره د سرو زرو او نقرې، د ډېرو زیاتو ځنګلونو او کرنیزو ځمکو درلودونکې و. سواحل یې د کبان نیولو او د بېړۍ چلولو ته مناسب او د اقتصادي ودې او پراختیا لپاره ورته زمینه برابره وه. د انګلیستان دولت د خپلې د واکې لاندې سیمې یې د کرنیزو تولیداتو مرکز باندې او هم دغه ځای یې د خپلو صنعتي محصولاتو د پیرودلو لپاره ټاکلی وو، په دغه مهال کې د نوي مالیاتو وضع د کډوالو نیوکې یې رامنځ ته کړې، په دې مهال کې د فرانسې دولت چې د انګلیستان په جګړه کې ماته خوړلې وه او مستعمرات یې هم په امریکا کې له لاسه ورکړي و، له کډوالو ځخه یې ملاتړ وکړ. په پایله کې کډوال په دې وتوانیدل چې د جورج واشنګټن په مشرۍ د انګریزانو ځواکونو ته ماته ورکړي. د دغې ماتې په تعقیب د کډوالو دیارلس ایالاتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلواکي اعلام وکړ او خپله خاوره یې د امریکا د متحده ایالاتو په نوم ونوموله او په (۱۷۷۶ ز) کال کې جورج واشنگټن یې هم د امریکا د لومړي ولسمشر په توګه وټاکه.

د امریکا د خپلواکۍ اعلامیه

په (۱۷۷۶ ز) کال کې د امریکا له روشنفکرانو څخه په نامه د توماس پین د (سلیم عقل) په نامه یوه مقاله ولیکه چې ډېر پلویان یې پیداکړه او د هغه (۱۰۰ زره) نسخې په امریکا کې وېیرودل شوې. ناڅاپه د توماس پین دغه اندېښنه د امریکا د خپلواکۍ په اعلامیه کې د (۱۷۷۶ ز) کال د جنورۍ په څلورمه ورځ کې خپور شو چې د خپلواکۍ د اعلامیې د اصولو برخه یې داسې ده:

۱- ټول خلک یو د بل سره برابر دي او د یو شان حقونو درلودونکي دي.

۲- ټول خلک د ژوند او د خپلواکۍ حق درلودونکي دي.

۳- حکومت د خلکو د حقونو د تآمینولو لپاره منځ ته راغلی دی. په داسې حال کې که چیرې حکومت د خلکو د حقونو د تآمینولو توان ونلري دا د خلکو طبیعي او قانوني حق دی چې هغه لرې کړي او د خپلې ټاکنې حکومت منځ ته راوړي.

وروسته له خپلواکۍ، د امریکا خلک د لویدیځ په لور له پرمختګ سره، د هغه ځای زیاد شمیر سور پوستکی چې له منځه یوړل د هغوی پراخه ځمکې یې لاسته راوړې او د امریکا د ایالاتو شمیر له دیارلسو څخه پنځوسو ایالاتو ته ورسیده. په دې ترتیب د متحده ایالاتو هېواد چې د اطلس سمندر د سواحل څخه پیل کیږي تر آرام سمندر سواحلوته پراخوالی پیدا کړ.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او په لاندېنیو مطالبو په هکله دې یو تر بله مشوره وکړي، وروسته د ډلې یو غړی دې پایله نورو ته ووایي.

- ټول خلک یو بل سره برابر دی یعنې څه؟
- ټول خلک د ژوندانه د حق در لودونکي دي یعنې څه؟
- حکومت د خلکو د حقونو د تآمینولو په منظور منځ ته راغلی دی یعنې څه؟

پوښتنې

۱- د امریکا د متحده ایالاتو ځمکې د څه ډول معادنو درلودونکي دي؟

۲- نیو انګلند د امریکا د متحده ایالاتو کومې برخې احاطه کړې دي؟

۳- د اروپایانو د هجوم دلیل د امریکا متحده ایالاتو ته څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د خپلواکۍ په هکله یو مطلب ولیکئ او په راتلونکي لوست کې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د پرمختګ او لوړتیا لارې چارې

امریکا د اوسنی مهال د یو شمیر سترو ځواکونو څخه پېژندل کیږی، په پنځلسمې پیړۍ کې د اروپایي کډوالو په ورتللو سره دغه هیواد له بنسټیزو بدلونونو سره مخ شو، د دغه هېواد پرمختګ او اعتلا د همدغو شرطونو له زمینو څخه رامنځ ته شوی چې په دې لوست کې به یې له ځینو سره آشناشئ.

د امریکا متحده ایالات یو لوی او پراخه هېواد دی چې د صنایع درې اصلی مادي (سکاره،اوسپنه او نفت) په کې ډیر زیاد وو په دغه هېوا کې متعدد آبشار او له اوبو ډک سیندونه هم موجود و چې له هغو څخه د برېښنا د تولید ځواک په ډېره لوړه پیمانه جوړیده. د امریکا د متحده ایالاتو جمعیت د خاورې د پراخوالی په کچه لږ دی او هر څوک کولای شي چې د خپل ځان لپاره د کار او فعالیت میدان پیدا کړی.

د امریکا د وچې له کشفولو سره په(۱٤۹۲ ز) کال کې دنړۍ له ګوټ ګوټ څخه په تېره بیاله اروپا څخه امریکاته زیات کډوال ورغلل او بیلا بیلې اروپایي ډلو هغه ځمکو ته په مهاجرت پیل وکړ او یو تر بل سره ګډ شول او د هغوی له اختلاط څخه یو نوی ملت امریکایي ملت په نامه راجوړ شو. هغوی د یو واحد او یوشان روش سره زده کړه کوله. همدارنګه د هغو کډوالو په منځ کې چې له اروپا څخه امریکا ته ولاړل یو شمېر پوهان او عالمان هم وو او هغوی دا فرصت پیدا کړ تر څو خپلې علمي زده کړې او کړنې لپاره مناسب ځای چمتو او مهیا کړې. د بېلګې په توګه یو بریتانوی پوهاند د سومایل اسلاتر (somail slatter) په نامه د لومړی ځل لپاره په (۱۷۹۰ ز)کال کې په هغه هیواد کې(د ټکر ټوټې) جوړولو د کار خانې بنسټ کېښود د نوو صنایعو په امریکا کې د ودې چکتیا په هغه کچه سره وه چې په لنډه موده کې هغه هیواد له بریتانیا څخه هم پرمختګ وکړ.

د تلګراف او ټیلیفون د کرښی رامنځ ته کیدل او د اوسپینی دلاری جوړېدو د کالیو د وړلو او راوړو لپاره چې د امریکا ختیځ او لویدیځ یو تر بل سره ونښلول او د بخار له بېړیو څخه کار اخېستنه په اقتصادی پر مختګ کې ګټور تمام شول. همدا رنګه د امریکا د پرمختګ بله لاره په (۱۸۳۸ ز) کال کې د مریتوب نظام له منځه وړل، د ختیځې امریکې آزادي تر لاسه کړه ځرنګه چې د مریتوب نظام له منځه وړلو غورځنګ چې په امریکا کې منځ ته راغلی وه ورو ورو د خپلواکی غوښتونکو له عقایدو او مفکورو څخه یې سر راپورته کړ د امریکا د مریتوب ضد غورځنګ چې د ویلیام لوید ګارسین (william lwid garsen) په واسطه (۱۸۰۵- ۱۸۷۹ ز) کلونو کې رامنځ شوی وه تر پنځه کاله پورې یې ۲۵۰۰۰۰ غړي پیداکړل.

د امریکا متحده ایالاتو د قضاییه قوه چې ریاست یې جان مارشال له (۱۸۰۱ – ۱۸۳۵ ز) کالو په غاړه درلود د امریکا ملي یووالی لپاره یو بل پیاوړی ځواک و. همدارنګه هغه دموکراتیکې نظریې چې د خلکو پرګنو سیاسی قدرت یې زیاتولو او د لومړي ځل لپاره د انګلستان د کورنیو جګړو د اوولسمې پیړۍ په ٤٠ لسیزه کې را منځ ته شوې وه د امریکایانو غوږونو ته هم راورسیدې که څه هم داسې نظریې څه بریالی نشولې خو د هغه پیل څخه د انساني اړیکو د پرمختګ لپاره یې لاره هواره کړه. پورتنیو اندیښنو او نظریو په سیاسی برابریو او د خلکو اراده باندې یې ټینګار درلود.

په اوسني عصر کې د سالمې اداري د رامنځ ته کېدو سره د دموکراسي نیالګی بریالیتوب په نوو شرایطو کې په

متحده ایالاتو کې د منلو امکان پیدا کړ. خو په امریکا کې دموکراسي هیڅ کله آسانه وده ونکړه.
بلکې د امریکا د دموکراسۍ له نظام سره د هغو خلکو له خوا مخالفت وشو چې د امریکا دموکراسي پر نظام کې د ټیټو طبقو د شمول سره مخالفتونه درلول او هغه يې ردول خو د وخت په تېریدو سره نوموړي مخالفتونه کم شول.

همدارنګه د عرضې او غوښتنې پر بنسټ د امریکا د ځانګړو شرایطو په پام کې نیولو سره د آزاد بازار د اقتصادي سیستم په اساسي له معقولو اقتصادی نمونو څخه کار اخیسته، د سالم رقابت را منځته ته کول او همدارنګه د اداري، سیاسي او فرهنګي لاروچارو سمون هغه نورې زمینې وې چې د امریکا د متحده ایالاتو د ودې او پر مختګ لامل وګرځیدې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د کېډوالو د فعالیت له څرنګوالي سره په بېلابېلو برخو کې او د امریکا د صنایعو د پر مختګ په اړه خبرې وکړي او دویمه ډله دې د جان مارشال او په امریکا کې دموکراتیک فعالیتونو په اړه خبرې اترې وکړي او پایله دې بیا د هرې ډلې استازی نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- ولې کېډوال د نړۍ له هر ګوټ څخه امریکا ته ورکډه شول؟
۲- په امریکا کې د مریتوب د نظام له مینځه وړل د چا په واسطه او څرنګه رامنځ ته شول؟
۳- جان مارشال څوک و؟
٤- دموکراتیکي اندیښنو (ولسواکي) څرنګه امریکا ته لاره پیدا کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي د لار ښوونې په ګټې اخیستنې سره د امریکا د متحده ایالاتو د پر مختګ او پراختیا په اړه یو مطلب ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library